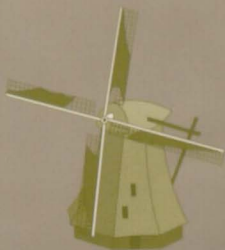

angela
bidu-vrânceanu

LEXICUL SPECIALIZAT ÎN MIȘCARE DE LA DICȚIONARE LA TEXTE

editura universității din bucurești

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://unibuc.ro>

Angela Bidu-Vrăncianu

**LEXICUL SPECIALIZAT ÎN MIȘCARE
DE LA DICȚIONARE LA TEXTE**

ANGELA BIDU-VRÂNCEANU

**LEXICUL SPECIALIZAT ÎN MIȘCARE
DE LA DICȚIONARE LA TEXTE**

*editura universității din bucurești*³

2007

43/08

*© editura universității din bucurești**

Șos. Panduri, 90-92, București – 050663; Telefon/Fax: 410. 23. 84

E-mail: editura_unibuc@yahoo.com

Internet: www.editura.unibuc.ro

B.C.U. Bucuresti

C20080131

877R0/B52.SJ

Tehnoredactare computerizată: Meri Pogonariu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BIDU-VRĂNCEANU, ANGELA

Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte / Angela
Bidu-Vrănceanu – București: Editura Universității din
București, 2007

Bibliografie

ISBN 978-973-737-336-6

811.135.1'373'374

CUPRINS

PARTEA I UNITĂȚI ȘI PRINCIPII DE ANALIZĂ

Cuvânt înainte	9
1. Lexicul	15
1.1. Lexicul comun și cel specializat	15
1.2. Extinderea lexicului specializat – “democratizarea cunoașterii” și “laicizarea științelor”	16
2. Terminologie și terminologii.....	18
2.0. Considerații generale.....	18
2.1. Terminologia “internă”	20
2.2. Terminologia “externă”	23
2.2.1. Terminologia “externă” (socioterminologia) – considerații generale	23
2.2.2. Metoda, obiectul, scopul terminologiei “externe”	25
3. Termen și cuvânt	31
3.1. Termenul	31
3.1.1. Definirea termenului	31
3.1.2. Termenul. Posibilități de exprimare	34
3.2. De la termen la cuvânt	37
4. Concluzii privind unitățile și principiile terminologice adoptate.....	41

PARTEA a II-a LEXICUL SPECIALIZAT ÎN DICȚIONARE. DEFINIȚIILE

5. Rolul dicționarilor generale în relația dintre lexicul specializat și limba comună	45
6. Definiția. Definiții lexicografice și definiții terminografice.....	48
6.1. Definiția. Considerații generale	48
6.2. Tipuri de definiții	52
6.2.1. Definiții naturale/definiții convenționale	52
6.2.2. Definiții substanțiale (și/sau enciclopedice) și definiții relaționale	52

6.2.3. Definiția aristotelică.....	54
6.2.4. Definiția terminologică și definiția lexicografică.....	56
6.2.5. Definiția semică	59
6.3. Definiții alternative în lexicul specializat.....	62
6.3.1. Considerații generale	62
6.3.2. Tipuri de definiții alternative ale termenilor specializați. Exemple	65
7. Lectura definițiilor lexicografice ale lexicului specializat	71
7.0. De la definiția lexicografică la lectura ei	71
7.1. Paradigmele mijloacelor de transport pe apă în lexicul specializat și în cel comun	74
7.1.1. Lectura definițiilor	74
7.1.2. Principii de lectură ale termenilor din această clasă ..	78
7.2. Terminologii tehnice. Unele denumiri de instrumente	80
7.3. Termeni medicali.....	84
7.4. Termeni chimici.....	89
7.5. Termeni economici.....	92
7.6. Concluzii privind metodele de lectură a definițiilor lexicografice ale termenilor specializați	98

PARTEA a III-a PARADIGMATIC ȘI SINTAGMATIC ÎN ANALIZA LEXICULUI SPECIALIZAT

8. Interdependența dintre paradigmatic și sintagmatic în terminologia “externă”	103
8.1. Lexicul specializat de la dicționar la texte	103
8.2. Domenii, subdomenii și mărci diastratice	105
8.2.1. Domeniul – între paradigmatic și sintagmatic	105
8.2.2. Mărcile diastratice în dicționarele generale.....	107
8.2.3. Mărci diastratice științifice în DEX.....	108
9. Polisemia, sinonimia, antonimia, hiponimia, câmpurile lexico-semantice – considerații generale.....	110
9.1. Polisemia.....	112
9.1.1. Polisemia în lexicul specializat	112
9.1.2. Polisemia termenilor economici din româna actuală ..	117
9.2. Sinonimia	121
9.2.1. Sinonimia în lexicul specializat	121
9.2.2. Situații de sinonimie în presa economică românească de largă circulație.....	125

9.3. Antonimia	130
9.3.1. Antonimia în lexicul specializat.....	130
9.3.2. Antonimia în terminologia economică românească ...	131
9.4. Hiponimia	133
9.4.1. Criterii de definire.....	133
9.4.2. Hiponimia în semantică și în terminologie	136
9.4.3. Hiperonimele în definițiile terminologice și lexicografice	138
9.4.4. Hiponimia în dicționare și în texte	141
9.5. Alte structuri paradigmatică în lexicul specializat	144
10. Rolul relațiilor sintagmatice în analiza lexicului specializat	147
10.1. Contextul și textul.....	147
10.2. Paradigmatic și sintagmatic în analiza unităților terminologice complexe.....	150
10.3. Textul și contextul – de la libertăți sintagmatice la consecințe paradigmatică	154
11. De la lexicul specializat la cel comun – determinologizare, banalizare, vulgarizare	155
11.0. Considerații generale	155
11.1. Banalizarea lexicului specializat.....	157
11.2. Determinologizarea.....	161
11.3. Vulgarizarea (VS).....	162
11.4. Concluzii privind raportul dintre determinologizare, banalizare și vulgarizare	176

PARTEA a IV-a

LEXICUL ȘTIINȚIFIC INTERDISCIPLINAR

12. Termeni comuni mai multor terminologii (LSI)	181
12.1. Interdisciplinaritatea – probleme actuale, interpretare.....	181
12.2. Modalități de investigare a LSI – criteriul cantitativ. Corpusul.....	187
12.3. Mărcile diastatice și alte informații din dicționarele generale privind identificarea LSI	190
12.4. Criteriul semantic (paradigmatic) în identificarea LSI	192
12.5. Criteriul contextual (sintagmatic) în identificarea LSI	195
12.6. Concluzii privind criteriile de interpretare a LSI	198

PARTEA a V-a TERMINOLOGII ROMÂNEȘTI

13. Terminologiile românești între general și particular	203
13.1. Considerații generale	203
13.2. Terminologia politică românească	205
13.2.1. Delimitarea domeniului. Diferențierea socialului de politic. Câmpuri lexico-semantică și termeni politici de bază	205
13.2.2. Probleme terminografice și lexicografice ale termenilor politici. Caracterul stipulativ	208
13.2.3. Criterii de evaluare a specializării științifice în terminologia politică	212
13.2.3.1. Monosemantismul	212
13.2.3.2. Absența sinonimiei	215
13.2.3.3. Criterii sintagmatice (contextuale) de evaluare	219
13.2.4. Concluzii privind caracteristicile terminologiei politice	224
14. Alte terminologii românești	225
14.1. Terminologia matematică	225
14.2. Terminologia mineralogică	227
14.3. Terminologia filozofică	231
14.4. Terminologia artelor plastice	233
15. Tipuri și caracteristici ale terminologiilor analizate	240
15.1. Tipuri de terminologii – considerații generale	240
15.2. Caracteristici tipologice ale terminologiilor românești analizate	244
Bibliografie	249
Summary	259
Resumé	263

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea LEXICUL SPECIALIZAT ÎN MIȘCARE își propune să analizeze diferite aspecte antrenate de interesul larg al vorbitorilor pentru terminologiile științifice care se extind în comunicarea obișnuită din româna actuală. Fenomenul este semnalat ca specific societăților moderne sub numele de "democratizare a cunoașterii" sau "laicizare a științelor". Pentru o comunicare obișnuită care să integreze adecvat termenii științifici este necesară o relație dinamică între dicționare (care impun sensul corect, inclusiv cel specializat) și textele actuale de circulație mai largă care își permit libertăți mai mici sau mai mari. Confruntarea utilizării concrete a termenilor în texte cu specializare medie sau mică cu statutul lor strict specializat conduce la o abordare mai complexă a terminologiei ca știință, caracterizată printr-o perspectivă predominant descriptivă (diferențiată de terminologia propriu-zisă, a specialiștilor, care e strict normativă). Terminologia pe care o adoptăm se delimitează astfel în funcție de punctul de plecare, scopul urmărit și metodele de analiză, chiar dacă intercondiționează cu terminologia propriu-zisă la care e obligată să se raporteze. Analiza utilizărilor concrete ale termenilor în texte cu grad inferior de specializare sau chiar în comunicarea obișnuită are ca obiectiv principal corectitudinea utilizării sensurilor specializate din diferite domenii de către nespecialiști (decodare și codificare). Aprecierea gradului de specializare științifică se poate face prin raportarea utilizărilor concrete la dicționarele generale. Similar cu analizele cuvintelor din lexicul comun se caută o grilă de interpretare a sensului specializat ("lectura" definițiilor) care să le facă accesibile nespecialiștilor. Analiza sensurilor specializate ține seama atât de criterii paradigmatică (tipurile de definiții, relațiile semantice-polisemia, sinonimia, antonimia, apartenența la anumite câmpuri lexico-semantice), cât și de relații sintagmatice (precizarea tipului de

text, a limitelor și libertăților contextuale care contribuie la interpretarea adecvată a sensului specializat). În raport cu aceste criterii se măsoară gradul de specializare științifică, distanța dintre comunicarea științifică și cea obișnuită, identificându-se mișcarea (dinamica) sensurilor specializate.

Cartea conține cinci părți. În Partea I se definesc unitățile și principiile analizei (termen, cuvânt, modalități de exprimare și descriere, orientările în cercetarea terminologică).

Partea a II-a are în vedere tratarea lexicului specializat în dicționare, tipurile de definiții (lexicografice, terminografice, alternative), ilustrate prin exemple din diferite domenii (tehnice, medicale, economie, chimie); pe baza lor se pot desprinde modele sau principii de "lectură" a termenilor specializați, utile nespecialiștilor.

Partea a III-a se ocupă de interdependența dintre paradigmatic și sintagmatic, foarte importantă într-o terminologie complexă, descriptivă. Obiectivele paradigmatică vizează descrierea sensurilor specializate în funcție de definiții și de relațiile semantice, așa cum apar în dicționare și în texte, apreciindu-se gradele diferite de aproximare conceptual-semantică, echivalențele și diferențele. Extinderea lexicului specializat în direcția limbii comune atrage o importanță primordială a textelor (altele decât cele strict specializate) și a contextelor (gradul de dependență sau independență combinatorie, analiza libertăților, preferințelor sau restricțiilor contextuale), aspecte care condiționează identificarea adecvată a sensurilor specializate. Sunt delimitați termenii care desemnează fenomenul extinderii termenilor specializați dincolo de domeniul strict al specialiștilor-determinologizarea, banalizarea, vulgarizarea.

Partea a IV-a se ocupă de interdisciplinaritate(caracteristică științelor moderne),analizând aspecte specifice unor terminologii românești actuale și stabilindu-le specificul din acest punct de vedere. Partea a V-a prezintă câteva caracteristici ale unor terminologii românești rezultate din descrierea metodologic unitară din punct de vedere lingvistic,cu consecințe asupra unei tipologii terminologice.

Concluziile arată că, în orice terminologie, scopul comunicării corecte rămâne fundamental și se apreciază în funcție de dicționare, instrumente cu caracter social accesibil. Corectitudinea comunicării (într-o relație directă a celei științifice cu cea obișnuită) favorizează nu numai înțelegerea dintre vorbitori, ci și dezideratul “democratizării cunoașterii” și “laicizării științelor”.

Prin raportarea la cea mai recentă bibliografie a unui domeniu interdisciplinar foarte actual-terminologia, cartea pune numeroase probleme teoretice și aplicative de interes atât pentru studenți, masteranzi, doctoranzi, cercetători din domeniul umanist sau din alte domenii științifice, cât și pentru orice vorbitor preocupat de utilizarea corectă a termenilor specializați în comunicarea obișnuită.

Prof.dr. Angela Bidu-Vrănceanu

PARTEA I

UNITĂȚI ȘI PRINCIPII DE ANALIZĂ

1. LEXICUL. LEXICUL COMUN ȘI CEL SPECIALIZAT

1.1. Lexicul comun și cel specializat

Lexicul este definit la modul general ca totalitatea cuvintelor unei limbi. Conceput în acest fel, lexicul este o abstracțiune de care se apropie în cea mai mare măsură (dar relativ) *dicționarele generale* ale unei limbi. Acestea însumează o mare cantitate de cuvinte (de la 50.000 la peste 150.000 de cuvinte), greu de cunoscut și de utilizat de vorbitorii unei limbi. De aceea se impune delimitarea **lexicului comun (LC)**, cuprinzând cuvintele care asigură înțelegerea și intersubiectivitatea dintre vorbitori la nivelul limbii comune și **lexicul specializat (LS)** care însumează diverse **terminologii** (sau limbaje specializate specifice științei și tehnicii), repartizate în funcție de criterii profesionale, sociale, culturale. Interpretarea lexicului ca alcătuit din **lexic comun** și **lexic specializat** face mai puțin abstract acest concept și favorizează o abordare metodologic unitară a lui. Se respinge astfel teza după care **lexicul specializat** sau **terminologiile** prezintă un interes limitat la comunicarea dintr-un anumit domeniu de activitate. Un argument hotărâtor în această privință este constatarea că interesul vorbitorilor pentru lexicul specializat este tot mai larg, complex și variat.

De altfel, nici **lexicul specializat** nu se prezintă omogen, dincolo de delimitarea *domeniilor*. M.T. Cabré

1991: 57-60 consideră că există două tipuri de **lexic specializat**: *unul* reprezentând un trunchi comun prin faptul că e alcătuit din termeni cu o difuzare mai largă (facută prin învățământ și media); termeni de acest tip apar și în texte destinate unui public larg. *Al doilea tip de lexic specializat* este alcătuit din termeni strict specializați în fiecare domeniu (reprezentând o terminologie tehnico-științifică specifică). O delimitare rigidă este însă greu de făcut.

1.2. Extinderea lexicului specializat („democratizarea cunoașterii” și „laicizarea științelor”)

Abordarea **lexicului specializat (LS)** în relație cu **cel comun (LC)** nu este o simplă opțiune a lingviștilor. Mai multe date obiective conduc la constatarea unui interes mai larg pentru lexicul specializat, mergând până la migrarea mai multor termeni în limba comună. Explicația dată are în vedere rolul sporit al științei și tehnicii în societățile moderne (M.T. Cabré 1998: 23), care determină o apropiere mai mare între cunoașterea științifică și cea obișnuită. Societățile moderne sunt considerate „societăți ale cunoașterii” (fr. *société du savoir*, I. Meyer – K. Mackintosh 2000: 201), ceea ce determină „democratizarea ” sau „socializarea cunoașterii” (F. Gaudin 1992, id. 2003: 151) sau „laicizarea științelor” (F. Rastier 1995: 45). Există variații în funcție de domenii sau de alte cauze extralingvistice, dar, într-un fel sau altul, lingviștii pot contribui la această „socializare a cunoașterii”. Mijloacele care favorizează extinderea unor termeni specializați sunt *învățământul* și *mass media* (M.T. Cabré 1991: 57-58, id. 1998: 25-26; H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 14-36; I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 198, 218; A. Vansteelandt – Debauche 2004: 275-280 ș.a.).

Extinderea termenilor dincolo de comunicarea specializată atrage, în forme și grade diferite, o aproximare conceptual – semantică sau o **determinologizare**, care interesează în mod particular relația dintre lexicul comun și cel specializat. Rolul *textelor* (altele decât cele strict științifice) și al *contextelor* (în care termenii pot avea alte preferințe combinatorii) joacă un rol preliminar, primordial în extinderea **lexicului specializat**.

Nu ne vom ocupa de relația dintre **lexicul specializat** și **cel comun** datorată mișcării inverse, când cuvinte din limba comună capătă accepții științifice.

Cei care admit interesul mai larg pentru **lexicul specializat** consideră că se poate delimita și o **terminologie a nespecialiștilor** (F. Rastier 1995: 62) sau o **socioterminologie** (F. Gaudin 2003: 151, 174), ramură aparținând lingvisticii aplicate. În această interpretare, obiectivul este *descrierea sensului specializat* așa cum este consemnat în fapte (texte) de limbă (renunțându-se la perspectiva *prescriptivă, normativă* a terminologiei propriu-zise). Se analizează *texte de specializare medie sau mică*, se selectează preferințele contextuale și pe baza diverselor date se identifică gradul de aproximare a sensului specializat; interpretările se stabilesc punând în relație de „du-te vino” textele și dicționarele generale (I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 201).

Pentru distincția dintre „terminologii” în funcție de raportul dintre *normarea* și *descrierea* termenilor, v. (M. T. Cabré 1991: 58).

Descrierea este apreciată în general ca prioritar *lingvistică*, dar numeroși specialiști insistă asupra rolului *semanticii* în această privință : P. Lerat 1995, M.T. Cabré 1998, H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 15, L. Depecker 2002, F. Gaudin 2003. *Grila de interpretare combină analiza paradigmatică cu cea sintagmatică*, într-o manieră

comună cu descrierea lexicului comun: M.T. Cabré 1998: 193, id. 2000: 21; L. Depecker 2001: 29, 66-67; G. Gross și F. Guenther 2002: 179. Se insistă asupra faptului că **dicționarele generale, monolingve** conțin un număr mare de termeni specializați (mai mult de 40%, v. I. Meyer – K. Mackintosh 2000: 201). Se vorbește chiar de „inflația” de termeni științifici în dicționarele generale (F. Mazière 1981: 79, M. F. Mortureux 1994: 70-71, M. T. Cabré 1998: 71). Unii autori disting în dicționarele generale *unitățile lexicale profesional marcate*, tehnice sau științifice (notate UTS, adică unități din lexicul specializat) de *cele nemarcate*, de interes general (notate UVG = unități din vocabularul general), v. H. Cottez 1994: 13-16. Se precizează că cei care consultă un dicționar general nu caută un termen specializat din domeniul profesiei lor (H. Cottez 1994: 23).

Din perspectiva interesului larg pentru termenii specializați, relațiile **terminologiei** cu **lexicografia** și **lexicologia** devin foarte importante (F. Rastier 1995: 62). Prin intermediul *dicționarelor generale* se poate recupera o parte din aspectele normative caracteristice lexicului specializat privitoare la corectitudinea interpretării termenilor.

Existența mai multor tipuri de **terminologie**, interdependența, dar și delimitarea lor presupun alte precizări (privind punctul de plecare, scopul urmărit, metodele analizei ș.a.).

2. TERMINOLOGIE ȘI TERMINOLOGII. MODALITĂȚI DE ABORDARE

2.0. Considerații generale

Cum rezultă din cele spuse sub 1, conceptul de **terminologie** admite mai multe interpretări.

Întrebarea **terminologie** sau **terminologii** a fost pusă de M.T. Cabré 1991, dar este cu atât mai valabilă astăzi. Și alți autori (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 6) semnalează existența unor terminologii de un alt tip („ces terminologies d'un nouveau genre”), dat fiind că **terminologia** se dezvoltă în *tendințe* și *subtendințe* (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 17).

Terminologia înseamnă, în primul rând, disciplina care se ocupă de *comunicarea specializată*, realizată *fără echivoc* într-un anumit domeniu științific, tehnic, profesional. Este o **terminologie a specialiștilor** pe care o vom numi „**internă**” și o vom nota cu T_1 . De la această valoare se ajunge ușor la desemnarea concretă a *ansamblului de unități* (lingvistice sau de alt fel), utilizate efectiv în comunicarea specializată dintr-un anumit domeniu. Ca disciplină științifică preocupată de comunicarea specializată și de mijloacele ei specifice, **terminologia** a apărut și s-a dezvoltat în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

De la o **terminologie** a specialistului, „**internă**”, interpretată strict în raport cu problemele comunicării specializate s-a ajuns, în ultimele decenii la o **terminologie „externă”** de interes mai larg și *pentru nespecialiști* (notată cu T_2).

În cele două tipuri de terminologii, delimitate relativ, rolul lingvisticii e diferit.

În T_1 rolul lingvisticii e secundar, limitat la atribuirea de nume, la impunerea formelor lor (cu explicarea originii sau formării lor), problemele conceptual – semantice căzând în sarcina specialiștilor. Deși condiționată de T_1 , T_2 se ocupă mai ales de problemele decodării și utilizării sensului specializat la mai multe nivele ale comunicării.

Chiar dacă, la modul general, *terminologia se ocupă de termeni*, numeroși specialiști susțin o diferențiere a *terminologiilor* pe criteriile desemnate mai sus: M.T.

Cabré 1991: 55, 1998: 72, 2000: 34; H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 7; C. Sager 2000: 49; F. Gaudin 2003 ș.a.

Delimitarea celor două tipuri de terminologii se poate face mai precis în funcție de obiectul, metodele și scopurile urmărite (M.T. Cabré 1991: 57-58). Se delimitează (M.T. Cabré id.) ca *obiect: lexicul de joncțiune* (fr. *lexique charnière*) față de *lexicul specializat de largă difuzare* sau *lexicul specializat strict*. Criteriile de delimitare a acestor categorii nu sunt indicate cu claritate.

Terminologia „externă”, în sens larg (T₂) se constituie în lucrări din ultimul deceniu și își propune *descrierea termenilor* ca fapte naturale (nu convenționale ca în T₁), similar cu cuvintele lexicului comun. Opoziția se face astfel între *prescriptiv, normativ*, caracteristici ale T₁ și *descriptiv* în T₂. Alte distincții opozitive se fac între perspectiva *onomasiologică* proprie **terminologiei „interne”** (T₁) și cea *semasiologică* preponderentă în **terminologia „externă”** (T₂) (v. H. Béjoint și H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 15; L. Depecker 2002: 9).

Interesul larg al societăților moderne pentru **terminologie / terminologii**, diversificarea modalităților de abordare asigură o interpretare dinamică acestei discipline științifice, susținută de numeroși specialiști (de exemplu H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 14 ș.a., C. Sager 2000: 49).

2.1. Terminologia „internă”

Terminologia pe care o vom numi „internă” (T₁) a apărut în deceniile 4 și 5 ale secolului 20 și a avut ca obiectiv asigurarea unei comunicări univoce, precise, într-un anumit domeniu de activitate (M.T. Cabré 2000: 36). Funcțiile acestui tip de terminologie sunt: (1) de reprezentare a cunoștințelor, stabilind denumiri pentru produse, concepte noi și (2) de transmitere a

cunoștințelor (id., ibid.). Rezultă astfel definiția **terminologiei** ca studiu științific al noțiunilor și al termenilor utilizați în limbile de specialitate (P. Lerat 1995: 16, 17). Desemnarea și exprimarea acestor noțiuni – obiectiv principal – este legată de forme canonice reprezentate prin semne de diferite tipuri: de la cuvintele unei limbi la litere, cifre, simboluri, pictograme ș.a. Standardizarea acestor forme canonice, impunerea lor se face prin foruri adecvate.

Principalele organisme internaționale care se ocupă cu impunerea termenilor științifici sunt: ISO (International Organisation for Standardisation), Afterm (Association française de terminologie), TermNew (Rețeaua Internațională a terminologiei creată de Infoterm).

Întemeierea și dezvoltarea **terminologiei** e legată de Cercul de la Viena și E. Wüster, care a înființat institutul internațional INFOTERM și a fundamentat știința termenilor sau VGTT (Viena General Theory of Terms). În aceste centre sunt reuniți specialiști în diverse domenii – informaticieni, specialiști într-un anumit domeniu științific sau în teoria cunoașterii, dar și lingviști.

Terminologia „internă” (T_1) își realizează obiectivele normative prin realizarea de bănci de date terminologice, mai nou, dezvoltându-se lingvistica corpusului.

De exemplu, G. Bélanger 1991: 49 ș.a. stabilește o bază noțională a domeniului **informaticii** prin analiza corpusului de texte cu ajutorul datelor statistice.

Având ca obiectiv principal adoptarea și impunerea unor concepte științifice, **terminologia „internă”** (T_1) este conceptuală, sistematică sau **cognitivă** (P. Lerat 1995: 61). Caracterul normat, standardizat este strict condiționat de apartenența la un anumit *domeniu* (P. Lerat 1995: 20; H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 10) și atrage un caracter *convențional* care

asigură non-ambiguitatea. De exemplu, **apă** (fr. *eau*) este definit în **chimie** prin combinația H_2O , iar în **fizică** prin temperaturile de fierbere și de îngheț (P. Lerat 1995: 17, 20, 22, 49). Termenul **căldură** are definiții operatorii diferite în funcție de domenii: în **fizică** se definește prin viteza de deplasare a particulelor, în **chimie** în funcție de atomi, molecule etc (L. Depecker 2002: 77-78).

Interpretarea strictă, convențională a desemnărilor conceptuale în T_1 are în vedere referenții considerați „absolut” sau ideal (L. Depecker 2002: 53, 58, 75). Termenul considerat ca „etichetă” se sprijină pe lucrul pe care îl desemnează în general (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 6). Este o concepție asupra limbii utilizată în scopuri cognitive și nu are în vedere diversele funcții pe care le are limba în societate (C. Sager 2000: 41-42).

Caracterul standardizat, normat al **terminologiei „interne”** (T_1) s-a corelat cu caracterul ei internațional, dezvoltat mai ales după al doilea război mondial prin înființarea de organisme *internaționale* (M.T. Cabré 1991: 56; F. Rastier 1995: 47). Ulterior, înființarea unor centre *naționale* de terminologie pune problema echivalenței terminologice între limbi, normarea urmărind de această dată posibilitățile (creativitatea) fiecăreia dintre ele (P. Lerat 1994: 28, 1995: 61; M.T. Cabré 1991: 57, 1998: 35, 94, 159). Se dezvoltă astfel o altă latură a T_1 , numită **terminologia amenajistă**, preocupată de *normarea lingvistică dintr-o limbă*. Amenajarea lingvistică din terminologie asigură nu numai rigurozitatea conceptuală, ci și buna funcționare lingvistică (P. Lerat 1994: 28; în ce privește echivalențele internaționale dintre limbi, v. H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 8).

Pe linia normativă a **terminologiei „interne”** se remarcă în România activitatea coordonată de Asociația română de terminologie – Term Rom, înființată în 1991, afiliată la Uniunea Latină. O prezentare relevantă a acestei

activități este făcută în numărul special al revistei **Terminometro**, 2000. Obiectivele majore privesc dezvoltarea, normarea și validarea terminologiei științifice și tehnice românești, raportată la cea internațională.

O abordare cuprinzătoare a terminologiei din aceeași perspectivă este făcută de I. Vintilă Rădulescu 1999, 2000.

2.2. Terminologia „externă”

2.2.1. Terminologia „externă” (socioterminologia) – considerații generale

Terminologia pe care o vom numi „externă” (T_2) se diferențiază, la modul general, prin orientarea *descriptiv – semasiologică* (în defavoarea celei *normativ – onomasiologice*), ceea ce crește rolul lingvisticii în acest tip de terminologie (P. Lerat 1995, F. Rastier 1995, M.T. Cabré 1998, H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000, L. Depecker 2002, F. Gaudin 2003, ș.a.). **Terminologia „externă” sau socioterminologia** are în vedere interesul larg pentru identificarea și utilizarea adecvată a sensului specializat de către vorbitorii obișnuți. În acest tip de comunicare interesează nu numai *emițătorul* (mai mult sau mai puțin specialist), ci și *destinatarul* (la modul general nespecialist, de la vorbitorul obișnuit la lingvist); prezintă importanță *canalul comunicării* (în general mass media, texte cu un grad mediu sau inferior de specializare), și condițiile de *uzaj* (mai puțin restrictive decât în limbajele specializate). În felul acesta, **terminologia „externă”** se intercondiționează nu numai cu **semantica**, **lexicologia**, ci și cu **pragmatica** (M.T. Cabré 1998: 66-67, 2000: 29-30; L. Depecker 2002: 9; F. Gaudin 2003: 30).

M.T. Cabré 1998: 194 arată că „terminologia are nevoie de o abordare nouă în funcție de *dimensiunea socială și pragmatică*” (subl. n.).

F. Gaudin 2003: 150-151 insistă pe importanța *semanticii* în studiul terminologic: „rolul lingvistului terminolog este de a descrie sensul, nu a-l prescrie”. H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 6 arată că o caracteristică a „noului tip” de terminologie este datorată *rolului crescut al semanticii lingvistice* (subl. n.), iar faptul că puține lucrări s-au ocupat de sensul termenilor este considerat o deficiență (id., p. 5).

Rolul important al **lingvisticii în terminologia „externă”** (T₂) antrenează probleme ale filozofiei limbajului: studierea mecanismelor comunicării specializate (L. Depecker 2002: 105) și pune problema elaborării unei **teorii a limbilor de specialitate** (P. Lerat 1995: 18). În cadrul acestei teorii, problema raportului dintre conceptualizare și sens, relația termen / cuvânt, definirea termenului la diverse nivele de specializare prezintă interes atât teoretic, cât și aplicativ. Contribuția semanticii moderne prin *abordarea relațională și diferențială* a sensului are consecințe directe asupra eficienței definiției (A. Bidu-Vrănceanu 1993: 16-18, 31, 36-38, 42-46; F. Gaudin 2003: 151-152). Descrierea unor relații semantice ca **polisemia, sinonimia, hiponimia și câmpurile lexico-semantice** își dovedește relevanța și în studiul terminologic (v. G. Pană Dindelegan 1997: 10-11, A. Stoichițoiu-Ichim 2001: 115-122, 130-135).

Circulația socială în limba comună a unor termeni (F. Gaudin 2003: 151) conduce la o mobilitate contextuală care poate afecta uzajul lor. Spre deosebire de **terminologia „internă”** (T₁) care este *non-contextualistă* (F. Rastier 1995: 38-40; L. Depecker 2002: 56-58), pentru că precizia semantică permite decontextualizarea), în **terminologia „externă”** (T₂) studiul uzajului diversificat al termenilor prezintă un interes deosebit (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 10; F. Cusin-Berche 2003: 29 - 51). Chiar dacă libertățile de construire a **termenilor** în relație cu

limba comună sunt mai mari, se impun limite combinatorii rezultate din condiționările sensului specializat. Aceste limite se stabilesc prin raportare la *dicționarele generale*, care ar trebui să reflecte atât sensul specializat, cât și dinamica lui. *Normarea semantică* a termenilor în T_2 prin raportare la „nodul dur” al sensului specializat devine astfel un aspect foarte important al studiului (M.T. Cabré 1991: 56-61), cu consecințe asupra eficienței comunicării lingvistice, mai mult sau mai puțin specializate.

2.2.2. Metoda, obiectul, scopul terminologiei

Delimitarea propusă dintre **terminologia „internă”** (T_1) și cea **„externă”** (T_2) se bazează (implicit) pe distincții privind *metodele, obiectul și scopul cercetării* (M.T. Cabré 1991: 55, 57 - 58).

2.2.2.1. Lucrările reprezentative pentru **terminologia „externă”** (T_2) fac numeroase afirmații generale în ce privește **METODA** proprie acestei orientări; ea trebuie să fie *prioritar lingvistică*, cu o „abordare specifică a obiectului de cercetare”, care să respecte unitatea metodologică (M.T. Cabré 1991: 21, 31). Indicațiile metodologice sunt mai precise atunci când se corelează acest tip de terminologie cu **lexicologia** și **semantica**, când se raportează **termenul la cuvânt**.

Din această perspectivă *metodele* care se detașează în T_2 sunt **analiza paradigmatică** și cea **sintagmatică**.

V. A. Bidu-Vrănceanu 2003: 33-34; Pentru cercetarea metodologic unitară a **lexicului comun (LC)** și a celui **specializat (LS)**, v. A. Bidu-Vrănceanu 2005-b: 29-42, în A. Bidu-Vrănceanu și N. Forăscu 2005.

Analiza paradigmatică a lexicului specializat pe care o preconizăm își propune *definirea și interpretarea sensului*

specializat în mod riguros, dar accesibil vorbitorului obișnuit. Analiza **modalităților** (tipurilor) **de definire** este corelată cu descrierea *comparativ-diferențială* în clase paradigmatică (bazată pe analiza în componente semantice). În raport cu rezultatele obținute în acest fel se poate ajunge la o *interpretare* („*lectură*”) adaptată interesului mai larg al vorbitorilor, dar care face posibilă „laicizarea” cunoașterii (științelor). Se îmbină astfel aspectele cognitive cu cele socio-semantice și pragmatice.

În raport cu univocitatea, precizia, non-ambiguitatea exprimării sensului specializat în T_1 rezultă posibilitatea caracterizării și diferențierii diverselor terminologii. Distanțarea inegală, prin *grade diferite de determinologizare* între T_1 și T_2 poate constitui o modalitate de a stabili specificul fiecărei terminologii studiate (v. A. Bidu-Vrănceanu coord. 2000, A. Bidu-Vrănceanu 2003, 2005-b). La nivelul T_2 interpretarea sensului specializat este obiectivată prin raportarea continuă la **dicționarele generale** (v. A. Bidu-Vrănceanu 1993, 2003, 2005-b; v. și **Français scientifique** 1994).

Relațiile semantice paradigmatică de tipul **polisemie**, **sinonimie**, **antonimie**, **hiponimie**, **câmpuri lexico-semantice**, formele de manifestare și rolul lor în diverse terminologii dau rezultate interesante pentru **terminologia „externă”** (T_2).

Chiar dacă, prin obiectivele propuse (cercetarea la nivelul comunicării specializate) unele studii (v. G. Pană Dindelegan 1997: 6 ș.a.; A. Stoichițoiu-Ichim 2001: 33) nu se încadrează în T_2 , rezultatele analizei întreprinse oferă date foarte interesante pentru relevanța relațiilor semantice paradigmatică în **terminologie**, (v. și E. Museanu 2006, 2007 pentru economie).

Analiza sintagmatică privind **textele** și **contextele** în care apare limbajul specializat are un rol fundamental în terminologia „externă” (T_2). Concepută ca un auxiliar al **analizei**

paradigmatice, analiza sintagmatică are un rol *preliminar* sub aspectul *textelor* și un rol de *rafinare* în ce privește *contextele*.

Premisa interesului pentru terminologia specializată din perspectiva **terminologiei „externe”** este reprezentată de circulația (atestarea) lor în *texte de largă circulație* (cu un grad de specializare inferior, mergând până la vulgarizare, texte aparținând mass media sau chiar limbii comune).

În funcție de gradul de specializare al *textelor* (de la cele strict științifice la cele vulgarizatoare) interesează rolul **contextului lingvistic** în identificarea sensului specializat, raportul dintre libertăți și restricții în exprimarea lui. Variația conținutului conceptual și semantic în funcție de contextele în care apare termenul specializat are importanță atât pentru identificarea corectă a valorilor, și pentru stabilirea gradului de decontextualizare / contextualizare (variabil în funcție de terminologii), cât și pentru indicarea „deviațiilor” semantice realizate contextual (și a limitelor lor), posibile în textele de largă circulație.

În majoritatea terminologiilor, chiar și în acelea în care *precizia sensului specializat* conduce la *decontextualizare* se constată existența unor **sintgme fixe** prin care se exprimă subdiviziuni conceptuale importante. De exemplu, în **matematică**: *triunghi isoscel*, ~ *dreptunghic* față de *triunghi* în general, în **lingvistică**: *analiză fonetică*, ~ *distribuțională*, ~ *fonologică*, ~ *semică*, ~ *morfematică* ș.a., în **științele politice**: *politică externă*, ~ *internă* ș.a. În unele sintagme fixe, condiționarea conceptual – semantică se stabilește strict într-un anumit *domeniu*. Limitarea interpretării sensului specializat în raport cu *restricțiile contextuale* prezintă importanță atât pentru specialiști, cât și pentru nespecialiști.

Se admite că în textele de largă circulație **termenii** pot avea *libertăți* sau *alte preferințe* contextuale. Acestea pot atrage

modificări semantice („dinamica” sensului), iar raportarea (respectarea) nucleului „dur” specializat (sau existența unei medii semantice a lui în funcție de o parte sau toate contextele) reprezintă un aspect de mare interes în **analiza sintagmatică** a diverselor terminologii.

Investigarea contextelor în corelație cu tipurile de texte poate conduce la stabilirea unor particularități ale *discursului științific* din diverse domenii și subdomenii (filozofie – C. Ene 2004, matematică – A. Toma 2006).

Combinarea **analizei paradigmatică** cu cea **sintagmatică** în *descrierea terminologiilor* vizează în ultimă instanță modificarea raportului dintre *terminologizare* (LS) și *lexicalizare* (LC), cu consecințe importante asupra unei **terminologii dinamice** (preconizată de numeroși cercetători, v., de exemplu, L. Depecker 2002: 16) care să țină seama de interdependența dintre limbă și cunoaștere, dintre limbă, societate și cultură.

2.2.2.2. OBIECTUL oricărui tip de **terminologie** este, într-un fel sau altul, **termenul**. În ce privește **terminologia „externă”** (T₂), **obiectul** de cercetare presupune precizarea relației dintre **termen** și **cuvânt**. Extinderile contextual - semantice pe care le admite utilizarea **termenilor** specializați în texte de circulație mai largă (dincolo de textele strict specializate) favorizează modificări ale sensului care conduc de obicei la **polisemie**. Raportarea la **termenul** strict specializat este, într-o primă fază, necesară pentru a stabili raportul cu nucleul „dur”, gradul de determinologizare și limitele admisibile ale „deviațiilor semantice”. „Deviațiile semantice” impuse în limba comună pot conduce la polisemie propriu-zisă, când relația dintre **termen** și **cuvânt** se distanțează. Diversele aspecte ale raportului **termen / cuvânt** se bazează deci pe *analiza semantică*, admisă ca primordială în **terminologia „externă”** (T₂).

Analiza sensurilor metaforice sau a „deviațiilor” semantice – dovadă certă a trecerii termenului la cuvânt este în atenția a numeroși cercetători străini și români sub numele de **dinamică semantică** sau **neologie semantică**, v. A. Bidu-Vrănceanu 1993: 63-91, 2005: 49-51, 57-58; A. Stoichițoiu-Ichim 2001-b: 53-79; A. Lehmann – F. Martin-Berthet 1998: 12; F. Cusin-Berche 2003: 33, 37, 54, 57, 87, 93; A. Niklas-Salminen 2003: 93, 151; F. Gaudin – L. Guespin 2002: 308-309.

Care sunt situațiile, proporțiile și gradul de răspândire și asimilare a unor **termeni** în limba comună sunt probleme greu de precizat. Exemplele date de specialiști pentru a ilustra **termeni** deveniți **cuvinte** în română, franceză sau în alte limbi provin din domenii variate și nu neapărat previzibile: OXIGEN, OȚEL, TRAFIC, VITAMINĂ, VIRUS, FRÂNĂ, ORDINATOR și chiar ECUAȚIE, TANGENT, ALGORITM.

F. Gaudin 1995: 234: „limba comună este plină de termeni ca **ecuație**, **virus**, **vitamine**, **inconștient**, **tangent**”. H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 51 dau exemple ca **ordinator**. Numeroase alte exemple sunt înregistrate de I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 199-200.

Nu toți termenii care ajung *la un moment dat* în limba comună se pot impune aici, iar specializarea strictă și interesul limitat le păstrează calitatea de **termeni**. În primăvara anului 2006, când România era marcată de extinderea **gripei aviare**, termeni ca EPIZOOTIE și EPIZOOTIC au fost frecvent utilizați în mass media. Vorbitorii preocupați de interpretarea riguroasă a sensului specializat, l-au putut decoda dacă au apelat la definiția relativ accesibilă din DEX: „extinderea unei boli contagioase într-un *timp scurt*, prin *contaminare*, la un *număr mare de animale* dintr-o localitate, regiune (subl.n.)”. Echivalența cu **epidemie**, **molimă**, indicată la

sfârșitul definiției obligă la comparare și diferențiere prin selectarea ca distinctivă a componentei „la un număr mare de animale (și nu la om)” (trăsătură care diferențiază EPIZOOTIA de EPIDEMIE).

Interesul limitat din mai multe puncte de vedere față de termenul EPIZOOTIE, accesul relativ la sensul specializat nu reprezintă factori favorabili trecerii acestui termen la statutul de **cuvânt** și la asimilarea în limba comună.

Unii **termeni medicali**, de exemplu, pot interesa în aceleași condiții limitative anumiți vorbitori, cum ar fi: ENDOSCOPIE, ARTROSCOPIE, KINETOTERAPIE ș.a. șansele extinderii lor sunt însă variabile și, în cazuri izolate, când interesează posibilitățile identificării cât mai adecvate a sensului specializat.

Interesul mai general al vorbitorilor nespecializați care atrage șansele impunerii unui termen în limba comună poate fi corelat cu anumite domenii (sau subdomenii). În epoca actuală, **informatica, economia, științele sociale** se plasează pe poziții de interes. Termeni precum CALCULATOR, INFLAȚIE, INDICE, INVESTIȚIE, TRANZACȚIE, PARTENERIAT, CLIENT, BANCĂ, COTAȚIE, MONITORIZA ș.a. sunt exemple care au circulație aproape curentă.

Așadar pentru ca **termenii** să fie obiect de cercetare în **terminologia „externă”** este necesară prezența sau chiar folosirea frecventă în mass media și/sau în limba comună, nu fără justificări extralingvistice. Delimitarea unor categorii ale **lexicului specializat** de interes larg (așa cum propun unii cercetători: M.T. Cabré 1991: 57-58) nu dispune de criterii obiective și precise.

O premisă a extinderii **termenilor** și, implicit a interesului larg pentru ei o constituie **lexicul științific interdisciplinar** (v. A. Bidu-Vrănceanu coord 2001). Și în acest caz însă, problemele și perspectivele termenilor variază în funcție de numeroși factori.

În general, interesul pentru **lexicul științific interdisciplinar** s-a dovedit fructuos în caracterizarea unor limbaje specializate din perspectiva **terminologiei „interne”**.

2.2.2.3. Precizarea SCOPULUI cercetării este o altă cerință (M.T. Cabré 1991: 57-58) în definirea tipului de **terminologie** practică. Așa cum am arătat la 2.2.1., *înregistrarea, explicarea, descrierea* termenilor specializați din diverse domenii, în sine sau în relația cu limba comună este obiectivul propriu **terminologiei „externe”**. Precizarea libertăților și a limitelor utilizării sensului specializat și/sau a celorlalte sensuri pe care le capătă un **termen** în limba comună urmărește realizarea unei comunicări adecvate. Chiar dacă există mult mai multe libertăți în **terminologia „externă”** scopul comunicării corecte (decodare și codificare) rămâne fundamental și se apreciază în funcție de indicațiile **dicționarelor generale**, ca instrumente cu caracter social și accesibil. Corectitudinea comunicării favorizează nu numai înțelegerea, ci și, dezideratul **terminologiei „externe”** – „democratizarea” și „laicizarea” cunoașterii.

3. TERMEN ȘI CUVÂNT. DEFINIRE, DELIMITARE, INTERPRETĂRI

3.1. Termenul. Condiții de definire

3.1.1. Definirea termenului

Delimitările propuse anterior, utile din punct de vedere operațional au pus în evidență numeroase *interdependențe*. Precizările privind condițiile pe care trebuie să le îndeplinească **termenul** ca unitate fundamentală a **terminologiei** (independent sau în relație cu **cuvântul**) obligă la o serie de reluări.

În interpretarea cea mai generală, **termenul** reprezintă *forma (lingvistică sau nelingvistică) care desemnează un concept determinat*, impus printr-o *definiție* la nivelul unui *domeniu dat* (M.T. Cabré 2000: 35). Fiecare dintre condițiile subliniate de noi are diverse implicații, cea mai importantă fiind aceea că **termenii** sunt „vectori ai *cunoștințelor non-lingvistice*” (P. Lerat 1994: 28, 1995: 22). Necesitatea preciziei în comunicare conduce la interpretarea limbii ca fiind creată pentru a reprezenta o structură cognitivă a unei societăți (I.C. Sager 2000: 41), calitate pe care nu o poate avea decât printr-o normare strictă. În același timp rezultă calitatea primordială a **termenului** de a fi o *unitate cognitivă* (a cunoașterii realizată în orice tip de **terminologie**).

Pentru a fi o unitate cognitivă **termenul** trebuie să aibă un conținut *univoc, precis, monoreferențial* într-o *ierarhie conceptuală* a unui *domeniu dat*. Din aceste caracteristici rezultă *independența conceptuală* sau caracterul *decontextualizat* (L. Depecker 2002: 103; M.T. Cabré 2000: 34). Precizia circumscrierii conceptuale și contextuale a termenului nu poate fi realizată decât prin caracterul *normat*, prin impunerea convențională, posibilă în comunicarea strict specializată. Utilizați în comunicarea reală (mai ales în cea mai puțin specializată), **termenii**, ajung în vecinătăți lingvistice mai libere (P. Lerat 1995: 29), care pot afecta îndeplinirea condițiilor rigide impuse teoretic (și respectate în mare măsură în **terminologia „internă”**) (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 16). Strictețea definirii conceptuale a **termenului** este sporită de faptul că el aparține unui sistem cognitiv dat și, mai precis unor câmpuri noționale (conceptuale) (P. Lerat 1995: 20), iar definirea unui anumit termen intercondiționează cu a celor din același *câmp* (C. Sager 2000: 52-53).

Se reține definiția dată de F. Rastier și preluată de F. Gaudin 2003: 64: „un concept este un semem construit a cărui definiție e stabilizată prin normele unei discipline în

așa fel încât ocurențele sale să fie identice cu tipul său, să-i confere stabilitate noțională”. De aici decurg dezideratele **terminologiei „interne”** de evitare a ambiguității, de obiectivitate și neutralitate, de concizie și economie lingvistică (B. Spillner 1994: 55).

Caracterul *monoconceptual* (L. Depecker 2002: 60-61, 103) este condiția primordială pe care trebuie s-o îndeplinească **un termen**, ceea ce conduce la *monoreferențialitatea* și *monosemantismul* lui (considerate importante de toți specialiștii). Respectarea acestor condiții „ideale” nu se poate realiza decât prin *consens* (L. Depecker 2002: 53; F. Gaudin 2003: 43).

L. Depecker 2002: 61 dă ca exemplu pentru caracterul convențional al *monoreferențialității* termenul **WEEKEND** în **terminologia turistică**, unde poate desemna o durată mai mult sau mai puțin lungă. În această terminologie, o noapte de hotel se determină de la amiaza unei zile la alta, ceea ce reprezintă un sens specializat, impus numai în acest domeniu.

Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească **un termen** asigură *precizia comunicării specializate* într-o anumită limbă și/sau corespondențele interlinguale.

V. sinteza riguroasă a condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească **un termen** la B. Spillner 1994: 56-59. Am schimbat ordinea caracteristicilor pentru a scoate în evidență importanța lor: 1. *Funcția denotativă*, reprezentată de capacitatea de a denumi un obiect prin intermediul conceptului; 2. *O bună definiție* care îi conferă calitatea de termen; 3. *Biunivocitatea denumirii*, care îi asigură *monoreferențialitatea*, *monosemantismul* și *non-ambiguitatea* (ceea ce recomandă evitarea polisemiei, omonimiei și sinonimiei). 4. *Apartenența la un anumit câmp terminologic* (corelat cu *monoreferențialitatea* și

monosemantismul lui). 5. *Valoarea invariabilă* într-o anumită comunitate profesională și lingvistică, ceea ce îi conferă o anumită *stabilitate*. 6. Stabilitatea e corelată cu *normarea în comunitatea experților* sau cu *codificarea prin normă* (standardizare impusă interlingual prin organisme internaționale). 7. Stabilitatea termenului se poate impune și *diacronic*. 8. *Neutralitatea* termenului sau absența varietății lui diafazice, a mărcilor de modalitate și de afectivitate (ceea ce înseamnă primordialitatea denotației și evitarea conotațiilor).

Specialiștii sunt de acord că îndeplinirea integrală a condițiilor (ideale) impuse **termenilor** este greu de realizat. Dar gradul de satisfacere a acestor condiții, variabil de la o terminologie la alta constituie o grilă obiectivă de caracterizare individuală și/sau comparativă (A. Bidu-Vrănceanu coord. 2000). De asemenea, încălcarea unora dintre condiții poate contribui la precizarea raportului dintre **termen** și **cuvânt**.

3.1.2. *Termenul. Posibilități de exprimare*

Definirea riguroasă a **termenului** ca obiect al **terminologiei** în general presupune o clasificare în funcție de modalitățile (forme) de *exprimare*.

Prima distincție trebuie făcută între exprimarea prin **semne lingvistice** și/sau prin **semne extralingvistice** (codificate prin intermediul unei limbi naturale). Caracterul convențional presupus de orice termen specializat este mult mai evident în cazul semnelor extralingvistice.

Semnele extralingvistice care exprimă sensuri specializate (termeni) pot fi reprezentate prin cifre, litere, simboluri (sau combinarea acestor elemente), formule matematice sau chimice, nume latinești (în științele naturii) ș.a. (J.C. Sager 2000: 53). Pronunțatul caracter *convențional* al semnelor

nelingvistice face dificilă (și de multe ori chiar imposibilă) interpretarea lor de către nespecialiști. Implicit, extinderea acestor termeni în limba comună este izolată, limitată, ceea ce înseamnă că nu există riscurile ambiguității semantice și că este respectată precizia sensului specializat. Numai **terminologia „internă”** are ca obiect **termeni** exprimați prin **semne extralingvistice**.

P. Lerat 1995: 41-42 arată că „a citi” o teoremă, o radiografie, o formulă chimică sau matematică presupune o competență științifică sau tehnică. În schimb, adăugăm noi, „lectura” unei definiții științifice (terminografice), prin limbajul natural mai mult sau mai puțin accesibil lasă loc unei decodări, fie și parțiale.

Interpretarea **semnelor extralingvistice** presupune atât o echivalență lexicală, cât și una referențială (P. Lerat 1995: 39 exemplifică cu interpretarea formulei pentru grupa de sânge A I Rh pozitiv). Corespondența dintre un simbol, o formulă și un cuvânt poate fi relativă; de exemplu între fr. **eau**, rom. **apă** și formula H_2O corespondența nu este exactă din cauză că semnul lingvistic (din toate limbile) are o acoperire semantică mult mai mare (P. Lerat 1995: 49; L. Depecker 2002: 36).

Termenii reprezentați prin semne extralingvistice pot căpăta uneori caracteristici lingvistice. În cazul lui EURO (V. EURO 98 sau în alte situații) apare un radical lingvistic recognoscibil, iar semnul poate fi considerat mixt (P. Lerat 2000: 49). Exemplul anterior atrage atenția asupra termenilor tehnico-științifici pentru care se utilizează paralel (dar de multe ori mai frecvent) *siglele corespunzătoare*. Numeroase terminologii tehnico-științifice beneficiază de acest procedeu (v. A. Stoichițoiu-Ichim 2006: 125-131): TVA (taxă pe valoare adăugată), SIF (societate de investiții financiare), IMM (întreprinderi mici și mijlocii), DEA (dobândă efectivă anuală) – **economie**; ORL (otorinolaringologie), RMN (rezonanță magnetică nucleară), ATI

(anestezie-terapie intensivă), SIDA / AIDS (fr. syndrome d'immunodéficience acquis / engl. acquired immunodeficiency syndrome / rom. sindrom de imunodeficiență dobândită) – **medicină**; PVC (policlorură de vinil), TNT (trinitrotoluen) – **chimie**; GV (grup verbal), GN (grup nominal), GB (engl. Government and Binding) – **lingvistică** (G. Pană Dindelegan 1997) ș.a. Chiar și în cazul siglelor care ajung să fie cunoscute și în limba comună condițiile de precizie a sensului specializat (monoconceptual, monoreferențial, monosemantic) sunt respectate.

Termenii desemnați *numai prin semne lingvistice* (prin reunirea dintre un complex sonor dintr-o limbă naturală și un anumit semnificat) trebuie să respecte condițiile restrictive (eventual cu unele concesii) indicate anterior. Respectarea mai puțin strictă, parțială a condițiilor impuse termenilor se remarcă mai ales în **științele sociale și umaniste**, dar chiar și în **științele economice** ș.a. Rigurozitatea îndeplinirii criteriilor se remarcă în științele exacte (**matematica, chimia, mineralogia**).

Este semnalată o excepție, polisemia adj. fr. **chlorhydrique** (L. Depecker 2002: 48, 105) care, în funcție de context poate să însemne „făcut din clor” sau „de natura clorului” (spre deosebire de substantivul corespunzător care e monosemantic).

Termenii reprezentați prin semne lingvistice se clasifică în **unități simple** sau **complexe** (grupuri de cuvinte, sintagme, expresii ș.a.). **Unitățile complexe** sunt supuse unui proces de *terminologizare (lexicalizare)* în grade diferite, chiar dacă se caută criterii pentru precizarea interpretării. Pe axa *paradigmatică* trebuie respectate condiții conceptuale (verificate prin corespondențe interlinguale) corelate cu caracterul stipulativ manifestat la nivelul semnificației (unități impuse prin organisme abilitate: L. Depecker 2002: 66-67). Pe axa *sintagmatică* trebuie urmărită *recurența grupului* (în corelație cu relevanța

conceptului), *specificul* și *coeziunea semnificației*, condiții care duc la *stabilitatea unității complexe*, cu consecințe asupra terminologizării (L. Depecker 2002: 67). Interesează de asemenea relațiile cu alte unități pe axa sintagmatică (natura și comportarea determinantilor, de exemplu); se propune ca verificare (P. Lerat 1995: 49) segmentarea unui grup și analiza efectelor ei asupra semnificației. În fr. *clause de la nation la plus favorisé* (rom. **cauza națiunii celei mai favorizate**), segmentul *clause de la nation* nu are o semnificație (cu atât mai puțin specializată), spre deosebire de grupul în ansamblul lui.

Problemele puse și criteriile necesare interpretării unităților terminologice complexe pot varia în funcție de diverse domenii științifice. De pildă, relația dintre *exprimarea sintetică* și *cea analitică* poate determina particularități în unele terminologii (în terminologia **artelor plastice** sau **cea militară** se constată frecvența unităților complexe).

Pentru o clasificare a termenilor în general și în limba română, v. I. Vintilă Rădulescu 1999 și 2001: 564-565.

Pentru alte clasificări v. H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 57.

3.2. De la termen la cuvânt

Când și unde se termină **termenul** și începe **cuvântul**? Este o întrebare pe care și-o pun numeroși specialiști (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 11, 16; M.T. Cabré 2000: 27-29). Răspunsul nu este ușor de dat pentru că între cele două unități de bază există *asemănări*, iar *deosebirile* nu sunt întotdeauna clar remarcate.

În ce privește *asemănările*, se arată că **termenul** nu este în mod radical diferit de **cuvânt** (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 16), ceea ce înseamnă că pot fi cercetate după același model lingvistic (M.T. Cabré 2000: 21). Asemănările sunt justificate mai

concret în cazul celor care interpretează **terminologia** din perspectiva „externă” (T_2), considerând **termenul** un **semn (lingvistic) viu** (fr. *signe vivant*, L. Depecker 2002: 21) sau un element activ și reactiv care poate reda jocul dintre limbă/cultură, limbă/societate, limbă/cunoaștere (L. Depecker 2002: 17).

Se ajunge la precizarea *diferențelor* în manieră mai mult sau mai puțin explicită în relație cu delimitarea celor două tipuri de **terminologii**. Se arată (F. Rastier 1995: 55) că **termenul** este un *cuvânt supus restricțiilor*. Mai precis se distinge **termenul-etichetă** ca element al unei *nomenclaturi*, destinat identificării conceptelor și **termenii din discurs**, utilizați în comunicarea specializată în grade diferite cu raportare la un anumit domeniu (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 13). Ducând mai departe analiza **discursului** în care sunt utilizați **termenii** rezultă importanța celor care au un grad de specializare inferior și o circulație lingvistică mai largă. Dincolo de discursul strict specializat, **termenul** admite extinderi textuale și contextuale (premisa **socioterminologiei** – F. Gaudin 2003 sau a terminologiei „externe”) care îl diferențiază în mai mică măsură de *cuvânt*, supunându-l riscurilor impreciziei semantice prin **determinologizare** (în grade diferite), și prin ambiguitate – dezvoltarea **polisemiei**. Tipul de comunicare (mai mult sau mai puțin specializată) și, implicit, tipul de **discurs** ajung astfel premisa distincției dintre **termen** și *cuvânt*.

Se admite că **termenul** se caracterizează prin *monosemantism*, stabilit la nivelul unui anumit domeniu spre deosebire de *cuvânt* care e virtual *polisemantic* (M.T. Cabré 2000: 30, 35).

Transferul **termenului** în *texte* și *contexte* de largă circulație antrenează un proces de *determinologizare* a sensului specializat în grade diferite. În momentul în care **termenul** capătă, pe lângă dimensiunea *denotativă*, proprie sensului

specializat și una *conotativă* (ajungând la *polisemie* propriu-zisă) apropierea lui de **cuvânt** este maximă.

Admițind din principiu **determinologizarea** la care sunt supuși **termenii** prin utilizarea mai largă, dincolo de discursul strict specializat, se pune întrebarea care este gradul inferior admisibil. Credem că **determinologizarea** nu poate fi totală, nici chiar în cazul sensurilor conotative, (când se combină funcția de comunicare cu cea expresivă din limbă) și când relația cu **sensul specializat** este mai mult sau mai puțin evidentă. Exemplele date arată clar diferite trepte de **determinologizare**: **ASPIRINĂ** poate să nu fie interpretat riguros (ca tip de substanță) de vorbitorii mai multor limbi, dar nu pot fi neglijate trăsături privind *mecanismele de acțiune* sau *efectele secundare* (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 11). **Determinologizarea** termenului **CALCULATOR** (fr. **ordinateur**) nu poate coborî la zero, chiar dacă diversele lui caracteristici tehnice nu sunt operante pentru mulți vorbitori obișnuiți (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 51-52). Este clar că în numeroase cazuri în care extinderea **termenilor** este motivată de interesul conceptual larg din societățile moderne (*democratizarea cunoașterii*) distincția **termen/cuvânt** este mai greu de făcut. În asemenea împrejurări nu putem accepta distincția bazată pe tipul de *discurs (text)*, după care vorbim de **termen** în *context terminologic* și de **cuvânt** în *contextul limbii* (I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 199-200). Aplicată rigid, această distincție ar anula teza interesului larg pentru **terminologii** din societățile moderne (susținută prin numeroase argumente).

I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 199-200 dau numeroase exemple de **termeni** utilizați în jurnale canadiene care se caracterizează prin grade diferite de *determinologizare*, dar nu pot fi rupte total de *nucleul dur al sensului specializat*: **VIRTUAL** care merge de la **VIRTUAL-MEMORY** (*informatică*) la **VIRTUAL-SEX**,

VIRTUAL-TRAVEL; RECYCLING (din domeniul *mediului*) ajunge să însemne în comunicarea generală „reutilizare”, antrenând un grad maxim de determinologizare. De asemenea, termenul FRÂNĂ, în diverse limbi, prin valorile conotative frecvente atinge un grad maxim de determinologizare și se apropie de **cuvânt**. Distincția este greu de făcut în cazul în care, în presa de largă circulație unii **termeni economici** cumulează valori denotative și conotative greu de separat, v. E. Museanu 2006, cum e cazul rom. AFACERE.

Admițând că raportul **termen/cuvânt** poate fi desemnat ca o relație dinamică de „du-te vino” între *terminologizare* și *lexicalizare*, (ceea ce înseamnă și o apropiere posibilă destul de mare între cele două unități) specialiștii semnalează *un specific semantic al limbilor* și la nivel terminologic.

Teza *specificului semantic* al limbilor la nivelul **lexicului comun** domină semantica modernă, v. A. Bidu-Vrănceanu 2005-b: 146. Cei care admit specificul semantic și la nivelul *lexicului specializat* acordă importanță *condiționării cultural-istorice* (P. Lerat 1995: 48 dă exemple precum engl. **common law**, arab **sharia**). Teza este susținută și de L. Depecker 2002: 35, 54-55; F. Gaudin 2003: 61 cu diverse exemple care semnalează diferența în exprimarea sensului specializat dintre franceză și engleză. În engleză, corespondentul fr. **avant-bras** nu desemnează aceeași parte a brațului; la fel corespondenții englezi ai fr. **contrôle**, **pompier**. Analize de acest fel conduc la ideea că *terminologia trebuie să țină seama de diversitatea limbilor*.

Rezultă că tipul de *comunicare* și de *discurs*, gradul de *determinologizare* și, mai ales, raportul **denotație/conotație** rămân singurele criterii relative de indicare a raportului (distanței) dintre **termen** și **cuvânt**.

4. CONCLUZII PRIVIND UNITĂȚILE ȘI PRINCIPIILE METODOLOGICE ADOPTATE

Discutarea posibilităților de abordare *terminologică*, implicit precizarea *obiectului* și *obiectivelor* cercetării arată câteva opțiuni:

Lingvistica poate contribui la caracterizarea *individuală* sau *comparativă* a unor **terminologii**, pentru a le stabili atât *specificul*, cât și problemele de *interes general*. Interesează **termenii** exprimați prin semne lingvistice, care trebuie să satisfacă diverse grade de *precizie* în exprimarea **sensului specializat**. Evaluarea comportării semantice este făcută în raport cu o serie de criterii riguroase, chiar dacă unele sunt considerate ideale. Distincțiile stabilite între terminologii din acest punct de vedere interesează atât **terminologia „internă”** (T_1), cât și, pentru relația cu limba comună, **terminologia „externă”** (T_2).

Identificarea specificului unei terminologii se poate face și la nivelul **semnificațiilor**, delimitând **formele simple (sintetice)** de cele **compuse (analitice)**, adică grupări cu diferite grade de complexitate și stabilitate). Prezintă interes atât pentru specialiști, cât și pentru nespecialiști găsirea unor criterii relativ precise pentru a aprecia gradul de sudură în *exprimările analitice* și individualitatea sensului specializat. Frecvența sau chiar preferința pentru exprimarea analitică în anumite terminologii poate oferi o modalitate de caracterizare.

Investigarea **terminologiilor** cu mijloace lingvistice este corelată cu perspectiva *descriptivă*. *Descrierea uzajului termenilor* în diverse tipuri de *discurs* (inclusiv în limba comună) are în vedere o analiză primordial **semantică** privind gradul de precizie sau, dimpotrivă, de determinologizare a sensului specializat și mijloacele de identificare corectă a lui și a „deviațiilor” lui. Găsirea unei grile de interpretare a sensului specializat care să-l

facă accesibil ne-specialistului, rolul relațiilor semantice (polisemie, sinonimie, antonimie, câmpuri lexico-semantice) în obiectivarea descrierii sunt preocupări ale terminologiei „externe” (pe pozițiile căreia ne situăm). Precizarea *libertăților* și a *limitelor contextuale* care contribuie la interpretarea adecvată a sensului specializat sau care condiționează diversele transferuri semantice reprezintă, de asemenea, obiective importante pentru *democratizarea* (*laicizarea*) *cunoașterii*, pentru a păstra, fie și parțial, calitatea **termenilor** de „vectori ai cunoașterii” (premise terminologiei „externe”).

Relația **lexicului specializat** cu *limba comună* indică o dinamică a raportului dintre *terminologizare* și *lexicalizare*. Aprecierea privind respectarea „nodului dur” al sensului specializat și indicarea distanței față de el se face confruntând situațiile concrete de *actualizare în texte* cu definițiile din *dicționarele generale de limbă* la îndemâna vorbitorilor obișnuiți (DEX, MDA ș.a.). Apelul la *dicționare* pentru a stabili *corectitudinea semantică* sau gradul de *aproximare sau determinologizare a sensului specializat* pentru a realiza o comunicare adecvată implică o latură *normativă* în dominanta *descriptivă* caracteristică terminologiei „externe”.

Alături de **semantică**, **pragmatica** prezintă importanță în **terminologia „externă”**, dat fiind că utilizarea în limba comună a termenilor specializați atrage atenția asupra *destinatarului mesajului* (vorbitorul obișnuit, nespecialist sau specializat în alt domeniu) și a canalului de transmitere (în care mass media și învățământul ocupă un loc important).

Interesul nespecialistului pentru **lexicul specializat** poate fi impus de anumite domenii (de ex. **informatica**), de evenimente momentane care implică anumite domenii tehnico-științifice sau aspecte de interes individual, izolat ale vorbitorilor pentru termeni determinați.

PARTEA a II-a

**LEXICUL SPECIALIZAT ÎN DICȚIONARE.
DEFINIȚIILE**

5. ROLUL DICȚIONARELOR GENERALE ÎN RELAȚIA DINTRE LEXICUL SPECIALIZAT ȘI LIMBA COMUNĂ

Din perspectiva terminologiei „externe” – T_2 (care ne interesează), dicționarele generale unilingve prezintă un interes major. Se apreciază că aproximativ 40% din intrările dicționarelor generale sunt reprezentate de **lexicul specializat (LS)**. Explicația ar consta în interesul larg pentru cunoașterea științifică în societățile moderne și în strădania de a o apropia de cunoașterea ordinară. Înregistrând sensurile specializate și chiar dinamica lor, dicționarele generale legitimează, corectează cunoașterea lexicală și pe cea extralingvistică. Termenii înregistrați ar trebui să prezinte o circulație mai extinsă și să aibă definiții relativ accesibile vorbitorilor nespecializați. Caracterul accesibil al definițiilor lexicografice ale lexicului specializat condiționează în mare parte reușita lor în ameliorarea performanței lingvistice. Se admite totuși că decodarea definiției unui termen specializat de către vorbitorii nespecializați are, în general, un caracter aproximativ, parțial.

Dicționarele speciale (terminografia) sunt dificil de utilizat de către nespecialiști prin diversitatea și tehnicitatea lor (P. Lerat 1994: 27,29). Se apreciază că **dicționarele generale** sunt gradul zero al terminografiei (Marc Van Campenhoudt 2000:127, care preia ideile lui P. Lerat). **Lexicografia specializată sau terminografia**

fixează invariantele cognitive, în general internaționale. **Dicționarele speciale**, rezervate fiecare unui anumit domeniu al cunoașterii sunt strict determinate de epistemologie și de cercetarea științifică. Lexicografia specializată are o viziune mecanică asupra cuplajului concept / termen / cuvânt și se axează pe norme, ceea ce o face cu precădere *prescriptivă (normativă)*, fiind reprezentativă pentru **terminologia „internă”**. **Lexicografia specializată sau terminografică** reprezintă corpusuri de termeni decontextualizați, cataloage inerte din punct de vedere lingvistic. Din perspectiva terminologiei care ne interesează (T_2), dicționarele speciale sunt puncte de referință pentru comparare și diferențiere cu definițiile lexicografice (din dicționarele generale).

Din perspectiva „democratizării cunoașterii”, **dicționarele generale** ar trebui să se plaseze ca intermediari între limbajele de specialitate și limbajul literar standard, încercând să facă din terminologii coduri semideschise pentru vorbitorii nespecializați. Includerea termenilor cu circulație mai largă în limba literară standard, ca „martori” ai tendințelor lingvistice la un moment dat se poate aprecia în funcție de mai multe criterii. S-au propus (H. Cottez 1994:19-26) la nivelul limbii franceze zece criterii pe care le prezentăm în continuare explicitându-le: (a) Termenul tehnico-științific (notat TS) trebuie să-și păstreze sensul specializat în diverse texte (de la cele științifice la cele de vulgarizare sau din limba comună) sens corespunzător definiției lui într-un dicționar specializat; (b) Termenii trebuie să-și extindă câmpul de aplicare la alte domenii sau în limba comună (de ex. fr **paranoique** nu se mai utilizează numai în psihiatrie, ci și în vocabularul psihologic sau în cel familiar); (c) termenii specializați trebuie să capete întrebuințări metaforice sau figurate, cum e cazul în franceză (și română) cu A FRÂNA, A ACCELERĂ, A DEMARĂ ș.a.; (d)

unitățile științifice trebuie să se utilizeze în vocabularul general cu sensul specializat, ca în cazul exemplelor din franceză și română: ENERGIE, INERȚIE, MATRICE, CURENT, HAOS, ș.a.. În afară de criteriile de mai sus (foarte importante pentru relația lexic specializat-lexic comun) mai pot interesa și alte aspecte; (e) modificarea uzajului în limbă în raport cu evoluția cunoașterii științifice, ilustrată de fr. **alcool** care avea în sec. 19 o singură valoare, ca apoi să se vorbească de **les alcools** (H. Cottez, 1994: 23); (f) prezintă importanță cine consultă dicționarul, admitându-se că un biolog nu va căuta sensul unui termen din biologie, ci din economie, retorică, astrofizică, etc (id, ibid.). Un criteriu sintetic are în vedere viitorul lingvistic al termenului tehnico-științific (H. Cottez, 1994: 17-19); evaluarea este făcută retroactiv, cu exemple pentru limba franceză. De pildă, termenul metafizic **OPTIMISM**, înregistrat în sec. 18 capătă apoi sensuri generale prin intermediul literaturii în limba comună. Termenul fr. **GROUPE** utilizat în sec. 17 în **artele plastice** în sensul „ansamblu de personaje reunite de pictor, sculptor într-o unitate armonioasă” a avut o extindere extraordinară în toate domeniile și e cunoscut de toți vorbitorii limbii franceze (și nu numai).

O apreciere globală prealabilă includerii într-un dicționar general a termenilor tehnico-științifici după (toate) aceste criterii este greu de făcut. În ce privește DEX-ul o examinare cât de cât superficială arată că nu se ține seama de criteriul interesului mai mare pentru anumiți termeni și nici de dinamica sensurilor specializate din limba română.

În ce ne privește, atenția va fi concentrată *pe definițiile sensurilor specializate*, pe relațiile semantice capabile să-l precizeze (diferențieze) și, în măsura posibilităților pe uzajul acestor termeni.

Diversele componente ale definiției lexicografice (confruntate, după necesități, cu definiția terminografică) vor fi

analizate sub aspectul capacității definiției de a asigura accesul nespecialistului la *sensul specializat* (sau al accesibilității definiției).

Informațiile lexicografice privind fonetica, morfologia, etimologia termenilor nu interesează perspectiva terminologică pe care o adoptăm.

6. DEFINIȚIA. DEFINIȚII LEXICOGRAFICE ȘI DEFINIȚII TERMINOGRAFICE

6.1. Considerații generale asupra definiției

Tratarea adecvată a lexicului specializat (LS) într-un dicționar general este o sarcină complexă și dificilă, greu de rezolvat în întregime. Principiul general de care ar trebui să se țină seama ar fi atenția acordată destinatarului (lectorului, utilizatorului ne-specialist). Un alt principiu, important atât pentru terminologia „internă”, cât și pentru cea „externă” este indicarea domeniului căruia îi aparține termenul, pentru a circumscrie și facilita interpretarea sensului specializat. Asigurarea unui *caracter accesibil definiției și indicațiile suplimentare privind uzajul termenului* sunt condiții importante, dar greu de îndeplinit (D. Jacobi 1997: 67). Rezultă că *definiția termenilor specializați* concentrează informații de diverse tipuri (A. Stoichițoiu-Ichim 2001: 123-126).

Complexitatea și relativitatea interpretării datelor din definiție rezultă și din experimentul făcut de F. Gaudin 2003: 159-160 pe un grup de studenți francezi care au definit o serie de termeni specializați (fr. ABEILLE, HARANGUE, IDÉOLOGIE) în funcție de alte trăsături distinctive decât cele menționate în dicționare.

S-a încercat obiectivarea datelor din definițiile lexicografice în funcție de structurile formale repetabile pe părți

de vorbire (de exemplu substantiv față de verb): pentru un *verb specializat*, definiția conține un alt verb, urmat de un obiect (ceva, cineva, alte date); în definițiile *substantivelor* apare un alt substantiv (mai general), urmat de determinanți (adjectiv, grup prepozițional sau propoziție relativă). Se apreciază că aceste modalități de definire includ o poziție asupra cunoașterii, referiri la istoria termenului (F. Mazière 1998: 94).

P. Lerat 1995: 35 ilustrează poziția de mai sus prin verbul fr. VENDRE = „a vinde” = „a ceda” + „ceva” + „cuiva” + „în schimbul unei sume de bani”. Substantivul corespunzător fr. VENTE „vânzare” are structura formală într-un limbaj specializat: „contract” + „prin care vânzătorul transmite proprietatea unui lucru” + „se angajează s-o transmită cumpărătorului” + „cumpărătorul se angajează să plătească un preț”. Acest mod de definire poate fi corelat cu definițiile actanțiale practicate de dicționare și la alte categorii de cuvinte, cum ar fi abstractele (v. A Bidu-Vrăncianu 2005-b: 175-176)

Definiția este o *analiză* sau o *descriere* a sensului unei unități pe baza căreia să se poată *identifica referentul* și să se poată *construi mesajele lingvistice* corecte. **Definiția** este, de aceea, o piesă esențială în cunoaștere și comunicare, ceea ce justifică interesul major în procesul actual de „democratizare a cunoașterii” și de „laicizare a științelor”.

Aspectele de interes din perspectiva care ne interesează privesc natura și tipul definițiilor, gradul lor de accesibilitate pentru un vorbitor mediu, asemănările și diferențele dintre definițiile terminografice și lexicografice ale aceleiași unități.

În obiectivarea interpretării, cercetătorii (L. Depecker 2002: 68) insistă asupra *importanței conceptului* în orice definiție a termenilor specializați. Conceptul corespunzător fr. BATEAU „vas”, aparținând domeniului *navigație* este definit prin

următoarele trasături opozitive: /obiect flotant/ sau /susceptibil a se deplasa/, /motorizat/ sau /non-motorizat/; /care se deplasează/ sau /este deplasat/, /care transportă anumite bunuri și/sau persoane/. Rezultă posibilitatea abordării conceptului sub unghiuri diferite sau pluridimensionalitatea lui (L. Depecker 2002: 86). În același timp se admite un rol generalizant al *referențialului* care, într-o societate dată, reprezintă un ansamblu de percepții și cunoștințe, din care unele sunt semiotizate (L. Depecker 2002: 82-83). În felul acesta, se acordă importanță *stereotipiei* și *prototipiei*, importante pentru redarea caracterelor conceptului tratat, capabile să reducă obiectele unei clase la un tip reprezentativ, care să ajute la identificarea conceptului (F. Gaudin 2003: 145, ilustrat prin termenii ANTIBIOTIC sau TRNACHILIZANT).

Definiția reprezintă o activitate interdisciplinară, de interes larg, răspunzând *nevoii de a se face înțeles* și, implicit, nevoii de comunicare. Așa se explică multiplele posibilități de abordare a acestei probleme (v. vol **La Définition**, 1990). La modul general se reține că **definiția** depinde atât de perspectiva din care e făcută, cât și de posibilitățile *decodării* ei (presupune, deci, un „contract interpretativ”, v. F. Rastier 1995: 53). Orice **definiție** presupune o *echivalență semantică*, susceptibilă să permită vorbitorului, lectorului să înțeleagă, să explicitizeze în diferite feluri conținutul **termenului** (cuvântului). *Echivalența* lasă loc la *aproximări*, iar în cazul **lexicului specializat** se poate ajunge la **definiții alternative**, condiționate de maniera definirii nu și de interpretarea consultantului ei. În acest proces complex al decodării definiției este antrenat atât sistemul de cunoaștere a lucrurilor, cât și cel al cuvintelor (termenilor), la care se adaugă importanța *contextelor situaționale* și *lingvistice*.

La nivelul terminologiei „interne”, se vorbește de „de-contextualizare”, contextele limitând întrebuințarea

(sensul) termenului în cazuri izolate. V. L. Depecker 2000: 105 în ce privește adjectivul fr. CHLORHIDRIQUE. J. C. Sournia 1994: 120-121 semnalează pentru adjectivul fr CARDIAQUE („cardiac” sau „relativ la inimă”) valori diferite în funcție de domenii, cu specializări contextuale: în *patologie – trouble, lésion CARDIAQUE*, în *terapeutică – chirurgie CARDIAQUE*, aplicat bolnavilor – *malades CARDIAQUES*. Absența explicațiilor contextuale expune vorbitorul la greșeli.

Funcția **definițiilor lexicografice** ale termenilor specializați este cu precădere cognitivă. Îndeplinirea acestor funcții este asigurată de o „lectură” adecvată a definițiilor condiționată de mai mulți factori. Din perspectiva vorbitorului obișnuit este important dacă definiția termenului are în vedere un *sens preștiințific* (sau *uzual*) sau un *sens strict științific* (E. Vasiliu 1986: 85-91, A. Stoichițoiu 1987: 147-157; A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 123-126).

Pentru terminologia tehnico-științifică, realitatea extralingvistică e precis constituită, dar demersul cognitiv este multiplu (P. Miclău 1981:78). Diversele etape ale cunoașterii nu se realizează simultan și egal pentru diferiți vorbitori. S-a propus pentru acest proces complex de cunoaștere și de utilizare a termenilor tehnico-științifici calificarea prin „funcție reflexivă” a limbii (I. Coteanu 1985: 116-171, 177; A Bidu-Vrânceanu 1989: 417 ș.a.).

Reflectarea revizuită, modificată a realității este posibilă și pentru că diversele aspecte extralingvistice interesează diferit de la un moment la altul, de la un vorbitor la altul, într-un proces de „du-te vino” de la realitate la limbă. Un alt „du-te vino”, în corelația cu primul se stabilește *între semnificația termenilor și definiția lexicografică*, justificat de caracterul aproximativ al oricărei definiții (E. Vasiliu 1984: 75).

6.2. Tipuri de definiții

6.2.1. Definiții naturale / definiții convenționale

Complexitatea problemelor definirii conduce la clasificări diverse (v. A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 126-129). Dintre acestea vom reține aici acele tipologii care contribuie la clarificarea perspectivei terminologice care ne interesează. (T₂)

Definițiile unităților din **lexicul comun**, care au un caracter cu precădere descriptiv sunt considerate **definiții naturale** chiar la nivelul **definițiilor lexicografice**. Codul deschis, general accesibil al acestor definiții le face aproximative (E. Vasiliu 1982: 83-184). În schimb, definițiile lexicului specializat (sau definițiile terminografice) trebuie să aibă un caracter riguros, non-ambiguu convențional, prescriptiv, stipulatoriu, cel puțin la nivelul **terminologiei „interne”** (T₁), pentru a satisface condițiile comunicării specializate. Aceste caracteristici nu sunt însă reflectate total în definițiile lexicografice, în funcție de factori obiectivi (științe exacte, față de științe sociale) sau subiectivi (preferință arbitrară a lexicografului pentru o definiție preștiințifică). Relația dintre **definițiile convenționale** și **cele naturale**, modalitățile de a le apropia pe cele dintâi de cele din urmă sunt aspecte de interes *direct pentru „democratizarea cunoașterii”* (la care dicționarele generale pot contribui).

6.2.2 Definiții substanțiale (și/sau enciclopedice) / definiții relaționale

O tipologie frecvent utilizată (mai ales din perspectivă lingvistică și lexicografică) distinge **definițiile substanțiale** de **cele relaționale**.

Definițiile substanțiale au tangențe greu de delimitat cu **definițiile enciclopedice** sau **ostensive**. În aceste cazuri se face

descrierea referentului real sau primar, prin definiții stereotipe care se referă la un ansamblu de proprietăți comune, generale pentru o clasă de obiecte. Se poate lua în considerație și *referentul de raportare*, care include punctul de vedere al unor vorbitori diferiți, inclusiv atitudinea lor.

Majoritatea **definițiilor substanțiale** se aplică *substantivelor* și se bazează pe formula aristotelică a *genului proxim* și a *diferențelor specifice*. Se face mai întâi clasarea printr-un element supraordonat, care poate fi un hiperonim, arhilexem sau arhisemem, alegerea acestui element nefiind întotdeauna precis motivată. *Diferențele specifice* reprezintă una sau mai multe *mărci descriptive, cauzale, de finalitate sau de funcționalitate*. Între cele două părți ale definiției se stabilește o relație invers proporțională: cu cât genul proxim e mai general sau mai slab, cu atât diferențele specifice trebuie să-l completeze prin număr și precizie.

Referentul de raportare este condiționat mai ales de accentul diferit pus pe mărcile diferențelor specifice și conduce la *definiții alternative* pentru că relevanța distincțiilor din lexicul specializat este variabilă în funcție de competențele și obiectivele vorbitorilor. Atenția și importanța acordată obiectului (*referentului*) sunt fundamentale în cazul **definițiilor terminologice**.

Definițiile relaționale (utilizate în definirea *adjectivelor* sau *adverbelor* și, izolat, a unor *substantive*, cum ar fi derivatele) sunt economice pentru că exprimă o singură dată cuvântul-intrare. Raportarea la un gen proxim (hiperonim sau arhilexem) este absentă. Dat fiind că în **lexicul specializat** (LS) prezintă importanță primordială *substantivele* și mai puțin celelalte părți de vorbire, definițiile relaționale sunt limitate la exemple izolate (cum ar fi adjectivul fr. CHLORHIDRIQUE, CARDIAQUE). S-au indicat situații în care câteva categorii de substantive au definiții relaționale: relația *întreg/parte* sau relația *de apartenență*, relația *de similitudine* și cea *antonimică*.

Prezența unuia dintre aceste tipuri de relații poate fi caracteristică unei anumite terminologii. De exemplu, dintre terminologiile studiate, *sinonimia* se remarcă mai ales în unele *științe sociale*. *Antonimia*, relație semantică precis condiționată este remarcabilă în *limbajul și metalimbajul economic*.

6.2.3. Definiția aristotelică sau definiția generică

Definițiile aristotelice sunt bine reprezentate în dicționare și sunt cu precădere interesante în definirea lexicului specializat, dat fiind că aici obiectivele clasificatoare, ierarhizante sunt predominante. Genul comun aristotelic este corelat cu categorii mai nou studiate de lingvistică, cum ar fi **hiperonimia** (relația de subordonare) sau **meronimia** (relația partitivă).

F. Gaudin 2003: 139 arată explicit că relația hiperonim / hiponim reprezintă o reformulare a relației gen / specie din definiția aristotelică P.Lerat 1990: 79 delimitează definiția generică de cea partitivă.

În definirea **lexicului specializat**, genul proxim are o importanță primordială. Elementele de clasare sunt mai multe, începând cu indicarea *domeniului științific*, preliminară în orice definiție specializată și continuând *cu clasări mai mult sau mai puțin stricte* sau cuprinzătoare, plasate pe diferite trepte ierarhice. Uneori, în aceste referiri se stabilește o relație de implicație: chimie – substanță organică; medicină – boală, afecțiune, ș.a.

Se apreciază că în **terminologia „internă”** (Wüster și adepții săi), ierarhia de tip aristotelic și conceptul generic au o importanță majoră (P. Lerat 1990: 81).

Din păcate chiar și în cazul **lexicului specializat**, clasarea poate varia în funcție de selectarea unei anumite

trepte de generalizare sau de elementul preferat de specialiști sau de nespecialiști.

F. Mazière 1981: 85-86 face o analiză de detaliu a elementelor clasificatoare (fr. **incluants**) din **științele naturale**, considerate „spațiul cel mai taxonomic”. Astfel, termenul BACTERIE cunoaște clasări multiple, pe diverse trepte de generalizare, de la „ființă (unicelulară)” la „microorganism” sau „microb”.

Gradul de generalitate a hiperonimului reținut ca gen comun se poate plasa diferit ierarhic (P.Lerat 1990: 81) și se consideră eficace **definiția artistotelică** pentru termenii destul de sus situați în ierarhie.

F. Gaudin 2003: 139 dă diverse exemple cum ar fi: „ozonul este *un gaz* cu miros plăcut...”, „**PEPTIDELE** sunt *mini-proteine*”. Un hiperonim prea generalizant (sau sus situat) nu ajută la eficiența definiției, chiar dacă este mai ușor înțeles de ne-specialiști. De exemplu: „**PARACETAMOL** – *medicament* care...” (id.)

Diferențele specifice însumează detalii de descriere, caracterizare, subliniere a trăsăturilor relevante, eventual specificând unitățile din aceeași clasă de care se diferențiază. Relevanța acestor date pentru nespecialiști este diferită. Analiza definițiilor alternative și alte experimente au arătat că vorbitorii obișnuiți stabilesc opoziții lingvistice proprii într-o legătură nu tocmai directă și nu neapărat sistematică cu opozițiile științifice.

Pentru nespecialiști, în cazul **termenilor medicali** prezintă importanță referiri cum ar fi „manifestarea concretă a bolii” sau „gravitatea ei”. În cazul **termenilor tehnici** sau **chimici** interesează „utilizarea concretă a obiectului sau a substanței”. Asemenea definiții sunt numite și **funcționale** (P. Lerat 1990: 79)

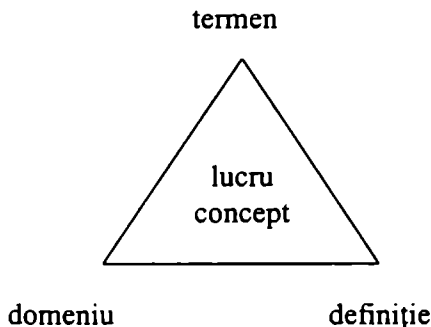
6.2.4. Definiția terminologică și definiția lexicografică

Compararea definițiilor **terminografice** cu cele **lexicografice** se impune în funcție de reprezentarea și raportul dintre ele în *dicționarele generale*. Chiar dacă se stabilesc diferențe din acest punct de vedere, sub aspectul rolului dicționarului general de a facilita accesul la sensul specializat (contribuind la „democratizarea cunoașterii”) respectarea unor coordonate științifice sau a „nodului dur” al sensului specializat este necesară în orice tip de definiție a unui termen.

Într-o **definiție terminografică**, raportarea la un anumit *domeniu* trebuie să fie riguroasă. Este apoi necesară încadrarea într-o ierarhie științifică, cu o organizare conceptuală anume, în care *fiecare termen are o poziție (relație) determinată de ceilalți termeni*. Intercon condiționarea conceptual-ierarhică foarte riguroasă în definiția terminologică este operantă mai ales la nivelul specialistului și limitat la nivelul vorbitorilor nespecializați în acel domeniu, ceea ce conduce la aproximări în grade diferite ale sensului.

De exemplu, dificultatea de a opera cu aceste intercon condiționări face relativă interpretarea riguroasă a **termenilor economici**, chiar când, prin frecvența lor, par accesibili (cum ar fi INFLAȚIE, AFACERE, DEFICIT, ș.a.)

Terminologiile sunt considerate adevărate *sisteme definiționale* pentru că *impun, normează, prescriu* prin definiție un anumit **termen**. Rolul strict al elementelor implicate într-o **definiție terminologică** este pus în evidență de reprezentarea grafică într-un triunghi, ale cărui elemente interdependente sunt *conceptul, termenul, definiția și domeniul*:

Relația strictă dintre elementele triunghiului terminologic conduce la *monosemia*, *monoreferențialitatea* și, implicit, *univocitatea* lui semantică, condiții pe care trebuie să le îndeplinească un **termen**. Se poate ajunge la aceste calități numai datorită caracterului stipulativ, convențional pe care îl are **terminologia „internă”**. O ilustrare în acest sens este definirea diferită a conceptului de **apă** în fizică și chimie.

Se pune problema în ce măsură tipologia definițiilor este utilă atât pentru definițiile **lexicografice**, cât și pentru cele **terminografice**. Din reprezentarea grafică a elementelor **definiției terminografice** rezultă importanța majoră a **obiectului (referentului)**. Din preferința pentru desemnarea conceptelor din **terminologie** prin substantive rezultă că **definițiile substanțiale și / sau enciclopedice** interesează definițiile terminografice pentru că se descriu, se enumeră proprietățile claselor de obiecte. În ciuda acestui obiectiv comun, diferențe între definiția **terminografică** și cea **lexicografică** pot apărea în selectarea elementelor relevante (atât în ce privește genul proxim, cât și privind diferențele specifice) în funcție de lectorul definiției, specialist sau ne-specialist.

Numeroși specialiști consideră că există și *diferențe* de principiu între cele două tipuri de **definiții**: **definiția lexicografică** oferă numai acele date care sunt necesare identificării referentului, pe când **definiția terminografică** are în vedere aspectul cantitativ al conceptului și integrarea în sistemul strict al domeniului (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000:12). Aceste diferențe sunt evidente la nivelul raportului dintre concept și semnificat (L. Depecker 2002: 72-73 arată că definiția lexicografică amestecă trăsături relevante pentru limba comună și limba specializată).

Un exemplu relevant al diferenței dintre **definiția terminologică** și cea **lexicografică** este termenul fr. BATEAU (L. Depecker 2002: 33-34) care în definiția terminologică se distinge prin trăsătura „(numai) în navigația internă”. **Definiția terminologică** este o *definiție a specialiștilor*. Coerența conceptuală și raportarea ierarhică trebuie să aibă în vedere omogenitatea informațiilor într-o terminologie sistematică, limitată la un domeniu. Aceste date nu pot fi percepute de ne-specialiști (v. P. Lerat 1994: 162-163, 1995:30-31; de exemplu fr. VENTE prezintă diferențe de interpretare între economie și limba curentă; o noțiune de biochimie de largă circulație – ADN este considerată insuficient explicată de dicționarele generale ale francezei)

Insistența asupra diferenței dintre concept și semnificat în cazul termenilor specializați face ca unii specialiști (L. Depecker 2002: 47, 113) să considere că există un specific semantic al limbilor și la nivel terminologic.

Definițiile terminografice (din dicționarele specializate) sunt mai simple, mai scurte și au obligatoriu un singur sens (satisfăcând condiția de monosemantism și monoreferențialitate a

termenului). **Definițiile terminografice** sunt mai *descriptive* decât cele **lexicografice** și nu conțin informații sintactice privind uzajul (se dau arareori informații privind *colocațiile profesionale*, H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000; 13, P. Lerat 1994: 31). Relevante pentru **definițiile terminografice** sunt indicațiile privind simbolurile aferente sau alte indicații internaționale.

Diferențierea **definițiilor lexicografice** de cele **terminografice** se poate face și sub alte aspecte. Dacă cele dintâi, aplicând principiul economiei substituie în multe cazuri definiției un șir de (cvasi)sinonime, această manieră circulară de definire nu este admisă în cazul **definiției terminografice**. Definirea prin **antonime** este limitată în ambele tipuri de definire din cauza condițiilor rigide care trebuie îndeplinite; atunci când aceste condiții sunt satisfăcute, ca în cazul mai multor *termeni economici* (la nivelul limbajului specializat și al metalimbajului), **antonimia** apare atât în definiția **terminografică** cât și în cea **lexicografică**.

Unii specialiști (A. M. Löffler –Laurian 1995: 98-105) propun și alte criterii de clasificare, aplicate numai **definițiilor terminologice**, definiția prin descriere, prin componente, prin exemplificare, prin funcții sau privind formarea și istoria termenului. Adeseori se remarcă amestecul genurilor, cum se poate ilustra la nivelul **definițiilor alternative** din DEX.

A.M. Löffler-Laurian 1994: 99 dă exemplu de amestec al genurilor termenul HYDROPHOBES: „aceste substanțe care nu se amestecă cu apa, ... este cazul grăsimilor și al derivatelor din petrol”; pentru alte exemple v. p. 104-105.

6.2.5. Definiția semică

Văzută ca modalitate de reorganizare, sistematizare a oricărui tip de definiție interesează în ce măsură definiția semică

poate fi un auxiliar în identificarea corectă a sensului specializat. *Funcția de cunoaștere*, obiectiv esențial, este asigurată în grade diferite de fiecare dintre aceste tipuri.

Numai o *parte* din informațiile semantice ale unei **definiții lexicografice** poate fi transpusă în *componente de sens* (*seme*) pe principiul mult mai strict aplicat în **definiția semică** al abordării relaționale în clase paradigmatic riguros alcătuite pentru a se găsi astfel *diferențele semantice* (*semice*) relevante pentru un cuvânt sau termen (v. A Bîdu-Vrânceanu 2005: 29-38). Principiul abordării relaționale și diferențiale a sensului (dominant în semantica modernă) poate fi însușit chiar de vorbitorul obișnuit când face *interpretarea* (*lectura*) unei **definiții lexicografice**. Posibilitatea de a selecta date (*seme*) diferențiale, definitorii pentru sensul specializat ar fi cu atât mai interesantă și utilă dacă s-ar putea face în definițiile **lexicului specializat** din dicționarele generale. Dacă urmărim această posibilitate de selectare (interpretare, lectură) din perspectiva unui vorbitor obișnuit, intervine condiționarea de către sistemul lui de cunoștințe, de obiectivele lecturii și, nu în ultimul rând, de calitățile *definițiilor lexicului specializat din dicționarele generale*.

Din acest punct de vedere se constată că definițiile **lexicului specializat** din DEX nu sunt omogene sub aspectul gradului de specializare științifică („științificitate”), ceea ce conduce la existența **definițiilor alternative** chiar la nivelul aceluiași termen. O obiectivare a interpretării definiției ar putea fi reprezentată de *analiza (definiția) semică*. Deși admit la modul general acest principiu (M.T. Cabré 1998: 161,186-190), puțini autori aplică propriu-zis acest mod de descriere.

L. Depecker 2002: 45-46 definește termenul fr. BATEAU prin *semele generice* /transport/ + /mobilitate/ + /care merge pe apă/ și *semele specifice* /cu pânze/ vs /cu motor/ vs /cu vapori/ etc. În general, semele generice

funcționează la nivelul câmpurilor semantice, cum ar fi /mișcare/ sau /transport/. O asemenea interpretare apropie analiza lexicului specializat de a celui comun.

Din perspectiva **analizei semice** a lexicului specializat interesează în ce măsură este posibilă delimitarea unor *categorii generale de seme* în funcție de valoarea exprimată în anumite domenii. Vom prelua sinteza unei asemenea tipologii propuse în lingvistica românească.

P. Miclău și colaboratorii 1980: 13-19 delimitează următoarele categorii principale de seme: I. **Trăsături perceptibile** distinctive pentru *domeniile senzoriale*, manifestate prin următoarele valori: 1. *forma* – importantă în științe ca **geometria**, 2. *dimensiunea* – considerată în *plan*, sau în *volum*, utilă în descrierea anumitor corpuri; 3. *culoarea* – distinctivă în domenii ca **biologia**, **chimia**, **tehnica**, **civilizația**; 4 *durata* are diverse manifestări, de exemplu în **rezistența materialelor**; 5 *mirosul* poate caracteriza diverse **substanțe chimice** și în **industria parfumurilor** etc. 6 *trăsături acustice*, pertinente în **fizică (acustică)**, în **tehnica producerii instrumentelor**; 7. *gustul* în **chimie**, în **industria alimentară**, a **medicamentelor**, în **tehnica culinară**; II. **Trăsături structurale**-importante în **chimie**, diferențiind structura moleculei, numărul atomilor; III, **Trăsături funcționale** – fundamentale în **tehnică**, în **economie**, în **politică** sau în diverse domenii concrete; IV trăsături care țin de **tehnica producerii obiectului**, relevante în **industrie**; V. Trăsături care țin de **localizarea temporală și spațială**, definitorii în **științele naturii** (de ex., pentru *plante* BRADUL – indicația privind altitudinea la care crește; pentru *animale* – zona în care trăiesc). Sunt trăsături relevante în **geologie**, **panteologie**, **istorie** (de pildă, DACII se caracterizează prin locul și epoca în care au

trăit); VI. **Trăsături clasematice** – foarte importante pentru clasificări în științe ca **biologia** (clasificarea sau taxonomia strictă în ordine, familii, genuri, specii, subspecii); VII. **Trăsături epistemice** – distinctive în științele abstracte (tari) ca **logica, matematica**.

Analiza, chiar sporadică și aleatorie a unor definiții ale **lexicului specializat** arată că repartizarea pe domenii a tipurilor de **seme** este relativă. În primul rând, pentru că într-un *domeniu* pot funcționa mai multe tipuri de seme, apoi pentru că, de la un termen la altul din același domeniu pot fi definitorii seme diferite. Diferențele cele mai importante se manifestă însă sub aspectul relevanței anumitor seme (trăsături, componente) pentru specialist sau pentru nespecialist; de exemplu, trăsături cum ar fi cele care desemnează / percepții-acustice / sunt pertinente pentru specialiștii în **fizică** și mai puțin sau deloc pentru nespecialiști (cei din urmă selectând doar trăsături bazate pe percepția cu ajutorul urechii). În **tehnică** sau în **chimie** trăsăturile funcționale (mai mult sau mai puțin aproximativ interpretate) sunt utile nespecialistului, pentru specialist fiind importante alte caracteristici.

6.3. Definiții alternative în lexicul specializat

6.3.1. *Considerații generale*

Definițiile alternative nu apar delimitate explicit sau sub acest nume în bogata literatură de specialitate, dar ideea mai multor posibilități de definire a **termenilor specializați** apare sub diverse forme. În lingvistica românească, premisele acestei categorii de definiții au fost constituite de ideea susținută de E. Vasiliu 1980 că orice **definiție lexicografică** este *aproximativă*, este dusă mai departe și aplicată **lexicului specializat** sub numele de **definiție alternativă** (v. A. Bidu-Vrânceanu 2000: 19,72; 2004: 117). Conceptul de **definiție alternativă** (mai mult decât o

categorie sau un tip) trebuie corelat cu o anumită concepție terminologică (T_2) care urmărește facilitarea accesului nespecialistului la sensul specializat; dar, așa cum va rezulta din analiza care urmează, **definițiile alternative** reprezintă o realitate obiectivă în explicarea (în dicționare generale ale diverselor limbi sau în lucrări de vulgarizare științifică) a numeroși termeni.

Admițând intercon condiționarea actuală dintre *cunoașterea științifică* și cea *obișnuită* și dintre *cunoașterea activă* și cea *pasivă*, trebuie avută în vedere *capacitatea definiției lexicografice de a deschide*, fie și parțial, *codul științific* căruia îi aparține termenul. O definiție strict științifică este, în majoritatea cazurilor, inaccesibilă nespecialistului chiar pentru o transcodare aproximativă a sensului specializat. *Aproximarea definiției* unui termen poate să apară astfel la două nivele: cel al *definirii* (făcută de terminograf și / sau lexicograf) și cel al *interpretării* (date de vorbitorul nespecialist). Între cele două posibilități de a înțelege aproximarea definiției există interferențe stricte. Dacă *aproximarea interpretării sensului specializat de către nespecialist* trebuie admisă din principiu, în ce privește *manierele de definire* apar situații variate. Unele **definiții lexicografice** le reproduc întru totul pe cele **terminografice**, deși se admite că o *definiție strict științifică* este, în majoritatea cazurilor, inaccesibilă nespecialistului chiar pentru o transcodare aproximativă a sensului specializat. De aceea, **dicționarele generale** ar trebui să ofere definiții mai accesibile, mai ușor decodabile decât cele **terminografice**, definiții numite de E. Vasiliu *preștiințifice* sau *uzuale*.

Distincția dintre **definiția științifică** și cea **preștiințifică (uzuală)** a fost propusă de Em. Vasiliu 1986: 87-88 și a fost exemplificată prin termeni ca PISICĂ, PĂTRAT, CAPRĂ, ș.a., cuvinte în limba comună (fără ca interpretarea să fie legată de interesul

actual pentru temeni științifici). **Definiția preștiințifică** a termenului PISICĂ înseamnă legătura aproximativă (pe care o face un vorbitor trecut prin școală) cu alte animale, precum TIGRUL; **definiția științifică** se bazează, în schimb, pe o ierarhie strictă: mamifer, familia felinei ș.a., elemente operante pentru un nespecialist numai parțial.

Interpretarea **definițiilor științifice** și a celor **preștiințifice (uzuale)** ca **definiții alternative** a fost propusă de A. Bidu-Vrănceanu (1993: 58-59; 2000: 19, 72, 2004: 117), din perspectiva descrierii lingvistice, funcționale a mai multor terminologii științifice.

Și alți specialiști, semanticieni (V. Nyckees, 1998: 10) sau terminologi (L. Depecker 2002: 74) admit distincții de uzaj ale sensului specializat în funcție de grupe lingvistice și, implicit, admit posibilități multiple de definire.

Problema definirii accesibile a termenilor (**definiția preștiințifică sau uzuală**) impune atenție în ce privește *gradul inferior admis în aproximarea sensului specializat*; acesta nu trebuie să afecteze *nodul dur* sau media semantică, fundamentale pentru identificarea termenului. Aspectele interpretării, condiționate de competențe și obiective diferite ale diverșilor nespecialiști nu pot fi prevăzute decât într-o oarecare măsură. O grilă medie a *lecturii definițiilor* din mai multe terminologii poate urmări, la modul general, numai asigurarea acestei medii semantice și, implicit, a eficienței sub aspectul unei cunoașteri ordinare la nivelul nespecialistului. S-a constatat că definițiile care îmbină *elemente științifice accesibile la nivelul genului proxim* (incluzând și *apartenența la un domeniu*) cu *informații concrete* (de tipul *semnelor funcționale*, utile pentru nespecialiști) pot asigura o cunoaștere parțială a termenului.

Nu se stabilește o relație proporțională între caracterul accesibil al definiției și eficiența ei. O definiție

lexicografică cu un caracter prea general, accesibil ca cea a termenului ÎNCĂLZITOR („aparat sau instalație folosită pentru încălzire”) nu este eficientă dat fiind caracterul ei prea general. În aceeași situație sunt și definițiile strict uzuale ale termenilor filozofici (v. de exemplu FERICIRE analizat de Claudia Ene în A. Bidu-Vrănceanu coord 2000: 149-165), unde sunt puse în evidență forme mult mai complexe de manifestare a definițiilor alternative. (chiar dacă nu sunt numite astfel și nu sunt gândite din aceeași perspectivă).

Se pot da numeroase exemple din domenii variate.: într-un prospect la un medicament naturist banal (PROCALM) termenul FLAVONĂ (implicat în explicare) are o definiție accesibilă, dar prea generală și incompletă: „substanță cristalină, incoloră, extrasă din florile unei plante” și semul funcțional prea general: „folosită în industria coloranților și a medicamentelor”.

6.3.2. Tipuri de definiții alternative

Așadar, din perspectiva utilizării corecte (chiar dacă aproximative) a unui termen specializat în limba comună interesează în ce măsură se poate degaja grila unei *interpretări medii*, între definiția științifică și cea preștiințifică. Dicționarul general (DEX) pe baza căruia se face interpretarea ar trebui să adopte definiții unitare în ce privește **lexicul specializat**. Or, chiar la o analiză superficială rezultă eterogenitatea definițiilor **lexicului specializat** din DEX. În unele cazuri există *motivări obiective, condiționate de domeniul* căruia îi aparține termenul; de exemplu, pentru termeni din **chimie**, **medicină**, *definițiile* sunt preferențial *științifice*, pe când cele din **științele naturii**, prin elementele majoritar accesibile în care se face definiția se apropie de *definițiile uzuale*. În alte cazuri, tratarea diferită a sensului

specializat este subiectivă, fără justificări, cum se poate vedea la termenii BRONHOPNEUMONIE (care are o definiție științifică, destul de greu de decodat de către nespecialist) față de BRONȘITĂ (termen din aceeași clasă paradigmatică, dar care are o definiție uzuală, accesibilă).

Din analiza unor termeni științifici (aleși arbitrar) aparținând *mai multor domenii*, se constată că DEX-ul practică definiții diferite, pentru care propunem următoarea clasificare (care ar putea fi completată):

Se constată: (a) existența unor definiții strict științifice; (b) fie exclusiv **preștiințifice (uzuale)**, (c) **definiții mixte** rezultate din diverse combinații ale informațiilor, (d) **definiții mixte** în care se combină în grade diferite **definiția științifică** cu cea **uzuală**; (e) **definiții mixte** rezultând din combinarea mai multor metalimbaje (natural și simbolic); (f) **definiții mixte** condiționate de apartenența la mai multe terminologii sau la lexicul științific interdisciplinar.

Din această clasificare rezultă că definițiile de la (b) la (f) pot fi calificate ca **alternative** (din punct de vedere cantitativ categoria (a) este foarte bine reprezentată în DEX și în alte dicționare generale).

(a) **Definițiile științifice**, în codul închis al unor științe sunt numeroase în DEX și se pot verifica la termeni precum AMILODESTRINĂ, ACETOFENONĂ, ETENĂ (**chimie**); PIEZOMETRU, MANOGRAF (**fizică, tehnică**); EMFIZEM. BRONHOPNEUMONIE, PILOPLASTIE (**medicină**) ș.a.

Definiția termenului ETENĂ este strict științifică: „hidrocarbură saturată cu o dublă legătură în moleculă”. Elementele care fac raportarea la ierarhia științifică și precizează structura moleculară fiind total inaccesibile nespecialistului, înseamnă că atât clasarea, cât și diferențierea nu sunt posibile. Parțial decodabil este semul

funcțional, „materie primă importantă pentru producerea polietilenei, alcoolui etilic, a cauciucului sintetic”.

Definiția termenului PIEZOMETRU poate asigura o cunoaștere ordinară parțială și pasivă prin faptul că indică explicit *domeniul* prin marca diastratică (fizică) și prin genul proxim accesibil „aparat”. În schimb, sunt strict specializate (și implicit inaccesibile) datele reprezentând diferența specifică: „cu care se măsoară gradul de comprimare a lichidelor sau se determină presiunea statică a fluidelor”.

Definiția din DEX a termenului PILOPLASTIE este integral codificată: „intervenție chirurgicală de lărgire a sfincterului piloric prin secționarea longitudinală și prin suturarea transversală a pilorului.”

(b) La polul opus, se situează **definițiile simple, preștiințifice (uzuale)**, date unor termeni specializați. Ponderea lor în DEX este limitată, chiar izolată.

Se poate ilustra această situație prin **definițiile uzuale** ale unor termeni ca: BRONȘITĂ („boală a căilor respiratorii” + ”care se manifestă prin tuse”), exemplu izolat în **terminologia medicală** (pentru care se dau mai ales definiții științifice). Numeroși termeni din **științele naturii** au definiții accesibile, dar, în unele cazuri, cum ar fi NURCĂ, datele descriptive conduc la o **definiție uzuală**.

DEX-ul definește NURCA „mic mamifer semiacvatic, cu blana de culoare cafenie-roșcată, deasă, mătăsoasă, foarte apreciată, cu botul ascuțit și cu degetele unite prin membrane înnotătoare”. Singura informație științifică este denumirea latină savantă (*luteola luteola*), importantă pentru raportarea conceptual ierarhică din **științele naturii**, dar secundară în poziția definiției **lexicografice**.

(c) Numeroase definiții mixte din DEX combină în același articol elemente din **definiția științifică** cu altele din **definiția uzuală**. În aceste cazuri, clasarea apare riguros științifică (ACAUSTOBIOLIT „rocă organică”, FURFUROL „aldehidă provenită din furan”, CORINDON „oxid natural de aluminiu”). Diferențele specifice dau, în general, informații funcționale accesibile: ACAUSTOBIOLIT utilizat în industria coloranților și în farmacie, FURFUROL folosit ca solvent pentru rafinarea uleiurilor sau pentru insecticide, CORINDON, folosit ca piatră prețioasă sau ca abraziv.

(d) În destul de multe situații, DEX-ul dă paralel, explicit o **definiție științifică** și una **uzuală**, ceea ce ar reprezenta un tip cert de **definiții alternative**. Astfel, SAFIR este definit atât ca „varietate de corindon” (ceea ce reprezintă clasificarea din **mineralogie**), cât și ca „piatră prețioasă de culoare albastră transparentă (definiție preștiințifică, uzuală). *Culorile spectrale* dispun atât de o definiție științifică (din **fizică**) care indică poziția în spectru și aproximativ lungimea de undă: GALBEN „una din culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată în marginea acestuia, dinspre lungimile de undă mari”. Alături de definiția științifică este dată una uzuală, ostensivă, concretă: GALBEN „de culoarea aurului, lămâii, etc.”, ROȘU „de culoarea sângelui”.

(e) Unele definiții mixte ale termenilor specializați rezultă din *combinarea mai multor metalimbaje*. Anumite științe, mai ales cele „tari”, precum **matematica**, **chimia**, **mineralogia** dispun de definiții date atât în *limbaj natural*, cât și prin *simboluri* (și relații între ele). Definirea prin *sisteme simbolice* (preferată în textele strict specializate pentru precizia și univocitatea sensului științific exprimat astfel) rămâne în general inaccesibilă nespecialistului, motiv pentru care dicționarele generale nu o utilizează, preferând soluții eterogene în desemnarea sensului științific.

În ce privește exemplele care dovedesc diferențele de definire a unor termeni din această categorie în dicționare și în texte specializate, v. A. Toma 2000: 95-96 și 2001: ARC (148), CALOTĂ (151), DISTANȚĂ (173), PLAN (202).

Ca și **chimia**, **mineralogia** utilizează la nivel strict științific *formule* reprezentând *definiții științifice*, de exemplu AMETIST are formula SiO_2 corespunzătoare părții științifice din definiția lexicografică „varietate de cuarț” și „bioxid natural de siliciu” (v. și A. Bidu-Vrăncianu coord. 2001: 241-256). După cum se poate constata, formulele apar în definițiile din dicționarele generale transpuse în limbaj natural (de pildă, bioxid natural de siliciu). Indicarea elementelor chimice rămâne opacă pentru nespecialist, care nu înțelege decât global trimiterea la **chimie** și la o manieră riguroasă de interpretare.

O altă situație care ar putea fi interpretată ca **definiție alternativă**, **mixtă** prin combinarea de metalimbaje este cea care utilizează *denumiri savante* exprimate în latină, așa cum se procedează în cazul termenilor aparținând **științelor naturii** (**botanică**, **zoologie**). Astfel, în definițiile *plantelor* și *animalelor*, DEX-ul indică la sfârșit *nume latinești* aparținând unui cod științific închis, interpretat strict ierarhic și univoc de specialiști.

Vorbitorii nespecializați au acces parțial, limitat la unele denumiri clasificatoare mai ales utilizate în limba comună, cum ar fi „mamifer”, „din familia felidelor”, „ierbivor”, „familia rozaceelor” ș.a. Restul definiției are un caracter descriptiv, apelând la termeni accesibili. De exemplu, PISICĂ are o clasificare în termeni științifici: „(mamifer domestic) din familia felidelor”, urmat de descrierea animalului (deși bine cunoscut) și de indicația „carnivor” (definiție preștiințifică), finalul definiției fiind reprezentat de numele latinesc **Felis domestica**.

La fel, OVĂZ „plantă erbacee din familia gramineelor (definiție științifică)” și descrierea plantelor („cu paiul drept și inflorescența ramificată”), urmat de sensul funcțional „de nutreț” și numele lat. *avena*. Definiția din DEX pentru PIERȘIC are o clasare *științifică* („din familia rozaceelor”) și una uzuală („pom fructifer”), urmată de o parte descriptivă, integral accesibilă, dar nu neapărat utilă pentru identificarea referentului („cu flori trandafirii sau albe și cu fructe mari, sferice”), iar la sfârșit se dă denumirea latină *Persica vulgaris*.

(f) Definițiile unor termeni aparținând **lexicului științific interdisciplinar** (LSI) ar putea fi considerate alternative mai ales atunci când se stabilește o relație între sensurile aparținând unor domenii diferite. Utilizarea în mai multe științe a unui termen specializat, fenomen curent în epoca actuală, determină sensuri ale căror definiții au *asemănări* și *diferențe* în măsură mai mare sau mai mică. În aceste cazuri interesează păstrarea nodului dur al sensului specializat și a altor elemente comune, cum ar fi: VALENȚĂ (chimie, lingvistică), CUART (chimie, mineralogie), CON (matematică, fizică, geografie), GAMĂ (muzică, pictură), PUNCT (matematică, lingvistică, fizică, chimie, tehnică, arte plastice).

Interpretarea ca **alternative a definițiilor** termenilor științifici interdisciplinari trebuie făcută cu prudență. Un exemplu, mai convingător ar fi cel al termenului/cuvântului APĂ, considerându-se alternativă definiția din limbajul comun („lichid incolor, inodor, potabil”), alături de diversele definiții științifice (în **chimie** – combinația dintre hidrogen și oxigen H_2O ; în **fizică** – definirea în funcție de punctele de fierbere și de îngheț).

Situații mai puțin clare ca definiții alternative sunt cele în care termenii utilizați în domenii diferite au în

comun numai nucleul dur al sensului specializat. De exemplu VALENȚĂ are nucleul dur, „capacitate (disponibilitate) de combinare”. Diferențele specifice vizează elementele care se schimbă, altele în funcție de domenii: în **chimie** – atomi, în **lingvistică** – cuvinte. În aceeași situație sunt multe alte exemple, v. A Bidu-Vrăncanu coord (2001: 26, 66, 69, 158, 247).

Situațiile discutate nu epuizează problemele **definițiilor alternative**. Ceea ce interesează este luarea lor în considerație sub aspectul posibilității de a afecta sau facilita interpretarea adecvată, corectă a sensului specializat de către nespecialist.

7. LECTURA DEFINIȚIILOR LEXICOGRAFICE ALE LEXICULUI SPECIALIZAT

7.0. De la definiția lexicografică la lectura ei

Importanța **interpretării (lecturii) definițiilor lexicografice** este admisă la modul general. Dicționarele (generale) sunt considerate instrumente de lectură (F. Mazière 1998: 90), iar **definițiile** (ca orice gen textual) presupun un contract interpretativ (F. Rastier 1995: 53). *Lectura definițiilor lexicografice* are în vedere o combinație a perspectivei **semantice** cu cea **pragmatică** pentru că ea depinde de vorbitori (lectori), în funcție de competențele și obiectivele lor diferite. Prin termenul **lectură** se desemnează deci interpretarea, selecționarea conștientizată de către vorbitori a datelor dintr-o definiție lexicografică.

Vom reține aici câteva atestări ale conceptului de **lectură**, chiar dacă interpretarea nu este corelată cu cea a **lexicului specializat**. A. Rey 1968: 60, 83, 95 consideră că există *un model* (subl n.) de utilizare a dicționarelor sau un „model de decodaj”, iar *modelul* poate fi influențat de tipul de public căruia îi e destinat dicționarul (p. 132-133).

J. Dubois 1972: 84-95 consideră consultarea *dicționarului* (subl. n) un act complex de *lectură* (subl. n) în care au importanță diverse obligații de decodaj, alături de eliminarea datelor nerelevante. Se subliniază însă și importanța elementului subiectiv care ar contraveni existenței unui model de lectură, dat fiind că „fiecare *lector* (subl.n) selectează ceea ce a acceptat și integrat în experiența sa”.

La J. Rey-Debove 1978: 234, 238-239, 269 ș.a. apare *lectura* delimitată tipologic; se admit *lecturi duble*, *lecturi parțiale*, sau *totale* ș.a. (lectura desemnând operația executată de vorbitori asupra definiției lexicografice).

V. și P. Corbin 1989: 14 care, într-o altă interpretare propune *lectura dicționarelor*.

Lectura definițiilor lexicografice reface măcar în parte, procesul definirii, stabilind o relație între sensul obiectiv, riguros în cazul **lexicului specializat** și uzajul termenului în diverse domenii sau în limba comună. Vorbitorul obișnuit trebuie să facă efortul de a *consulta* un dicționar și să selecteze datele relevante ale definiției la nivelul unei *lecturi medii*, mai mult sau mai puțin generale. O *lectură specială*, variabilă în funcție de vorbitor și de diverse alte criterii poate să adauge alte date unei interpretări medii.

Găsirea unei grile de *lectură medie* a **definițiilor lexicografice** se bazează, în principiu, pe contribuția semanticii diferențiale care propune o analiză mai riguroasă a sensurilor în clase paradigmatic stabilite pe baza unor componente (seme) comune. Acestea din urmă nu corespund neapărat *genului proxim* din definițiile lexicografice, iar exprimarea lor riguroasă are consecințe asupra definirii, mai ales în cazul sensurilor specializate. Modelul selectiv al *lecturii* vizează însă mai ales *diferențele specifice* care, în definițiile lexicografice sunt extrem de eterogene.

În cazul unor termeni tehnico-științifici diverși, genul proxim înseamnă atât indicarea *domeniului* (cum ar fi **medicină**, dar și **boli respiratorii**, **afecțiune hepatică**, ș.a.) cât și trimiterea la *termenul imediat superior* și, implicit, *desemnarea componentelor comune*, între toate aceste elemente stabilindu-se o relație de implicație. *Diferențele specifice* însumează detalii de descriere și caracterizare, relevante în forme și grade variabile pentru termenii din aceeași clasă și în funcție de vorbitori. În lectura definiției interesează atât capacitatea de a reda nodul dur al sensului specializat, cât și gradul de accesibilitate al definirii la nivelul tuturor elementelor selectate.

Stabilirea unei grile în *lectura definițiilor lexicografice ale sensurilor specializate* nu poate urmări decât câteva aspecte de principiu, adaptabile în funcție de factori diverși (terminologia și domeniul, tipul de termen, competențele și obiectivele vorbitorilor ș.a.), cum se va vedea mai departe din exemplele analizate.

Apartenența la o anumită *terminologie* are o importanță preliminară ca și valorificarea mărcilor diastatice. Tot un caracter preliminar are și apartenența la o anumită *parte de vorbire* a termenului interpretat. În cazul **lexicului specializat**, majoritatea termenilor este reprezentată de *substantive* și, în mai mică măsură, de *adjective* și *verbe* (ultimele două părți de vorbire fiind de multe ori, definite prin trimitere la substantivele corespunzătoare). În cazul *substantivelor* și *verbelor*, clasarea se face prin aceeași parte de vorbire (substantivele au ca gen proxim tot un substantiv, iar verbele au alte verbe). În cazul *adjectivelor*, ordonarea definițiilor lexicografice presupune mai multe operații, condiționate de dependența lor semantică și contextuală.

În cele ce urmează vom ilustra problemele *ordonării (lecturii)* datelor din definițiile lexicografice ale mai multor categorii de exemple, alese mai mult sau mai puțin arbitrar. Principiul comun al selectării exemplelor va fi, în cea mai mare

parte, interesul pe care îl prezintă termenii specializați pentru limba comună.

7.1. Paradigmele mijloacelor de transport pe apă în lexicul specializat și în cel comun

7.1.1. Substantivele desemnând **mijloacele de transport pe apă** se pot grupa în mai multe paradigme în funcție de elementele prin care se face *clasarea* în definițiile lexicografice.

Vom grupa și analiza mai întâi termenii care desemnează „mijloacele de transport pe apă” + „mari”, arhiseme pentru care există arhilexemul (hiperonimul) **navă**. Propunem mai jos ordonarea definițiilor lexicografice din DEX a câtorva termeni din această clasă, analiză care să le favorizeze *lectura*.

PACHEBOT „navă”	CARGOBOT „navă”	MINERALIER „cargobot” (adică „navă mare”)	FERIBOT „navă” (sau „pod plutitor special”)
„mare” „care transportă mai ales călători”	„mare” „cu destinație comercială”	— „care transportă minereuri”	— „pentru a transporta mașini, vagoane și oameni”
—	„transport la mare distanță”	— („se presupune că distanța e relativ mare”)	„transport” pe distanțe limitate (de pe o insulă pe alta, de pe un mal pe altul”)

Pentru analiza unor termeni din această clasă v. A. Bidu-Vrănceanu 1987, 1993: 41-45, 2005b: 36-37; M. F. Mortureux 1997: 139-141 și 2001: 134-143, L. Depecker 2002: 82-83.

Probleme de clasare apar la MINERALIER și FERIBOT. Clasarea prin „cargobot” nu e indicată, nu numai pentru că obligă la *lectura* încă a unei definiții, ci și pentru că se folosește un cuvânt nu prea cunoscut, care include și o diferență specifică importantă „mare”. Clasarea lui FERIBOT ne obligă să alegem între alți termeni „navă” și „pod plutitor, special amenajat”, ultimul element nemaifiind, de fapt, de actualitate. Deci dacă reducem aceste clasări la componente de sens mai generale în câmpul lexico-semantic al **mijloacelor de transport pe apă**, *lectura* definițiilor devine mai eficientă.

Din *lectura* comparată a definițiilor lexicografice de mai sus mai rezultă și o serie de informații privind diferențierea sensurilor acestor cuvinte. Mai întâi rezultă că lacunele marcate prin linie (-) nu sunt întotdeauna reale, toate cuvintele de mai sus desemnând „mijloace de transport pe apă” + „mari”. Unele diferențe de sens nu sunt neapărat relevante, cum ar fi cea dintre „transportul de mărfuri” și „transportul de călători” în ce privește CARGOBOT și FERIBOT, spre deosebire de componenta corespunzătoare de la FERIBOT, care este strict distinctivă; „transportă locomotive, mașini, oameni”. „Distanța pe care se deplasează” este distinctivă pentru FERIBOT („distanță limitată, între limite, determinate – insule, maluri ș.a.”). Celelalte informații din definițiile lexicografice depășesc *lectura medie* și interesează numai specialiștii.

O altă clasă este reprezentată de cea definită prin componentele „mijloc de transport pe apă” + „mic”, în care se încadrează AMBARCAȚIE, ȘALUPĂ, CANOE, CATAMARAN ș.a. Arhilexemul corespunzător acestui arhisemem ar fi **ambarcație**, indicat ca gen proxim și de definițiile lexicografice ale termenilor analizați.

Valoarea de arhilexem a lui AMBARCAȚIE rezultă și din definiția lexicografică: „vas plutitor, de dimensiuni

mici”, cu diverse caracteristici posibile „cu vâsle, cu vele sau cu motor”.

Dificultăți și inexactități de interpretare apar când clasificatorul „ambarcație” este însoțit de adjectivul „mic”, care adăugat la „amabarcație” conduce la interpretarea ca „mai mic (decât obișnuit)”. Informația este astfel inexactă în definiția lui ȘALUPĂ, definit de DEX ca „mică ambarcație cu motor, care servește la transportul persoanelor sau mărfurilor sau la diverse operații în rada unui port”. Diversele elemente prin care se face descrierea arată, în comparație cu alți termeni din clasă (CANOE, CATAMARAN) că nu este mai mică. Determinantul „ușoară” care însoțește clasarea prin „ambarcație” la CANOE pune aceeași problemă (dar corespunde, de această dată, referentului).

La fel, când BARCĂ este definit de DEX, „ambarcație de dimensiuni mici” se poate interpreta că este mai mică decât AMBARCAȚIE. În rest, diferențele specifice coincid în definițiile celor doi termeni: „cu vâsle, cu pânze sau cu motor” (ceea ce face ca în franceză, de unde provin termenii românești, să fie considerate egale).

AMBARCAȚIE	BARCĂ	CANOE	CAIAC	ȘALUPĂ
„mijloc de transport pe apă”	„ambarcație”	„ambarcație” („mijloc de transport pe apă” + mic”)	„ambarcație” („mijloc de transport pe apă” + „mic”)	„ambarcație” („mijloc de transport pe apă”)
„mic”	„mică”	—	—	—
„cu vâsle, vele sau cu motor”	„cu vâsle, cu pânze sau cu motor”	„fără cârmă, construită simetric”	„cu anumite particularități de construcție”	„cu motor”
—	—	„destinație sportivă”	„destinație sportivă”	„destinație utilitară” (în raza unui port)

Alte detalii tehnice (referențiale, cum ar fi numărul și modul de dispunere a vâslelor, forma exactă, numărul

sportivilor care le manevrează, ș.a.) sunt relevante numai într-o **lectură specială**.

În urma ordonării datelor din definițiile lexicografice rezultă că AMBARCAȚIE e nemarcat prin diferențe specifice, situație în care se află și BARCĂ (chiar dacă la o primă lectură nu rezultă și acest lucru). Considerarea ca arhilexem ar fi, deci, mai potrivită pentru BARCĂ, pentru care caracterul neologic e mai puțin evident. Compararea definițiilor și confruntarea cu referenții reali arată că AMBARCAȚIE și BARCĂ sunt egale semantic (și semic), putând fi considerate arhilexeme, CALAC și CANOE fiind mai mici, iar ȘALUPĂ fiind „relativ mică”.

Caracterul neologic și lipsa de rigoare în exprimarea unor ziariști actuali determină situații în care AMBARCAȚIE pierde trăsătura distinctivă „mic”, de exemplu: „personalul ABARCAȚIEI (TV)”, ceea ce este incorect.

O altă clasă paradigmatică din câmpul analizat ar putea fi constituită din CUIRASAT, MONITOR, CRUCIȘĂTOR, FREGATĂ, AVIZO, ș.a., în care termenii sunt reuniți prin semele, „mijloc de transport pe apă”, „cu destinație militară”:

CUIRASAT	CRUCIȘĂTOR	AVIZO	MONITOR	FREGATĂ
„navă”	„navă”	„vas”	„navă”	„vas”
„de război”	„de război”	„de război”	„de război”	„de război”
„de mare tonaj”	„tonaj relativ mare” (mai ușoară decât CUIRASATUL)	„de tonaj mic”	„de tonaj mic”	—
—	„rapidă”	„cu viteză mare”	—	—
—	—	—	„blindată”	—
„cu diferite particularități din punct de vedere militar”	„care servește ca avangardă într-o escortă, la recunoaștere etc.”	—	„cu tunuri protejate de turele”	„destinată” serviciilor de recunoaștere și pază”

Diferența de tonaj dintre CRUCIȘĂTOR și FREGATĂ ar putea sta la baza metaforei din presă (2006): „FREGATA Berceanu și CRUCIȘĂTORUL Băsescu”.

Din compararea definițiilor rezultă o clasare relativ unitară prin „navă” și „vas” și formularea precisă și comună a „destinației militare”. Unele componente stabilesc opoziții clare între termenii marcați prin „tonaj mare” (CUIRASAT), și cei marcați prin „tonaj mic” (MONITOR, AVIZO). Trăsătura „fluvială” este distinctivă numai pentru MONITOR. Altă componentă comună (marcată prin formularea aparent diferită „rapidă” și „cu viteză mare”) marchează termenii CRUCIȘĂTOR și AVIZO. Diverse particularități ale construcției sau destinației militare interesează specialiștii (sau o „lectură specială” nu „medie”).

7.1.2. Principii de lectură ale termenilor din această clasă

Din exemplele discutate încercăm să desprindem un „model de lectură” eficientă în interpretarea definițiilor termenilor specializați.

(a) Selectarea și ordonarea *unor informații* (componente) din definițiile lexicografice *capabile să stabilească opoziții semantice* între termenii aparținând unei clase paradigmatică. Componente precum „mărimea” sau „destinația” stabilesc cele mai clare distincții semantice în câmpul **mijloacelor de transport pe apă**.

(b) Compararea definițiilor lexicografice ale termenilor din acest câmp (ca și în alte câmpuri) arată necesitatea *reformulării omogene* a unor informații echivalente sau de același tip. Astfel, „de tonaj mic” este egal cu „mic” sau chiar cu „ușo(a)r(ă)”; „de tonaj mare” este echivalent cu „mare”. Desemnarea cu aceleași elemente a unor caracteristici identice ar

facilita *lectura definițiilor lexicografice* mai ales în cazul *lexicului specializat*.

(c) În unele cazuri, definițiile lexicografice prezintă *lacune (goluri)* privind elemente care, în general, se repetă pentru termenii aceleași paradigme. Astfel, pentru multe **denumiri de mijloace de transport pe apă** nu se indică precis „calea” pe care circulă (maritimă sau fluvială sau de alt fel), de exemplu pentru AVIZO, BRIC ș.a. De exemplu, pentru destui termeni nu este indicată explicit „mărimea”, chiar dacă aceasta este relevantă (FERIBOT, CARGOBOT, MINERALIER).

(d) Multe definiții lexicografice ale unor termeni cu referenți cunoscuți (cum sunt și cei din paradigmele analizate) au elemente *redundante*. Lectura acestor definiții trebuie să selecteze trăsăturile cu adevărat distinctive. De exemplu, MONITOR are distinctive componentele de sens „de război” + „blindat”, în lectura medie fiind redundantă informația „cu tunuri protejate de turele” (implicată în destinația „militară” sau „de război”).

(e) Pentru o interpretare riguroasă a sensului specializat este foarte important principiul *opозиțiilor imediate dintre doi sau mai mulți termeni* din aceeași clasă paradigmatică, rezultat al selecției diferențelor definitorii.

(f) Unele informații din definițiile lexicografice sunt indicate între paranteze, ceea ce pentru un vorbitor obișnuit ar semnifica o manifestare facultativă a relevanței acestei trăsături. Din definiția termenului FREGATĂ reținem clasarea prin „vas” („mijloc de transport pe apă”), diferențele specifice „cu trei catarge”, „dotat cu numeroase tunuri” pot fi sintetizate prin trăsătura distinctivă „destinație militară”. DEX-ul dă și o informație între paranteze „obișnuită în secolele trecute”. Dacă nu acordăm prioritate acestei informații, termenul FREGATĂ nu ar prezenta importanță pentru un vorbitor actual decât în situații limitate. Termenul FREGATĂ este însă atestat și în mass media

actuală: „FREGATELE din Marea Mediterană prezente datorită embargoului contra Iugoslaviei” (1992) sau „FREGATELE din Anglia, achiziționate de România”(2006) în care se anulează trăsătura „din trecut”, rămânând numai destinația „militară”.

Ni se pare mult mai eficientă definiția lui FREGATĂ din DB (în care subliniem informațiile care ni se par distinctive): „navă *militară* cu pânze, echipată cu tunuri, folosită *în special* în trecut, pentru *recunoaștere*” și, mai ales, definiția subsensului „(azi) Navă rapidă de escortă”.

7.2. Terminologii tehnice. Unele denumiri de instrumente

Am ales pentru analiză unii termeni mai generali și mai bine cunoscuți, cum ar fi INSTRUMENT, DISPOZITIV, APARAT, AGREGAT, MAȘINĂ.

Unii dintre aceștia apar și în metalimbaj pentru definirea unor termeni cu răspândire inegală precum: ALTIMETRU, ACCELERATOR, LARINGOSCOPI, ÎNCĂLZITOR, MILIAMPERMETRU. Termenilor tehnici cunoscuți relativ și care prezintă un interes variabil li se pot adăuga: BIELĂ, MOTOPROPULSOR, TENSIOMETRU, MICROSCOP, OSCILOMETRU ș.a.

Termenii considerați mai răspândiți, de interes în clasarea altor unități ale domeniului sunt INSTRUMENT, UNEALTĂ, APARAT, DISPOZITIV. Aproape toți acești termeni sunt polisemantici, iar selectarea sensului specializat fundamental nu se face întotdeauna cu ușurință.

De exemplu, APARAT, frecvent utilizat ca gen proxim, are două sensuri tehnice, destul de greu de diferențiat: s.1 „sistem tehnic / care servește pentru o operație mecanică, tehnică etc.” (v. **aparat de radio**, **aparat telegrafic**) și s. 2 „sistem tehnic care transformă o

formă de energie în alta” (sens mult mai greu de interpretat de către un nespecialist). Celelalte trei sensuri sunt metaforice.

Propunem mai jos lectura unor **termeni tehnici** mai generali:

INSTRUMENT	APARAT	UNEALTĂ	DISPOZITIV
Unealtă, aparat	Sistem de piese	Piesă, ansamblu de piese, dispozitiv	Ansamblu de piese
–	–	Acționată manual sau de un mecanism	Legate între ele într-un anumit fel (de obicei imobil)
Cu ajutorul căruia se efectuează o anumită operație	Care servește pentru o operație mecanică, tehnică. etc.	–	Care îndeplinește o funcție bine determinată într-un sistem tehnic (ex. dispozitiv optoelectric dispozitiv care transformă un semnal luminos în unul electric...)

Compararea definițiilor lexicografice de mai sus, prezentate grafic diferențiat arată echivalențe derutante. Se poate admite cea dintre INSTRUMENT, APARAT, UNEALTĂ, chiar dacă ideea unui complex de elemente tehnice (la INSTRUMENT, APARAT) e mai clar pusă în evidență decât la UNEALTĂ (pentru care indicarea mai multor elemente de clasare – ca întreg sau ca parte – derutează). Aproape în toate exemplele, metalimbajul lexicografic utilizează și trimite la termenul PIESĂ, definit ca „parte demontabilă a unui instrument” (ceea ce conduce la un anumit tip de circularitate, dezavantajantă pentru

interpretarea sensului specializat). Este consecvent indicată componenta funcțională privind utilizarea obiectului (chiar dacă nu par să existe diferențe între termeni din acest punct de vedere), informație importantă pentru un nespecialist.

Din categoria **numelor de instrumente** concrete am selectat termenii BIELĂ, MACARA, MICROSCOP, TENSIOMETRU, MOTOPROPULSOR, pentru care presupunem următoarea ordonare a definițiilor lexicografice:

BIELĂ	MACARA	MICROSCOP	TENSIOMETRU	MOTO- PROPULSOR
Organ de mașină	Aparat, dispozitiv sau sistem tehnic	Aparat (optic)	Aparat	Agregat
În formă de bară articulară	Construit pe principiul scripeților	Construit pe bază de lentile	–	Construit dintr-un motor cu ardere internă sau o turbină umplută cu gaz
Care transformă mișcarea rectilinie în mișcarea de rotație și invers	Cu care se ridică și se deplasează greutăți pe distanțe scurte	Care mărește imaginea obiectelor foarte mici	Care măsoară tensiunea unui lichid sau tensiunea materială	–

Se remarcă structura în mare parte similară a definițiilor acestor termeni: clasarea ca *instrument independent* (MICROSCOP, TENSIOMETRU), ca parte a unui instrument (BIELĂ) sau ca o sumă de instrumente, ca unitate superordonată

(MOTOPROPULSOR). Clasarea prin mai multe elemente enumerate la MACARA este derutantă (chiar dacă se înțelege că obiectul poate funcționa fie ca întreg, fie ca parte).

Cu excepția lui TENSIOMETRU (care cunoaște mai multe manifestări concrete) pentru toți ceilalți termeni se dau date referențiale reprezentând descrierea obiectului ca diferențe specifice. O componentă consecvent indicată și relevantă este cea funcțională (cu excepția lui MOTOPROPULSOR, unde lipsește).

Reușita lecturii definițiilor lexicografice ale ultimei categorii de termeni este inegal realizabilă. Acolo unde componentele de sens importante sunt decodabile și relevante pentru cunoașterea sensului specializat (și în grade diferite a obiectului desemnat), definiția e eficientă. De exemplu, LARINGOSCOPI este definit ca „instrument” + „format dintr-o oglindă specială cu coadă lungă” + „folosit la examinarea laringelui”. Se remarcă prezența acelorași tipuri de componente care au făcut eficientă definiția și pentru MICROSCOPI: o clasare precisă, elemente descriptive care facilitează identificarea referentului și o componentă funcțională indicând destinația, funcția obiectului.

Mai multe definiții ale unor termeni din această categorie par transparente, dar sunt deficitare printr-un grad mare de generalitate: ÎNCĂLZITOR este definit ca „aparat” + „folosit pentru încălzire”, neprecizându-se componentele descriptive și funcționale, decodarea nu este integrală. În aceeași situație sunt ALTIMETRU: „aparat” + „pentru măsurarea altitudinilor” sau ACCELERATOR: „aparat” + „pentru înregistrarea accelerației”. Impreciziile definiției se transmit în lectură, iar eficiența ei este redusă.

Din exemplele analizate rezultă că **numele de instrumente** ar trebui să aibă o definiție lexicografică omogenă, similară indicând cu precizie clasarea (ceea ce nu se întâmplă în

multe cazuri, chiar importante); diferențele specifice reprezentate prin elemente descriptive ar trebui să permită identificarea obiectului, a funcției, destinației și utilității lui.

7.3. Termeni medicali

Extinderea **termenilor medicali** dincolo de sfera specialiștilor este variabilă. Unii termeni sunt mai frecvenți și aproximativ mai cunoscuți (din motive extralingvistice), alții pot interesa accidental grupe de vorbitori sau vorbitori izolați în funcție de preocupări medicale de moment.

Mass media contribuie în mare măsură la răspândirea unor termeni medicali, fie, în primul rând, prin emisiuni sau spații special rezervate explicării unor boli sau medicamente, fie prin relatări despre boli (actuale din diferite motive).

Terminologia medicală în limba română a fost descrisă sub diverse aspecte de A. Stoichițoiu 1987, 1989, 1990.

Clasarea multor **denumiri medicale** se face prin termenul bine cunoscut, **boală**, ceea ce asigură atât indicarea *domeniului* prin marca diastratică, cât și a *genului proxim*. Această parte a definiției nu este unitară, nici în ce privește marca diastratică (de multe ori absentă), cât și cu privire la elementele prin care se face clasarea: **boală**, **afecțiune**, **sindrom**, **simptom** sau chiar cuvinte aparent comune și accesibile ca **astupare**, **deformare**, **inflamare** (care nu sunt neapărat avantajoase pentru sensul specializat).

De exemplu, din definiția termenului EMBOLIE „*astupare* (bruscă) a unei artere” (sublinierea noastră) nu rezultă că elementul concret al clasării maschează gravitatea (mortală) a bolii.

Prezentăm mai jos ordonarea definițiilor din DEX ale câtorva elemente medicale prin care se face clasarea **termenilor medicali**:

BOALĂ	MALADIE	AFECTIUNE (12)	SINDROM	SIMPTOM
<i>Modificare organică sau funcțională a echilibrului normal al organismului sau proces patologic care afectează organismul</i>	(livr.) Boală	Boală, stare patologică a unui organ	Totalitatea semnelor și a simptomelor care apar împreună în cursul unei boli, dându-i nota caracteristică	Manifestare, tulburare funcțională sau senzație anormală – care poate indica prezența unei boli

Se constată sinonimia perfectă (cu deosebiri de registru stilistic și de circulație a termenilor) dintre BOALĂ, MALADIE, AFECTIUNE (utlimul termen lăsând impresia unei manifestări limitate, parțiale). Relația dintre SINDROM și SIMPTOM este de hiponimie (primul dintre ei desemnând ansamblul este hiperonim, iar al doilea, subordonat e hiponim). Pe de altă parte SINDROM și SIMPTOM desemnează cauza unor manifestări de interes medical, iar BOALĂ, MALADIE, AFECTIUNE se referă la *efectul* unor cauze determinate. Se remarcă faptul că definițiile au un caracter accesibil.

Clasa următoare a *termenilor medicali* relativ frecvenți și aparent cunoscuți pune următoarele probleme de ordonare:

BRONȘITĂ	BRONHOPENUMONIE	PNEUMONIE
„boală”	„boală”	„inflamație”
„a căilor respiratorii”	„care constă în inflamarea bronhiilor”	„a unui segment pulmonar”
„care se manifestă prin tuse”	„La bolnavi de pneumonie și bronșită acută”	„Manifestată prin febră, tuse, junghiuri, frisoane, expectorație”; „provocată în mod obișnuit de pneumococ sau de virusuri”

Din lectura comparată a acestor definiții rezultă: – genul proximal este formulat, în general, accesibil prin termenul „boală”, care include și *domeniul* de referință „medicină”, altfel nespecificat. Clasarea prin „inflamație”, cu referire la un organ intern este mai puțin precisă pentru un nespecialist, deși parțial decodabilă.

- Diferențele specifice care se referă la „descriere bolii” sunt exprimate prin termeni inegali ca accesibilitate: „căi respiratorii” față de „bronhii”, „tuse” față de „inflamația bronhiilor” sau chiar față de alte elemente concrete „junghiuri”, „frisoane”.

- Diferența specifică se mai face prin raportarea la alte elemente din clasă făcând apel la o ierarhie științifică: **pneumonie**, **bronșită acută**, dar capacitatea lor distinctivă depinde de informațiile medicale ale nespecialiștilor

- Unele informații importante pentru diferențierea termenilor din această clasă privesc „gravitatea bolii”. Aprecierea de către nespecialiști se poate face numai aproximativ, superficial față de interpretarea științifică și rezultă mai mult implicit din definițiile lexicografice (BRONHOPNEUMONIA și PNEUMONIA fiind mai grave decât BRONȘITA)

- Toate părțile definițiilor lexicografice ale termenului BRONȘITĂ și, parțial, ale lui PNEUMONIE sunt decodabile de către nespecialist; în schimb, în definiția lui BRONHOPNEUMONIE numai clasarea prin „boală” este clară.

Propunem lectura definițiilor lexicografice ale următoarei clase de termeni medicali:

SCOLIOZĂ	SPONDILOZĂ	LORDOZĂ	SCIATICĂ
Boală	Boală	Curbură	Boală
Care constă în deviația laterală a coloanei vertebrale în regiunea dorsală	localizată la coloana vertebrală în totalitate sau a unor segmente	În regiunea lombară	De-a lungul traseului nervului sciatic
Din cauza slăbirii ligamentelor vertebrelor sau a îmbolnăvirii vertebrelor	Care se manifestă prin dureri și limitarea mobilității	cu convexitate anterioară a coloanei vertebrale	Care se manifestă prin durere și tulburări motorii

- Termenii de mai sus nu au marcă diastratică în DEX, dar au o clasare prin termenul binecunoscut „boală” sau printr-un element decodabil „curbură” (care trimite la boală indicând o stare anormală).

- Multe din elementele reprezentând diferențe specifice nu sunt decodabile pentru vorbitorii nespecializați: „proeminență dorsală”; „malformație a coloanei vertebrale” și „conexiune în regiunea lombară”. Nodul dur al sensului specializat poate fi reprezentat și de vorbitorii obișnuiți „deformarea coloanei vertebrale”.

Ordonarea definițiilor lexicografice ale termenilor de mai jos poate facilita lectura:

ARTROZĂ	ARTRITĂ	ENTORSĂ
Boală	Boală	Leziune
articulară cronică	care se manifestă prin inflamarea articulațiilor	a unei articulații
De tip deformant	În urma unei infecții microbiene	Precedată de executarea bruscă a unei mișcări care nu e urmată de o deplasare a oaselor sau a ligamentelor

Din compararea definițiilor rezultă:

- **ARTROZĂ** și **ARTRITĂ** sunt „boli”, pe când **ENTORSĂ** este o „leziune”, punctul comun fiind manifestarea la o articulație.

- Adevărata distincție dintre acești termeni se stabilește însă la nivelul „cauzelor” care conduc la o „stare patologică” (boală): complexe și imprecise la **ARTROZĂ**, microbiene la **ARTRITĂ** și traumatice (accidente) la **ENTORSĂ** (ultimul termen fiind diferențiat și printr-o informație privitoare la „gravitatea bolii”).

Termenii **BACTERIE** și **MICROB**, de circulație și interes mai larg au următoarele definiții lexicografice:

BACTERIE	MICROB
Organism microscopic unicelular	Nume generic dat unor ființe unicelulare microscopice
De natură vegetală	Care trăiesc în sol, în apă, în aer, în corpul plantelor sau animalelor
	Care sunt agenți ai bolilor infecțioase, ai fermenților, ai putrefacțiilor

- Clasarea este în linii mari identică pentru cei doi termeni: Media semantică a termenilor, accesibilă și relativ cunoscută corespunde sensului general pe care vorbitorii trecuți prin școală îl cunosc.

- Dacă vrem să diferențiem cei doi termeni, definiția lexicografică nu ne ajută prea mult. Pare distinctivă componenta din definiția lui MICROB., „agenți ai bolilor infecțioase”.

F. Mazière 1981: 85-87 face analiza comparativă a definițiilor, lexicografice din diverse dicționare ale limbii franceze pentru termenii fr. BACTÉRIE, MICROBE, semnalând incoerențe și incertitudini.

Se constată, chiar la o analiză prin sondaj, o tratare inegală a termenilor medicali în DEX. Dacă la acestea adăugăm că vorbitorul nespecialist are interese, obiective și competențe foarte diferite, găsirea unei grile de lectură a definițiilor nu poate avea în vedere decât câteva aspecte foarte generale:

- Apare foarte important la nivelul clasării distincția dintre „boală”, „manifestare”, „simptom”, cu consecințe asupra aprecierii gradului de stare ne-normală (sau asupra „gravității”)

- Diferențele specifice se repartizează pe mai multe paliere: „localizarea bolii”, „descrierea ei (formele de manifestare)”;

„cauzele bolii” și informația (dată insuficient de consecvent) privind „gravitatea bolii”.

7.4. Termeni chimici

Terminologia chimiei reprezintă unul dintre cele mai închise coduri la nivelul limbajelor științifice. Interesele vorbitorilor nespecializați sunt limitate și variabile și merg în general spre *nume de materii* de interes practic sau spre substanțe de interes *farmaceutic*. Selectarea exemplelor în funcție de interese mai largi este greu de prevăzut și de făcut..

Terminologia chimică (alături de cea **matematică**) este considerată *dură, tare* sau *un cod închis* datorită rigurozității stricte pe care o presupune exprimarea sensului specializat. Acesta este rezultatul, pe de o parte,

al faptului că termenul beneficiază de un semn reprezentat de elemente simbolice univoce (dincolo de limbajul natural), desemnate prin *simboluri* și *formule*; pe de altă parte, definirea sensului specializat este strict condiționată de *plasarea într-o ierarhie științifică precisă* (tabloul lui Mendeleev, de exemplu), transpunea într-o clasificare exprimată și într-un limbaj natural, chiar dacă inaccesibil total sau chiar parțial nespecialistului. Dacă desemnarea simbolică apare accidental în DEX și în alte dicționare generale, plasarea în ierarhia conceptuală este frecventă la nivelul genului proxim din definiția lexicografică, sporind dificultățile decodării de către nespecialist.

Propunem mai jos lectura mai multor clase de **termeni chimici** aleși parțial arbitrar, dar delimitați relativ în funcție de gradul de accesibilitate a definițiilor lexicografice (pe care le-am putea considera *preștiințifice*).

În prima clasă (1) am grupat **termeni chimici** care au o **definiție lexicografică** în mare parte *accesibilă*:

(1)

GUDRON	CATRAN	EBONITĂ	ECRAZITĂ
(=catran)			
Lichid vâscos	Lichid vâscos	Material plastic	Exploziv
Se obține prin distilarea uscată a unor materii organice	Obținut prin distilarea petrolului, carbunelui, lemnul	Obținut prin vulcanizarea cauciucului cu sulf	Pe bază de acid picric
De culoare închisă, cu miros specific	De culoare închisă	—	Are <i>proprietăți</i> electroizolante, anticorozive Are numeroase <i>întrebuințări</i> în industrie

- *Clasarea termenilor* se face prin elemente cunoscute reprezentând forma de manifestare „lichid” / ”material plastic”. Clasarea „exploziv” și ea accesibilă la modul general, include și

„destinația” substanței (sau, altfel spus, semul funcțional este inclus în genul proxim)

- *Diferențele specifice* au în vedere mai multe aspecte. Este indicat mai întâi „modul de a le obține”, informație prezentă în toate definițiile analizate. Aproape consecvent (cu excepția lui ECRAZITĂ) se dau elemente *descriptive* privind formele de manifestare, mai mult sau mai puțin de interes pentru nespecialiști. Numai în unele definiții apare explicit indicarea *utilizării* (sau semul funcțional), aspect mult mai interesant într-o definiție uzuală; absența acestor informații la termenii echivalenți GUDRON = CATRAN nu este în avantajul definirii. Cei doi termeni par să se diferențieze numai prin câteva detalii privind modul de obținere și prin repartizarea stilistică (CATRAN, cu circulație mai largă, populară are din această cauză și sensul figurat, metaforic „supărare, venin”).

(2) Termenii din următoarea clasă au aproape toți o definiție științifică, greu de decodat de un nespecialist, atât în ansamblul ei, cât și în ce privește componentele.

MONOZAHARIDĂ	FURFUROL	AMICODEXTRINĂ	ACETOFENONĂ
Substanță organică	Aldehydă provenită din furan	Polizaharidă	Cetonă mixtă
Din clasa hidraților de carbon			
—	Lichid uleios	—	Cu miros plăcut, solubilă în alcool și în eter
Obținută prin hidroliza zaharurilor	—	Rezultată în hidroliza avansată a amidonului	—
—	Folosită în solvent pentru rafinarea uleiurilor sau pentru insecticide	—	Folosită în industria farmaceutică și a parfumurilor

Termenii din această categorie (2), deși mai puțin răspândiți și cunoscuți au o clasare științifică inaccesibilă și nerelevantă pentru nespecialiști (**aldehidă, polizaharidă** ș.a); chiar și clasările mai cunoscute („substanță organică”) nu pot fi interpretate de vorbitorul obișnuit decât superficial.

- În ce privește *diferențele specifice*, acestea nu sunt distribuite consecvent, omogen în definițiile celor patru termeni. Dacă indicarea modului de producere nu este relevantă pentru nespecialiști, informațiile descriptive și, mai ales, semul funcțional privind utilizarea ar putea fi accesibile și utile în definiția unui termen specializat într-un dicționar general.

Analiza sumară a unor **termeni chimici** (aleși arbitrar) susține dificultățile interpretării sensului specializat chiar la nivel preștiințific. Rezultă astfel că deschiderea codurilor științifice pentru nespecialiști are limite (mai ales în funcție de domenii sau în ce privește terminologiile tari).

7.5. Termeni economici

Termenii economici românești au o situație specială, privilegiată chiar din perspectiva **terminologiei „externe”**. Modificările economice importante și continue din societatea românească au impus nu numai introducerea unor termeni noi, ci și modificarea semantică (schimbare de sens sau atribuire de noi sensuri) a unor termeni mai puțin folosiți sau având alte valori. În același timp, mulți dintre acești termeni interesează o mare parte a vorbitorilor, ceea ce impune o atitudine atentă, conștientă în cunoașterea sensurilor economice (nu numai pasivă, ci chiar activă). În condițiile interesului larg pentru termenii economici, mass media rezervă spații numeroase (emisiuni sau chiar posturi consacrate, articole sau ziare) care contribuie la răspândirea acestei terminologii. Mulți dintre termenii economici sunt

polisemantici, cu sensuri utilizate și în alte limbaje științifice sau în limba comună, ceea ce face ca rolul dicționarilor generale în dezambiguizarea semantică și în precizia sensului să fie foarte important.

Vom selecta pentru lectura definițiilor termenii economici de interes larg care pot pune probleme de sens (cum rezultă din compararea edițiilor DEX-ului și din diverse studii sau din dicționarele specializate).

Vom analiza o parte din termenii unei paradigme reunite prin semul comun „unitate economică”: ÎNTREPRINDERE, SOCIETATE, COMPANIE, FIRMĂ, TRUST, HOLDING. Vom sublinia alți termeni economici care apar în definiții:

ÎNTRE- PRINDERE	SOCIETATE	COMPANIE	FIRMĂ	TRUST	HOLDING
(s.1)	(s.3)		(s.2)		
Unitate economică	Asociație	Întreprindere	Denumire conven- țională sub care funcți- onează o întreprin- dere	Între- prindere mare (sau <i>uniune de întreprinderi</i>)	Societate
	Cu <i>investiții</i> de <i>capital</i> și beneficii economice	Constituită sub formă de <i>societăți</i>		Cu pro- prietate unificată din <i>pro- prietari</i> care sunt <i>acționari</i>	Care deține o cantitate suficientă din acțiunile altei <i>societăți</i>
De producție, de prestări servicii, comerț etc.	Industrială, comercială, de transporturi				

- Se constată că numai TRUST și HOLDING sunt monosemantice. Pentru ÎNTREPRINDERE sensul economic este considerat primordial. Pentru ceilalți termeni, sensurile economice sunt secundare, la concurență cu sensurile uzuale din limba standard.

- Compararea definițiilor arată o clasare inegală, chiar circulară (cu diferite riscuri). Prin valoarea generală („unitate economică” (de orice tip)), prin stabilitatea în limbă, termenul ÎNREPRINDERE este arhisememul și arhilexemul acestei paradigme.

Chiar dacă în româna de după 1990 (și mai ales din ultimii ani), SOCIETATE pare să fie echivalent (preferat) al lui ÎNTREPRINDERE, definiția lui are câteva componente care îl specializează: clasarea prin „asociație” implică o „uniune de întreprinderi” sau „de capital”, ceea ce înseamnă diferențe specifice, posibile în ce privește „mărimea” și sigure sub aspectul „proprietății” (componente care nu sunt specificate la arhilexemul ÎNTREPRINDERE).

Analiza textelor de după 1990 arată că SOCIETATE se utilizează cu diverse valori sub aspectul componentelor discutate, v. A. Bidu-Vrănceanu 1993: 72-73.

Clasarea lui HOLDING prin **societate** (care apare astfel ca hiperonim) maschează o componentă diferențiată importantă privind „asocierea de unități economice” (trăsătură specificată apoi în diferența specifică).

Clasarea termenilor COMPANIE și TRUST prin „întreprindere” este convenabilă dacă se separă diferența specifică „mare” (indicată necorespunzător la COMPANIE).

Definiția cea mai vagă (atât la nivelul clasării, cât și al diferenței specifice) este dată termenului FIRMĂ care apare echivalent cu ÎNTREPRINDERE. Atestările din româna de după

1990 până în prezent arată valori variabile, condiționate de precizarea contextuală a „mărimii” sau a „proprietății” (v. A. Bidu-Vrănceanu 1993: 73-74; 2005).

Diferența specifică distinctivă în clasă este „mărimea”, marcată direct sau indirect la COMPANIE, TRUST, HOLDING și „forme determinate de proprietate”. O altă diferență specifică importantă este cea privind „asocierea asupra proprietății (în forme determinate economice)” specificate prin interdependențe cu alte concepte economice la care se face apel, cum ar fi **acțiune**, **acționar** ș.a.

Analiza clasei de mai sus pune în evidență o caracteristică a **terminologiei economice** –interdependența conceptuală strictă a unor termeni din clase diferite. A rezultat astfel importanța termenilor **ACȚIUNE**, **ACȚIONAR**, iar definițiile lor conduc la alți termeni.

ACȚIUNE (s. II)	ACȚIONAR	DIVIDEND
Hârtie de valoare	Persoană	Parte din profit a unei <i>societăți pe acțiuni</i>
Care reprezintă o parte anumită fixă și dinainte stabilită a <i>capitalului</i> unei <i>societăți</i>	Care posedă acțiuni II	Care revine fiecărui <i>acționar</i> în raport cu <i>acțiunile</i> pe care le posedă
Care dă deținătorului dreptul să primească <i>dividende</i>		

În definițiile de mai sus pare evidentă circularitatea conceptuală și lexicografică. În cazul definiției *relaționale* a termenului **ACȚIONAR**, direct legat de baza lui – **ACȚIUNE**, interpretarea sensului specializat de către nespecialist este complicată din cauza implicațiilor conceptuale dintre mai mulți

termeni economici, SOCIETATE, CAPITAL, PROFIT, DIVIDEND. Termenii comparați aici nu mai alcătuiesc o clasă paradigmatică strictă, reunită prin seme comune, ceea ce rezultă clar din definițiile lexicografice. Dar trimiterile directe din definiții obligă la apropierea și cunoașterea (chiar și aproximativă) a tuturor termenilor subliniați: ACȚIUNEA este condiționată de apartenența la o SOCIETATE cu CAPITAL privat și reprezintă „drepturi determinate (precis condiționate economic, desemnate prin DIVIDEND)”.

O altă clasă de **termeni economici** frecvenți în româna actuală este alcătuită din CREDIT(OR), DEBIT(OR), DATORIE, DEFICIT, ÎMPRUMUT și, eventual CREAȚĂ, LEASING:

CREDIT Relație economică (bănească) Dintre <i>debitor</i> și <i>creditor</i>	CREDITOR Persoană sau instituție Care a acordat cuiva un <i>credit</i> (sau titular al unui drept de <i>creanțe</i>)	DEBIT Datorie Pe care o are o instituție creditată	DEBITOR Persoană fizică sau juridică Care datorează <i>creditorului</i> mărfuri sau sume de bani
DATORIE Sumă de bani (un bun) Care trebuie plătită cuiva	DEFICIT Sumă de bani datorată (= datorie) Care lipsește (absență) La un <i>bilanș financiar</i>	ÎMPRUMUT Sumă de bani (sau obiect) Care este datorată	
CREAȚĂ Relație economică sau dreptul de a <i>pretinde</i> ceva de la <i>debitor</i>		LEASING Relație economică sau formă specială de <i>cumpărare</i> a unui bun Pe datorie, dar cu intrare în posesie înainte de plată	

Se remarcă frecvența utilizare a sinonimelor sau a echivalentelor perifrastice mai ales la nivelul clasării. Echivalența unor componente ale definiției care conduce la reluări este evidentă în definirea lui CREDITOR unde ultima parte este o alternativă (mai specializată): “titular al unui drept de *creanță*”.

Înainte de interpretarea (lectura) definițiilor de mai sus se impune prezentarea în detaliu a definiției din DEX dată termenului CREDIT. Definiția e remarcabilă prin combinarea caracterului științific (prin corelarea conceptelor științifice implicate, interferente) cu explicații în limbajul curent (definiție preștiințifică sau chiar uzuală), accesibilă nespecialiștilor. Altfel spus, fiecare concept economic din definiție este indicat atât prin termenul specializat, cât și printr-o parafrază explicativă, dată între paranteze: “Relația *economică (bănească)* ce se stabilește între o *persoană fizică sau juridică (creditor)* care acordă un împrumut de bani sau care vinde mărfuri sau servicii *pe datorie* și o *altă persoană fizică sau juridică (debitor)* care primește împrumutul sau cumpără pe datorie.” Parafraza finală sintetizează această definiție complexă: “împrumut acordat cu titlu rambursabil și cu plata unei *dobânzi*”.

- Clasarea termenilor analizați este făcută în manieră deștul de neomogenă. Clasarea prin sintagme “relație economică” (chiar cu precizarea “bănească”) este prea generală (la CREDIT sau LEASING sau CREANȚĂ). Mai apropiată de sensurile exprimate și mai precisă este sintagma “sumă de bani” prin care se definește DEBITOR, DATORIE, DEFICIT, ÎMPRUMUT, CREDIT. S-ar putea defini apropiat LEASING care desemnează atât “suma de bani datorată”, cât și cauza ei, “forma specială de cumpărare”. Se opune prin clasare termenul CREANȚĂ care reprezintă un “drept”, condiționat însă de “suma de bani datorată

de altcineva”: CREDITOR și DEBITOR au o clasare comună și clară, “persoană fizică sau juridică”, antrenată în relația de **credit** și respectiv **debit**.

- Diferențele specifice sunt formulate variabil, fie prin relația precisă de antonimie dintre CREDITOR și DEBITOR sau dintre “*dreptul* (creditorului)” (la CREANȚĂ) și “*obligația* (datoria) creditorului” (la DEBIT). Frecvența și importanța relației de antonimie între termenii economici este remarcabilă.

Alte diferențe specifice au în vedere momentul, formele de constatare a datoriei. Ele sunt generale, imprecise la DATORIE, ÎMPRUMUT și mult mai precise la DEBIT (“datoria unei instituții”) sau la DEFICIT (de asemenea “datoria unei instituții”, corelată cu “un bilanț financiar”).

Se remarcă diversitatea elementelor de diferențiere și de definire în cazul termenilor analizați. Definițiile **termenilor economici** din DEX (așa cum rezultă din cele câteva exemple analizate) se prezintă atipic atât unele față de altele, cât și față de celelalte terminologii analizate.

7.6. Concluzii privind modelele de lectură a definițiilor lexicografice ale termenilor specializați

Analiza definițiilor lexicografice ale unui număr limitat de termeni dintr-o clasă lexico-semantică (paradigmă) dată aparținând mai multor terminologii permite degajarea câtorva principii de **lectură** (completate de exemplele de la 7.1.2.).

- Alcătuirea paradigmelor supuse analizei presupune *preliminar* apartenența la o anumită *terminologie* (*domeniu* și *subdomeniu*) reprezentând o *anumită parte de vorbire* (în cele mai multe terminologii - substantive).

- La nivelul clasei paradigmatică se urmărește reformularea *genului proxim* în componente de sens comune.

precise, clar definite (eliminând elementele diferențiatore incluse adeseori în clasare).

- În ce privește **diferențele specifice**, ordonarea definițiilor lexicografice este mai complexă, mai diversă (variabilă în funcție de domeniu, de termeni, dar și de vorbitori). Este o operație cu atât mai importantă în cazul *sensurilor specializate* care trebuie să aibă în vedere câteva aspecte:

(a) Degajarea și selectarea strictă a componentelor de sens diferențiatore, definatorii, care depind de *lectura comparată* a unor termeni dintr-o clasă paradigmatică. Formularea lor în funcție de caracterul repetabil și capacitatea de a stabili opoziții imediate, care pun în evidență diferențele definatorii, exprimate omogen (prin aceleași elemente de metalimbaj, cum ar fi semul funcțional sau diverse seme descriptive).

(b) *Completarea lacunelor* din definițiile lexicografice atunci când unele distincții relevante sunt incluse în alte elemente (de exemplu "mărimea" la unele obiecte, v. **Mijloc de transport**, la 7.1; 7.1.2.).

(c) *Eliminarea*, mai ales în cazul definițiilor enciclopedice a datelor referențiale, nesistematizate, greu de reținut, cu scopul de a obține o definiție succintă și eficace.

(d) Interpretarea riguroasă, exactă a *informațiilor lexicografice date între paranteze*, care sunt uneori facultative, dar alteori nu trebuie neglijate.

Aceste principii pot fi completate în funcție de alte exemple analizate.

PARTEA a III-a

PARADIGMATIC ȘI SINTAGMATIC ÎN ANALIZA LEXICULUI SPECIALIZAT

8. INTERDEPENDENȚE DINTRE PARADIGMATIC ȘI SINTAGMATIC ÎN TERMINOLOGIA „EXTERNĂ”

8.1. Lexicul specializat de la dicționar la texte

Interesul larg al vorbitorilor obișnuiți pentru **lexicul specializat** (premisele terminologiei „externe” – T_2 , care ne interesează) trebuie să aibă în vedere interacțiunea constantă dintre **definiția** lui în **dicționare** și valorile realizate în textele de largă circulație. Din această perspectivă interdependența dintre **paradigmatic** și **sintagmatic** reprezintă o condiție a identificării sensului specializat, a gradelor lui de aproximare.

Necesitatea combinării paradigmaticului cu sintagmaticul în analiza terminologică este susținută de mai mulți specialiști: B. De Bessé 1991: 111, F. Gaudin 2003: 153-154. Reținem ideea că această interdependență justifică evoluția lexicului specializat (F. Cusin-Berche 2003: 31), reprezentând dinamica lui în contact cu lexicul comun.

După înregistrarea pentru descriere a **lexicului specializat** de interes larg, are prioritate **analiza paradigmatică**, care urmărește caracteristicile sensului specializat la nivelul *definiției* și care, în funcție de *relații semantice*, stabilește distanța dintre dicționar și text. Pentru identificarea nucleului dur al sensului specializat, dicționarele se preocupă de indicarea unei reprezentări

conceptuale în strânsă dependență cu realitatea descrisă (referentul), fundamentală în orice tip de terminologie. În textele de largă circulație, sensul termenului pierde din dimensiunea sa convențională, rigidă, păstrând în grade diferite coordonatele distinctive ale sensului specializat (sau nucleul dur) prin raportare la referențial sau la un sens prototipic sau predictibil condiționat de o anumită situație de comunicare.

D. Corbin 1987: 390 afirmă că sensul specializat este reprezentat de actualizarea restrictiv arbitrară a proprietăților semantice predictibile.

În același timp, înregistrarea **lexicului specializat** într-un **dictionar general** ar reprezenta un *indice de lexicalizare* sau *pre-lexicalizare* (F. Cusin-Berche 2003: 58-59) ca dovadă a interesului larg (care ar trebui decis prin uzaj sau prin analiza discursului sau a textelor). Rezultă astfel interdependența dintre **dictionar** și **texte**, dintre **paradigmatic** și **sintagmatic** în analiza **terminologiei „externe”**.

Din păcate, includerea termenilor specializați în dicționarele generale ale diverselor limbi nu are în vedere, de cele mai multe ori, satisfacerea unor criterii care să justifice o circulație mai largă. Dacă s-ar ține seama de aceste criterii, dicționarele ar putea fi „martori” nu numai ai uzajelor lingvistice, ci și ai *cunoașterii*, așa cum funcționează la un moment dat.

La nivelul **dictionarului**, *sintagmaticul* este reflectat de indicarea *domeniului* prin *mărci diastratice* (foarte importante pentru circumscrierea sensului specializat) și prin indicarea unor *construcții frazeologice*, *colocații* sau *coocurențe*.

Din perspectiva unei **terminologii „externe”** este relevantă *analiza discursului* (texte de largă circulație, de la cele de vulgarizare științifică la cele de limbă comună). Relația dintre *paradigmatic* și *sintagmatic* este aici foarte strânsă în studiul termenilor și permite *construcția* și *reconstrucția sensului specializat* așa cum rezultă din interacțiunea factorilor cognitivi, referențiali, lingvistici și pragmatici. Obiectivul care ne interesează privește păstrarea proprietăților semantice predictibile ale sensului specializat. Determinarea influenței tipului de text sau a vecinătăților contextuale asupra actualizării sensului specializat subordonează *sintagmaticul paradigmaticului*.

Pentru tipurile de context care influențează sensul termenilor, v. B. De Bessé 1991: 111-120. Admitem că în orice analiză semantică, vecinătățile imediate (**cotextul**) sau mai îndepărtate (**contextul**) pot influența actualizarea, inhibarea sau propagarea unor seme (F. Rastier 1994, F. Cusin-Berche 2003: 19).

8.2. Domenii, subdomenii și mărci diastratice

8.2.1. Domeniul între *paradigmatic* și *sintagmatic*

S-a arătat în repetate rânduri importanța **domeniului** pentru *definirea precisă, univocă* a sensului specializat (M.F. Mortureux – G. Pétiot 1990: 116; F. Gaudin 2003: 156; L. Depecker 2002: 145). Caracterul convențional, rigid al unui termen poate fi satisfăcut numai la nivelul unui anumit domeniu în care se respectă sistemul conceptual propriu.

B. de Bessé 2000: 182 arată că sistemul conceptual e compus din patru elemente: *termenul, conceptul, domeniul și definiția*.

Domeniul poate fi identificat prin *tipul de cunoaștere* care delimitează științele *pure* de cele *naturale* sau *sociale* și care se concretizează prin terminologii corespunzătoare (**matematică, fizică, filozofie, drept, lingvistică, botanică** ș.a.). În același timp, un *domeniu* corespunde unei anumite *activități umane*, sociale, economice, industriale și este reflectat într-un tip de discurs, condiționat social și profesional (P. Lerat 1995: 64). Identificarea **domeniului** se poate face prin criterii științifice, conceptuale, funcționale, lingvistice ș.a. **Domeniul** reprezintă atât cauza, cât și efectul unor aspecte complexe, care pot fi analizate la diverse nivele, dintre care ne interesează cel **lingvistic** (M.T. Cabré 1998: 186).

Domeniul e considerat unul dintre factorii care disting lexicul specializat de cel comun (M.T. Cabré 1998: 192; H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 10).

B de Bessé 2000: 189 propune mai multe posibilități de clasificare a **domeniilor**.

Abordarea semantică diferențială a termenilor, importantă pentru interpretarea riguroasă a sensului specializat impune delimitări precise ale **subdomeniilor** (F. Gaudin 2003: 166) sau ale altor clase paradigmatică, cum ar fi **câmpurile conceptuale** sau **terminologice** (L. Depecker 2000: 97; 2002: 88-90). Termenii sunt grupați împreună pe baza unor proprietăți conceptuale comune, alese riguros pentru a determina cu precizie diferențele, foarte importante în identificarea sensului specializat.

F. Gaudin 2003: 139 arată că vorbitorul obișnuit știe empiric că un bun mod de a învăța un termen nou este de a-l raporta la o rețea de unități relativ cunoscute, de care să îl diferențieze. Importanța claselor paradigmatică precis delimitate merge și în direcția identificării specificului semantic al limbilor chiar la nivelul **lexicului specializat** (L. Depecker: 30-31, 95).

Dată fiind importanța **domeniilor** și **subdomeniilor** pentru definirea termenilor, majoritatea dicționarilor generale ale diverselor limbi procedează la indicarea lor sub forma **mărcilor diastratice** sau de **uzaj** (date între paranteze înaintea definiției).

8.2.2. Mărcile diastratice în dicționarele generale

Mărcile diastratice au constituit obiectul analizei lexicologilor, remarcându-se importanța unei clasificări și distribuții coerente a lor (F. Mazière 1981: 81; P. Corbin 1989).

Din perspectivă aplicativă, în cazul **lexicului specializat**, mărcile diastratice ajută la decodarea definiției și indică preliminar condițiile extralingvistice și lingvistice de comunicare corectă. Dacă alte tipuri de mărci diastratice pot fi considerate judecări de valoare ale lexicografului, parțial subiective, în cazul *mărcilor de domeniu* informațiile au un caracter obiectiv, cu atât mai eficient în ce privește interpretarea sensului specializat (privind aspectele paradigmatic) și comunicarea adecvată (privind aspectele sintagmatice).

Mărci ca (științific) sau (tehnic) sunt caracteristice **lexicului specializat** sau stilului științific al limbii literare. Spre deosebire de *stilul literar standard*, unde cuvintele se caracterizează prin marca (uzual) sau (curent), în cazul **lexicului specializat**, această trăsătură se manifestă diferențiat în funcție de profesiunile vorbitorilor. Pentru vorbitorii interesați de termeni din alt domeniu decât cel al specializării lor, marca diastratică respectivă este, în principiu, (non-curent) sau (non-uzual). Deci marca (științific) sau (tehnic) s-ar cupla cu cea de (literar special) și ar fi mai eficientă din perspectiva „laicizării” limbajelor științifice distincția dintre (literar uzual) și (literar non-uzual). Altfel spus, ar interesa semnalarea *termenilor specializați mai frecvent folosiți în limba comună* și marcarea lor ca atare în

dicționarele generale, dată alături de o definiție corespunzătoare. Varietatea și complexitatea interpretărilor face o asemenea acțiune numai parțial posibilă.

8.2.3. *Mărcile diastratice științifice în DEX*

Vom încerca să urmărim *reprezentarea mărcilor diastratice* în DEX la nivelul a trei limbaje specializate: **medical, filozofic și arte plastice**. În toate aceste cazuri, aspectele urmărite privesc *coerența și consecvența marcării*, atât în cazul unui lexic terminologic care manifestă tendințe spre o *circulație mai largă* prin migrarea spre limba comună (a), cât și în cazul unor *termeni strict specializați*, cu șanse mici și inegale de a interesa lexicul comun (b). O categorie importantă este cea a **lexicului specializat** utilizat în mai multe limbaje științifice sau **lexicul științific interdisciplinar** – LSI (c).

(a) O parte a **lexicului specializat** din domeniile investigate are o *circulație destul de largă* în limba comună, ceea ce justifică includerea într-un dicționar general. Marca diastratică nu este însă indicată cu consecvență.

În general, au marca (med.) mai mulți termeni din **medicină**, cum ar fi: **ADERENȚĂ, ASTENIE, ALERGIE, ALIENARE, AUSCULTA** ș.a. Există însă în DEX și termeni medicali cu relativă circulație în limba comună care nu au marcă diastratică, precum **ADENOM, AEROFAGIE, AFAZIE, ALERGIE, ANEXITĂ, ANGHINĂ, ANOREXIE, ARTERITĂ, ARTRITĂ, ARTROZĂ** ș.a. Pentru toți acești termeni definiția lexicografică încearcă să suplinească absența mărcii diastratice atât prin tehnicitatea metalimbajului medical, cât și, de multe ori, prin clasare (sau gen proxim) – **boală, sindrom** ș.a. Absența mărcii diastratice pune un vorbitor obișnuit în dificultate, ca în cazul termenului **ANTIENZIMĂ**.

Dificultatea interpretării termenului **ANTIENZIMĂ** (fără marcă diastratică) este sporită de indicarea mai multor genuri proxime: „anticorp, agent sau enzimă”; nici diferența specifică „ca acțiune neutralizantă asupra unei enzime” nu ajută prea mult un vorbitor obișnuit în interpretare.

Prea puțini termeni **filozofici** au marca diastratică (fil) cum e cazul la **FORMĂ** sau **OBIECTIV**, fiind mult mai numeroși termenii (mai ales cei din **logică**) care nu sunt marcați. Indicația apartenenței la **filozofie** sau **logică** poate fi dedusă din definiția sensului, ca la **ESENȚĂ**, **EXPERIENȚĂ**, **FENOMEN**, **REALITATE**, **RAȚIONAMENT**, **JUDECATĂ**. În aceste cazuri, marcarea sensului specializat ar fi importantă pentru diferențierea de alte sensuri comune (din limba standard), indicate de DEX.

În ce privește **artele plastice**, se constată că DEX nu are o marcă diastratică rezervată acestei specializări; numai unele mărci care aparțin **artelor plastice**, precum (pict.) – **pictură** (dar nu și **sculptură**) sunt prezente în acest dicționar. În aceste condiții, pentru majoritatea termenilor generali din **artele plastice**, *marcarea* domeniului se face *prin clasarea* sensului în definiție. Dacă pentru unii termeni asimilați de limba comună ca **PICTURĂ**, **DESEN**, absența mărcii diastratice este justificată parțial tocmai de acest fapt, pentru alții ca **DISTANȚĂ** sau **OCRU**, care au sensuri specializate în mai multe domenii paralele cu limba comună, se impune indicarea mărcilor, inclusiv cea de (arte plastice).

DEX definește sensurile cuvintelor **pictură**, **sculptură** ca ramură a **artelor plastice** (subl. n.), dar nu le utilizează ca mărci (spre deosebire de Dicționarele enciclopedice). Această precizare este suplinită de definiția unor termeni mai specializați, cum ar fi **RACURSIU** „procedeu în artele decorative și cinematografice de folosire a perspectivei”.

(b) Inconsecvența notării **mărcilor diastratice** în DEX se remarcă și la **lexicul strict specializat** din domeniile cercetate. Cunoașterea și utilizarea acestor termeni în limba comună punând mai multe probleme, indicarea mărcii diastratice ar fi facilitat interpretarea sensului și ar fi trebuit făcută consecvent.

Numai unii termeni **medicali** destul de puțin cunoscuți și utilizați au marcă (med.): ABDOMINALGIE, APLAZIE, ASTIGMOMETRU, ATAXIE, ș.a. Numeroși alți termeni de același tip (ca sferă de circulație în limba comună) nu au marcă diastratică: ACROPARESTEZIE, ADIPSIE, APLAZIE, ASCARDIOZĂ, ALGIDITATE, ș.a.

Termenii **filozofici** și din **artele plastice** (chiar cei strict specializați) nu au marcă diastratică în DEX, de exemplu INFERENȚĂ, SILOGISM (din **logică**) sau RACURSIU, SFUMATO, CINABRU, VERMILLON (din **arte plastice**), indicarea domeniului fiind dedusă din definiție.

(c) Unii termeni din **lexicul specializat** aparțin *mai multor domenii* (reprezintă **lexicul științific interdisciplinar** – LSI), având sensuri mai mult sau mai puțin diferențiate. În acest caz, marcarea domeniului ar fi fost foarte importantă, cum rezultă din puținele exemple (FORMĂ sau OBIECTIV), unde acest lucru este făcut. Pentru alți termeni, sensurile specializate sunt grupate împreună, dar fără nicio marcă diastratică explicită, ca la TON II, DISTANȚĂ, INDUCȚIE, situație care nu avantajează definiția și interpretarea riguroasă.

9. POLISEMIA, SINONIMIA, ANTONIMIA, HIPONIMIA ȘI CÂMPURILE LEXICO-SEMANTICE – CONSIDERAȚII GENERALE

Specialiștii susțin că extinderea cercetării relațional-diferențiale a **lexicului specializat** (similar cu cea a **lexicului**

comun) trebuie admisă ca un principiu metodologic. Ideea se bazează, pe de o parte, pe faptul că definirea riguroasă a sensului se face prin comparare și diferențiere, iar aceasta nu poate fi realizată decât în clase paradigmatiche relativ determinate (precum **sinonimia, antonimia, hiponimia și câmpurile lexico-semantice**). Pe de altă parte, delimitarea unor asemenea clase în **lexicul specializat** este favorizată de considerarea **terminologiilor ca ansambluri structurate** de noțiuni științifice și tehnice (P. Lerat 1990: 79). De aceea, taxonomiile proprii diverselor științe pot constitui punctul de plecare în delimitarea claselor paradigmatiche concretizate la nivelul unei limbi. Deși teoretic ideea e susținută în majoritatea lucrărilor de **terminologie**, practic, spațiul rezervat acestor probleme este foarte limitat.

P. Lerat 1995: 86 afirmă că „ar fi, mai puțin aleatoriu dacă s-ar construi *câmpuri noționale pe specialități*, în care să se delimiteze *sinonimele, antonimele, hiponimele*. Un interes deosebit ar prezenta *hiperonimele*, care favorizează reperajul realului prin ordonarea cunoștințelor (P. Lerat 1990: 85) și de la care, adăugăm noi, s-ar putea construi obiectiv **câmpuri**.

Pentru tratarea relațiilor semantice în lucrările de terminologie, v. P. Lerat 1995: 85-86 (sinonimie, antonimie, hiponimie); M.T. Cabré 1998: 186-188 (polisemie), 188-189 (sinonimie); L. Depecker 2002: 126-136; F. Gaudin 2003: 75, 148, 166 (polisemie), 162 (antonimie), 139 (hiponimie). Se poate vedea numărul mic de pagini rezervate acestor probleme și că lipsește abordarea explicită a **câmpurilor**. Dintre lucrările de **terminologie** care, alături de relațiile semantice fundamentale se ocupă de diverse tipuri de **câmpuri** în limbajul **juridic** se remarcă A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 117, 130-135. Alături de **câmpurile lexico-semantice** propriu-zise reprezentate prin paradigme cu seme comune și

diferențiatore sunt semnalate și alte structuri paradigmatică (id.: 134-135), bazate pe relația dintre diverse fațete ale aceluiași concept sau ale unor concepte înrudite (v. la 9.5)

Analiza relațiilor semantice urmărită concret în diverse terminologii presupune precizări privind: (a) caracterizarea fiecărui tip de relație la nivelul lexicului specializat pe domenii; (b) analiza unei anumite relații în texte cu grade de specializare diferite și (c) consecințele contactului cu limba comună pentru fiecare tip de relație în fiecare terminologie.

9.1. Polisemia

9.1.1. Polisemia în lexicul specializat

Comunicarea specializată cere precizie și non-ambiguitate, ceea ce se reflectă în cerința ca **termenul** să fie *monosemantic*. Altfel spus, **polisemia**, considerată în general un factor de ambiguitate reprezintă o condiție restrictivă din perspectivă terminologică (F. Gaudin 2003: 166). Normarea strictă și evitarea echivocului în context contribuie la respingerea **polisemiei** (L. Depecker 2002: 126), ceea ce reprezintă mai ales un deziderat teoretic. În realitate, studiul diverselor terminologii arată că este posibilă o **polisemie internă**, când un termen dezvoltă mai multe sensuri în același domeniu (sau în ramuri diferite ale lui), cât și, o **polisemie externă**, când termenii trec dincolo de domeniu, în relație cu limba comună sau cu alte terminologii.

Distincția dinte **polisemia internă** și cea **externă** este precis făcută și bine ilustrată de A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 119-120 (distincție preluată de la G. Cornu, *Linguistique juridique* 1990: 89-93).

Date fiind rezervele față de **polisemie** în terminologia „internă” a specialiștilor, se propune tratarea ei ca **omonimie**. În situațiile concrete de comunicare însă, **omonimia**, ca și **polisemia** sunt factori de ambiguitate, distincția dintre cele două categorii fiind convenabilă numai la nivelul nomenclaturilor.

F. Gaudin 2003: 169 sugerează două intrări pentru fr. **fermentation**, numind asemenea situații **monosemie plurală** (fr. **monosémie plurielle** (id: 75); la fel L. Depecker 2002: 129-130.

Polisemia internă există însă în anumite terminologii, după cum au demonstrat analizele efectuate la nivelul **lingvisticii** și **dreptului**. Exemplele înregistrate arată o dinamică *conceptual-semantică a domeniului* care impune noi sensuri odată cu evoluția conceptelor științifice.

Exemplele analizate de G. Pană-Dindelegan 1997: 9-10 sub numele de **polisemie denotativă** sau **conceptual-semantică** reprezintă, de fapt, **polisemie internă**. Sunt ilustrative pentru **dinamica terminologiei lingvistice** determinată de evoluția teoriilor științifice sensurile cu care se utilizează termenii ANALIZĂ, GRAMATICĂ, SINTAXĂ, VOCABULAR.

A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 119-120 analizează **polisemia internă** din **limbajul juridic** (precis delimitată de cea externă), ilustrată prin sensurile termenilor FAMILIE, APEL, ÎNSCRIS, PROBĂ, MOȘTENIRE ș.a.

O justificare a existenței **polisemiei interne** în anumite terminologii (mai ales în științele sociale), ar fi o normare mai puțin strictă, care admite multiplicarea punctelor de vedere (M.T. Cabré 1991: 61).

Polisemia internă – ca *prezență* și ca *frecvență* – ar putea constitui o posibilitate de caracterizare a unei

anumite terminologii sau comparativ a mai multor terminologii.

Dacă **polisemia** este admisă cu rezerve în **terminologia „internă”** – a specialiștilor, ea trebuie considerată firească pentru termenii care trec dincolo de domeniul lor și prezintă un interes major în **terminologia „externă”** sau într-o **terminologie dinamică** (M.T. Cabré 1998: 188). Modificările sensurilor specializate extinse dincolo de domeniul lor merg în direcția lărgirii sau restrângerii, prin diverse deplasări semantice și contextuale, care păstrează legătura cu denotația mai mult sau mai puțin evident. Noile sensuri ale unui termen reprezentând **polisemia externă** sunt studiate sub numele de **dinamică semantică** (A. Bidu-Vrănceanu 1990: 39-44; 1993: 63-87; 2003: 291-298; A. Stoichițoiu-Ichim 2001-b: 12-14; id. 2006: 11-17); **neologie semantică** (M.F. Mortureux 1997: 117-120); **schimbare de sens sau tropi** (V. Nyckees 1998: 105-133; A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 78-90); **evoluția sensului** (A. Nicklas-Salminen 2003: 159-165) sau sub numele mai general de **conotații**.

Specialiștii care urmăresc polisemia termenilor științifici sub aspectul **conotațiilor** insistă asupra importanței nivelului discursiv care conduce la valori subiective, expresive (B. Spillner 1994: 53)

Polisemia externă de mare interes într-o **terminologie dinamică** este o dovadă a democratizării cunoașterii, nu numai ca *extindere* a termenilor în limba comună, ci și ca o *asimilare* a lor. Dezvoltarea de noi sensuri, într-o legătură mai mult sau mai puțin evidentă cu cel specializat depinde de factorii extralingvistici, dar este condiționată lingvistic. De aceea, analiza mecanismelor care duc la **polisemie externă** este foarte importantă mai ales în cazul românei ultimelor două decenii când fenomenul este deosebit de bine reprezentat. Fenomenul este interesant atunci când situațiile

repetabile, frecvența lor impun *sensuri noi* ale termenilor. Altfel spus, chiar dacă mecanismul semantic este similar, nu ne interesează sensurile conotative izolate ale unor termeni.

Considerăm reprezentative pentru **terminologia externă** situațiile-tip, frecvente în limba comună care impun un sens nou al termenului specializat. Sensul nou este condiționat de încălcarea registrului stilistic și se utilizează în alte contexte lingvistice. Se creează o contextualizare specifică noului sens, iar termenul tehnico-științific își pierde caracterul monoreferențial și monosemantic. Majoritatea acestori sensuri au luat naștere prin metaforă (bazându-se pe analogie), dar caracterul lor expresiv este simțit în grade diferite. Preluând de la sensul specializat denotativ precizia semantică și adăugând (cel puțin în anumite situații) expresivitate, sensurile noi de acest tip satisfac atât funcția de comunicare cât și cea expresivă a limbii. Impunerea noului sens și în parte, valoarea lui expresivă sunt condiționate de coexistența cu sensul denotativ. Vom ilustra mecanismul semantic al **polisemiei externe** a termenilor specializați prin câteva exemple din româna actuală.

Verbul A DEZAMORSA se poate referi atât la „bombe, proiectile”, cât și la „diverse conflicte” (de la conflicte sociale, mai ales, la situații mai generale). Noul sens al lui A DEZAMORSA este echivalent cu o perifrază, neeconomică în comunicare „a face să nu mai aibă loc (o situație conflictuală)”, iar legătura cu sensul denotativ (strict condiționată de contextul lingvistic **bombe, proiectile**) se poate face prin componenta comună „a opri”. Așa se explică utilizări de tipul DEZAMORSAREA „*bombei*” *ecologice*, unde termenul *bombă* (marcat de ghilimele) exprimă atât legătura noului sens cu denotația, cât și transferul conotativ. Prin utilizarea frecventă, noul sens s-a impus în contexte de tipul: DEZAMORSAREA *grevei, conflictului, incidentului* sau chiar, mai general, DEZAMORSAREA *situației*.

Verbul A GESTIONA cu sensul denotativ economic, „a administra bunuri, valori materiale” apare curent cu acest sens: A GESTIONA *politica monetară*, A GESTIONA *investițiile* ș.a. Alături de acest sens se înregistrează frecvent conotații realizate de transferul la altfel de valori decât cele materiale: A GESTIONA *alegerile*, A GESTIONA *sărăcia*, la A GESTIONA *situația*, sau chiar *capacitatea de creație*. În contexte de tipul: o *tensiune în partid greu* de GESTIONAT se ajunge la un sens destul de îndepărtat: „greu de stăpânit, de oprit”.

A ERODA, cu sensul specializat fizico-chimic apare accidental în româna comună, unde este însă destul de frecvent cu un sens nou: „a scădea, a diminua popularitatea”, în contexte social-politice din mass media, cum ar fi: ERODAREA la *guvernare*, ERODAREA *guvernului*, ERODAREA *electorală*. Noul sens satisface nevoile comunicării evitând, prin tabu lingvistic, desemnarea explicit negativă.

Termenul tehnic DERAPAJ cu un sens specializat accesibil în limba comună (utilizat cu referire la vehicule) se folosește frecvent despre diverse situații „scăpate de sub control”, ca în contextele DERAPAJ *politic*, DERAPAJ *economic*.

A MONITORIZA apare în româna actuală atât cu sensul tehnic, cât și cu alte sensuri, definite prin cvasisinonimele a *coordona*, a *urmări cu atenție*, a *supraveghea* (ultimul sens fiind cel mai frecvent). Atestările pun în evidență *coexistența sensului denotativ* (MONITORIZAREA *stațiilor de pompare a apei uzate* sau *Medicii MONITORIZEAZĂ funcțiile vitale*) cu sensuri *conotative mai complexe* („a controla”, asociat cu „aprecieri, luări de poziție”): *viața lui a fost MONITORIZATĂ, fiecare membru de partid va fi precis MONITORIZAT* sau MONITORIZAREA *limbii române*.

Alte tipuri de **polisemie externă** sunt reprezentate de valențe metaforice dobândite de unii termeni specializați utilizați

prin intermediul mass media în contexte specifice altor limbaje științifice. Exemple de acest gen sunt: COLAPS *economic* (sau *politic*), MIOPIE *politică*, INFUZIE de *capital* ș.a.

9.1.2. Polisemia termenilor economici din româna actuală

În cele ce urmează vom urmări polisemia termenilor economici, cu o circulație și un interes larg în româna de după 1990, marcată de numeroase schimbări. Presa economică de largă circulație (emisiuni TV, Ziarul Financiar, Săptămâna Financiară, Capital) creează o situație privilegiată terminologiei economice (față de alte terminologii), iar rezultatele cercetării sunt relevante pentru terminologia „externă” (T_2).

Am ales termenul AFACERE, neologism de origine franceză, inițiat în română cu sens economic, frecvent utilizat în prezent, atât în textele cu specializare medie, cât și în limbajul curent.

DEX-ul indică pentru AFACERE termenul fr. **affaire**. Dicționarele limbii franceze (Robert, de exemplu) îl înregistrează cu o polisemie bogată, de la sensul general („a avea ceva de făcut...”) până la sensul 8, **economic** (fără marcă): „întreprindere (enterprise) comercială sau industrială”, utilizat în sintagme ca: **gérer une affaire, il est intéressé dans l'affaire**. De remarcat că nici unul dintre sensurile cuvântului francez, mai ales cel economic nu are componente negative.

În ambele ediții ale DEX-ului, AFACERE este înregistrat ca polisemantic, ceea ce afectează caracterul lui terminologic. Primul sens (s1), **economic** nu are marcă diastatică, ceea ce nu este favorabil interpretării specializate. Definiția (în care marcăm cu bare componentele) este „*tranzacție / financiară, comercială sau industrială / bazată de obicei pe speculă sau speculații*” nu

poate fi decodată decât aproximativ de vorbitorii obișnuiți din cauza termenilor economici din metalimbaj (subliniați de noi). Aceștia obligă la circularitate, dar, mai ales, lasă loc la interpretări subiective care pot conduce la ambiguitate (chiar la o polisemie internă mai puțin justificată denotativ). Ambiguitatea este datorată termenilor SPECULĂ și SPECULAȚIE, ei înșiși polisemantici și care impun distincția dintre aprecierea pozitivă sau negativă privind „tranzacția”.

Atât la SPECULĂ, cât și la SPECULAȚIE se înregistrează la sfârșitul articolului de dicționar, sensul economic neutru. Sensul 2 al lui SPECULĂ are un caracter economic (fără marcă) „tranzacție de bursă / care constă în cumpărarea (și vânzarea) valorilor, cu scopul de a obține câștigarea din diferența de curs”. Primul sens, (tot economic, fără marcă) este explicit marcat ca negativ: „comerț ilicit / care constă în *vinderea* sau *revinderea* cu prețuri exagerate a unor mărfuri”. Distincția dintre cele două sensuri poate fi uneori greu de făcut, iar **polisemia** (în același timp internă și externă) creează probleme de interpretare a sensului specializat și afectează decodarea exactă a termenului AFACERE. SPECULAȚIE este înregistrat de DEX cu trei sensuri: primul general filozofic (fără marcă), al doilea economic (fără marcă) cu circulație mai largă: „*speculă în afaceri*: afacere bazată pe înșelătorie”, se remarcă printr-o circularitate defectuoasă. Al treilea sens, tot *economic* (fără marcă, este definit neutru: „*tranzacție bursieră / de valori / prin care se urmărește realizarea de profit*”). Implicațiile conceptuale ale lui **profit** obligă din nou la circularitate, dar definiția termenului este tot economică strictă: „venitul adus de *capitalul* utilizat într-o întreprindere, reprezentând diferențe dintre *cheltuielile* efective și totalul cheltuielilor aferente” (circularitate care ar trebui continuată prin

consultarea definițiilor termenilor *capital* și *cheltuieli*). Polisemia termenului SPECULAȚIE este complexă, atât **internă** (prin sensuri economice însoțite de aprecieri negative sau neutre) cât și **externă** (relația cu altă terminologie sau cu limba comună).

Așadar, complexitatea termenilor SPECULĂ și SPECULAȚIE, importanți în definirea lui AFACERE conduce la ambiguități terminologice și semantice, cu atât mai mari din perspectiva unei **terminologii „externe”** (ilustrate cum se va vedea mai jos, de actualizările termenului în presa economică de largă circulație). Rezultă implicațiile conceptuale stricte pe care le presupun, în mod obiectiv, definițiile sensului specializat economic, care lasă loc la aproximări în interpretarea definiției de către ne-specialist. În aceste condiții, polisemia termenilor economici (atât **internă**, cât și **externă**) sporește aproximarea interpretării sensului și creează alunecări de sens cum se poate constata prin analiza contextelor în care apare termenul AFACERE în româna actuală (presa economică de largă circulație).

Analiza efectuată arată că predominante sunt contextele în care AFACERE exprimă *sensul economic neutru* (fără legătură cu componenta negativă a termenilor **speculă** și **speculație**): s-au impus sintagmele **mediu de AFACERI**, **om de AFACERI**, **derularea AFACERII**. Sensul specializat strict apare în numeorase contexte: „AFACERE de 3,5, milioane de euro din echipamente industriale”, Capital, 25/2006; „firme ale căror AFACERI sunt la început”, id.; „să se asocieze cu un investitor local într-o AFACERE sau să cumpere AFACERI cu totul?”. Capital 21/2006; „a început o AFACERE proprie”, id.; „companiile care derulează AFACERI în Liban”, ibid; „piețe de schimb comercial pentru AFACERI românești”, Capital, 31/2006; „din perspectiva globalizării AFACERILOR, europenii se mișcă

însă mai bine", Capital, 21/2006; *„Hotelurile de AFACERI trec la meniu de vară*" Capital 31/2006;. Nici în sintagme nominale, cu diverse adjective, AFACERE nu exprimă valori negative: *„discriminările existente în noul cod sunt frecvente și afectează micile AFACERI și micii întreprinzători care reprezintă cel mai adaptabil sector*", Săptămâna Financiară, iunie 2006.

Sensul specializat economic strict apare și în contexte în care AFACERE este asociat (combinat) cu alți termeni economici: *„abilități de retail și management al AFACERII*", Capital 25/2006; *„În această AFACERE, dacă nu ai produsul la lansarea mondială, cumpărătorul îl ia din altă parte, id.; „Capital vrea să vândă majoritatea acțiunilor din Vital Gaz ceea ce înseamnă că din AFACERE vor ieși ceilalți acționari”* ibid.

Se remarcă însă utilizarea tot mai frecventă în româna actuală din presa economică a sinonimului BUSINESS (probabil pentru a evita eventualitatea unei conotații negative posibile pentru AFACERE).

Materialul analizat arată că sunt numeroase situațiile în care AFACERE are conotații negative, provocate de adăugarea componentei „ilicit, necorect”: *„patrioții AFACERILOR de la noi*", Săptămâna Financiară, iunie 2006; *„Secretele AFACERII Petrom*", Capital 27/2006. Uneori, componentele negative sunt semnalate explicit și prin determinanți (marcați grafic eventual): *„în afară de AFACERILE „cuminți” din imobiliar*", Capital, 22/2006; *“AFACEREA a fost demarată într-o firmă de apartament*", Jurnalul Național, 4058/2006.

Termenul AFACERE apare frecvent în comunicarea curentă cu un sens uzual, care nu mai implică date economice, în contexte de tipul: *am făcut o AFACERE revenind aici, sau n-am făcut o mare AFACERE.*

Actualizările termenului AFACERE în presa economică de largă circulație arată că unele definiții din DEX ar trebui reorganizate.

Numeroși alți **termeni economici** au polisemie bogată, mai ales cei vechi, care au și o circulație largă în limbă: PLAȚĂ, A CUMPĂRA, A VINDE. Sunt monosemantici termenii recenti (BUSINESSS; FRANCIZĂ), dar unii dintre ei au tendința să exprime valori conotative, de exemplu LEASING în reclama „LEASING plăcut”. Folosirea frecventă a **termenilor economici** în contact cu limba comună favorizează, probabil, tendința spre polisemie.

9.2. Sinonimia

9.2.1. Sinonimia în lexicul specializat

Sinonimia, înțeleasă ca identitate sau echivalență semantică dintre doi semnificanți diferiți poate fi interpretată mai sumar și superficial (ca în numeroase lucrări de semantică actuală) sau poate fi analizată riguros (v. N. Forăscu 2005: 90-112). În general, se consideră că la nivelul limbii comune, sinonimia ca identitate semantică există în puține situații; este admisă însă în cazul unor termeni specializați precum SEMANTICĂ = SEMASIOLOGIE, KALIU = POTASIU ș.a. Puține lucrări de **terminologie** se ocupă explicit de această problemă, probabil pentru că **sinonimia** (alături de **polisemie**) reprezintă un factor de ambiguitate și implicit, o condiție restrictivă (fiecare concept ar trebui exprimat printr-o singură denumire M.T. Cabré 1998: 188-189, L. Depecker 2002: 131). În realitate, **sinonimia** există în unele terminologii sub forme diverse și identificarea lor ar putea contribui atât la precizarea sensului specializat cât și la caracterizarea unei terminologii anume.

Specialiștii menționează următoarele situații de **sinonimie** în **terminologia internă** (T_1): (a) dintre o *siglă* și *forma ei dezvoltată*, de exemplu fr. OPA = **offre publique d'achat** (M.T. Cabré 1998: 188), ADN = **Acid dezoxiribonucleic** (L. Depecker 2002: 132) sau rom. IMM = **Întreprinderi Mici și Mijlocii**; (b) dintre o *trunchiere* și o *formă completă* (fr. METRO = **chemin de fer metropolitan**, M.T. Cabré 1998: 188); (c) dintre *simboluri* și *formule* (în chimie Ca = **CALCIU** ș.a.; în mineralogie, în matematică, M.T. Cabré 1998: 189); (d) dintre *variantele formale*, de exemplu: TAXONOMIE = TAXINOMIE (M.T. Cabré 1998: 188), DEZINFLAȚIE = DEFLAȚIE; (e) denumiri *latinești savante* alături de alte denumiri, mai mult sau mai puțin populare (B. Spillner 1994: 59).

Specialiștii mai semnalează și alte situații de echivalență semantică, pe care le considerăm însă **sinonime** (ca rezultat lexicalizat). Astfel se arată că există echivalență între *denumire* și *definiția sa* (când se utilizează termenul de *autonim*, M.T. Cabré 1998: 189). *Parafrazele definiționale* concise sunt modalități frecvente de explicare a termenilor în texte de vulgarizare științifică (de ex. HEMATOPOEZĂ = **formarea sângelui**). Se ajunge astfel la o **sinonimie sintagmatică**, frecventă în anumite terminologii, de ex: MELATONINĂ = **hormonul somnului** (M.F. Mortureux 1997: 101-102), fr. **élément mobile** = **élément transposable** (L. Depecker 2002: 132). Ca tip special, la nivelul *nomenclaturilor internaționale* se detașează **sinonimia interlinguală** (M.T. Cabré 1998: 189).

Greu de acceptat din perspectiva semanticii moderne, dar tolerabile în terminologia „externă” sunt **sinonimele** reprezentând *registre stilistice diferite* (M.T. Cabré 1998: 188), cum ar fi KALIU = POTASIU, HEPATITĂ = ICTER = GĂLBINARE.

Sinonimele există însă chiar la nivelul comunicării specializate, cum rezultă din analiza câtorva terminologii, din motive mai mult sau mai puțin diferite.

În limbajul **juridic** se înregistrează (A. Sotichițoiu-Ichim 2001-a: 132) **sinonimia totală** dintre termeni mai vechi sau mai noi: OMOR = OMUCIDERE, MOȘTENIRE = SUCCESIUNE, sau chiar dintre neologisme (propriu-zise și calcuri): CONLUCRARE = COOPERARE, DELINCVENT = INFRACCTOR ș.a. Traducerea unor termeni străini duce, de asemenea, la *sinonime* engl. HOLD-UP = LOVITURĂ = JAF; GANG = BANDĂ. **Sinonimia parțială** antrenează termenii între care există diferențe contextuale și stilistice, de exemplu PACT = ÎNVOIALĂ = ÎNȚELEGERE; ÎMPĂRȚEALĂ = PARTAJ; PRICINĂ = CAUZĂ = LITIGIU; CHIRIAȘ = LOCATAR; ÎNVINUIRE = INCULPARE. Limbajul juridic are numeroase *sinonime sintagmatice*. Cele mai multe se stabilesc între formele latinești și traducerea lor românească: **abolitio criminis** = desființarea crimei; **omis probandi** = sarcina probei; **vis major** = **forță majoră** ș.a.

Sinonimia este prezentă și în terminologia **lingvistică** (G. Pană Dindelegan 1997: 12), datorată de multe ori sursei bibliografice diferite din care provin termenii: AMBREIOR = ȘIFTER; ACTANT = ARGUMENT; COMENTARIU = REMĂ; TEMĂ = TOPIC; JONCTIV = CONECTIV, CAZ = ROL; REODRONARE = REPOZIȚIONARE. Altă categorie de **sinonime** provine din adoptarea a *două variante*, una neologică propriu-zisă, alta calchiată: SUPRIMARE = ȘTERGERE, CONTEXT = VECINĂTATE, OCURENȚĂ = APARIȚIE, RAISING = RIDICARE.

Terminologia **lingvistică** ajunge la **sinonime** și atunci când se neglijează (intenționat sau nu) diferențe semantice

datorate unor puncte de vedere diferite, ca între SENS ~ SEMNIFICAȚIE, LEXIC ~ VOCABULAR (v. DSL).

Analiza diverselor terminologii sub aspectul prezenței, frecvenței sau tipurilor preferate (de exemplu cea dintre siglă și termenul obișnuit, deosebit de frecventă în medicină) ar putea da o caracterizare interesantă în ce privește comunicarea specializată specifică.

Sinonimia terminologică prezintă un interes deosebit în **terminologia „externă”** (T_2) care ține seama de *tipul de discurs* (L. Depecker 2002: 132) și de distincțiile contextuale (P. Lerat 1995: 85).

L. Depecker 2002: 132 arată că fr. **salarié** și **travailleur**, considerate în general sinonime, mai puțin în contextul **salarié immigré**, unde e admis numai **travailleur immigré**. Prin context se exprimă unele diferențe semantice dintre sinonime, cum ar fi **agent** și **acteur** (F. Cusin-Berche 2003: 82-83; sau fr. **client** și **usager**, id. 26).

Discursul de vulgarizare științifică poate oferi exemple nelimitate de sinonime, cum rezultă din sinonimele referențiale ale unui termen specializat – MEALTONINA (date într-un articol francez de popularizare științifică, cum arată M.F. Mortureux 1997: 28-31).

Tot din perspectiva **terminologiei externe** (T_2), în relația dintre o anumită terminologie și limba comună în funcție de tipul de comunicare se poate ajunge la sinonime aparținând unor *subcoduri ale aceleiași terminologii*, de exemplu între **Morbus Koch** (termen hipersavant) și **TUBERCULOZĂ** (termen științific curent) (B. Spillner 1999: 60), dintre **acid acetilsalicilic** și **ASPIRINĂ** sau dintre **Na** și **Sodiu** (M.T. Cabré 1998: 189). Diferențele de registru nu sunt la fel de pertinente întotdeauna, ca

în exemplele anterioare sau ca în cazul termenilor economici **TREND** și **TENDINȚĂ** sau **AFACERE** și **BUSINESS** sau între diverse denumiri străine pentru **APENDICITĂ** (v. B. Spillner 1999: 60).

Diferența de registru este marcată cu valori pragmatice suplimentare când sinonimia se stabilește între *denumirea științifică* și cea *populară* (B. Spillner 1999: 59-60, L. Depecker 2002: 132). Relația este mai complexă când există mai multe sinonime populare pentru denumirea științifică, de exemplu rom. **PUFULIȚĂ** = **ZBURĂTOARE** și denumirea savantă **Epilobium hirstum**. Textele de popularizare științifică pot utiliza paralel denumirea științifică și cea populară, de exemplu **extract de sunătoare** și **Hypericum perforatum**.

9.2.2. *Situații de sinonimie în presa economică românească de largă circulație*

În cele ce urmează vom urmări actualizarea (cvasi) **sinonimiei** unor termeni **economici** în presa cu o specializare medie (Capital, Ziarul Financiar, Săptămâna Financiară).

Dintre diversele exemple de **sinonimie** am selectat două tipuri: (a) unele reprezentând sinonimie propriu-zisă: **AFACERE** = **BUSINESS**, **DIRECTOR** = **MANAGER**; (b) altele fiind echivalențe la care s-a ajuns prin neutralizarea unor diferențe de sens în text, echivalențe indicate de raportarea la *același referent* (sinonimie referențială).

(a) În materialele cercetate, termenii **AFACERE** și **BUSINESS** pot fi considerați **sinonime totale**. Condițiile de sinonimie sunt îndeplinite atât prin identitatea conceptual-semantică (între **BUSINESS** – monosemantic și sensul economic neutru al lui **AFACERE**) și de variantă stilistică, ceea ce duce la substituția în context. Aceste condiții sunt îndeplinite și în

sintagme relativ stabile, în care apar alternativ ambii termeni: **hoteluri de AFACERI**, dar și **hoteluri de BUSINESS**: „*Hotelurile de AFACERI trec la meniul de vară. Pentru a atrage clienți în lunile iulie și august, hotelurile de BUSINESS reduc tarifele până la 30%*”, Capital 31 / 2006. Există însă și sintagme în care apare numai BUSINESS, iar substituția cu AFACERE nu e posibilă: **avocații de BUSINESS**, Capital 22/ 2006 sau **clienți - BUSINESS**, id. sau **BUSINESS – planul**, Săptămâna Financiară, iunie 2006.

Sinonimia dintre AFACERE (AFACERI) și BUSINESS nu are o explicație clară. Pe de o parte, termenul englezesc câștigă teren pentru exprimarea unui sens neutru specializat fără echivoc (și fără riscul conotațiilor pe care le exprimă frecvent AFACERE). Pe de altă parte, BUSINESS se alătură altor termeni englezești (destul de numeroși) din terminologia **economică**. În fine, utilizați frecvent în presă, acești termeni pot oferi o varietate a expresiei și evitarea repetițiilor.

În româna ultimilor ani se impune sinonimia dintre **MANAGER** și **DIRECTOR**. Echivalența semantică și contextuală dintre cei doi termeni rezultă dintr-un context în care par să alterneze pentru varietatea expresiei: „Majoritatea **MANAGERILOR români estimează că vor fi înregistrate creșteri ale activității... DIRECTORII de companii au apreciat că activitatea economică va crește.**”, Ziarul Financiar, iunie 2006. Justificarea echivalenței dintre **DIRECTOR** și **MANAGER** rezultă din definițiile lexicografice din DEX și MDA care indică un sens comun pentru cei doi termeni („persoană care *conduce* o întreprindere sau o instituție”). Din sensul specializat (s2) al lui **MANAGER** din DEX „persoană care se ocupă cu *problemele financiare și organizatorice* (subl. n) ale unei echipe sportive”, pare să se

detașeze componenta subliniată de noi, ca parțial diferențiator. S-ar justifica astfel preferința românei actuale pentru termenul **MANAGER** ca modalitate de a desemna realități economice noi.

Considerarea relevantă pentru **MANAGER** a componentei privind „problemele organizatorice” se poate sprijini pe observația făcută de specialiști în ce privește corespondentul francez **MANAGER** „persoană care se ocupă de dinamizarea personalului”, F. Cusin-Berche 2003: 113,119.

În ce privește româna, este ilustrativ un articol din presa economică (Banii noștri, 19/2006) care urmărește cu determinări extralingvistice relația dintre **DIRECTOR** și **MANAGER**: „în anii 1990, economia era plină de **DIRECTORI GENERALI**, contabili șefi, șefi de personal. Toți lucrau la stat, toți veneau din aceeași economie socialistă (subl. n)”. Se consideră că „**MANAGEMENTUL** era încă un cuvânt prea capitalist (subl. n) ca să-și facă loc în vocabularul celor care vizau de fapt un socialism cu față umană.” Se arată că schimbarea trebuie căutată în economie: „**MANAGEMENTUL** românesc va intra în Europa tras la remorcă de **multinaționale** (subl. n)”. **MANAGER** este corelat cu concepte economice actuale: **afacere**, **investitori**, ș.a. Cu o strictă determinare extralingvistică, rezultă formarea, adaptarea conceptului la realitățile românești.

Relația dintre **MANAGER** și **DIRECTOR** justificată extralingvistic de necesitatea unor înnoiri economice, dar și de o specializare generală treptată va putea duce la o **sinonimie parțială**, mai puțin evidentă deocamdată.

(b) Analiza presei economice de largă circulație arată preferințe pentru utilizarea altor **cvasisinonime**, relație stabilită în context între termeni care, la nivelul sistemului sunt precis

diferențiați semantic, alcătuind o **pardigmă lexico-semantică**. Este cazul termenilor FIRMĂ, COMPANIE; SOCIETATE, TRUST, HOLDING. Între acești termeni reuniți prin semul comun „organizare (instituție) economică” se stabilesc diferențe prin semele: / ± productiv /, / ± comercial /, / ± privat /, dar, mai ales, din punct de vedere ierarhic, sub aspectul „mărimii”: / ± mare / și / ± subordonat / sau / ± supraordonat /.

De exemplu, conform definițiilor din DEX, COMPANIE are componente / + mare /, absentă la FIRMĂ. Componentele / + mare / și / + supraordonat / diferențiază și termenii TRUST și HOLDING (cu diferențe generale pe care le neglijăm aici).

Alți termeni ai paradigmei, precum FABRICĂ sau UZINĂ, curenți în româna anilor 1990-1993 (v. A. Bidu-Vrănceanu 1993: 74) apar mult mai rar în prezent.

În româna actuală apar și alți termeni echivalenți (sinonime), cum ar fi: MICROÎNȚREPRINDERE sau ÎNȚREPRINDERI MICI și MIJLOCII (cu sigla IMM).

În presa economică românească de largă circulație se înregistrează numeroase contexte în care diferențele semantice dintre termenii paradigmei de mai sus sunt neutralizate. Ștergerea diferențelor semantice este indicată de *contextul imediat* în care apar *determinanți variabili*, diferiți de indicațiile din definiție. Astfel, FIRMELE pot fi / mari / sau / mici /, ca și COMPANIILE, ceea ce neutralizează distincția paradigmatică dintre cei doi termeni: „FIRME **mari** care au făcut investiții”, Banii Noștri, 19/2006; „Pachetele alcătuite pentru FIRMELE **mici și mijlocii**”, Capital, 22/2006; „FIRMELE românești de **dimensiuni medii** au început să aloce banii...”, Capital 22/2006, față de „la nivelul COMPANIILOR **mai mici**”, Capital, 23/2006.

Neutralizarea diferențelor semantice este evidentă într-un text în care diferiți termeni ai paradigmei analizate trimit la *unul și același referent* ducând la o **sinonimie referențială** (M.F. Mortureux 1997). De exemplu, unitatea **Tractorul Brașov** este desemnată în presa economică prin termenii ÎNTREPRINDERE, COMPANIE, FIRMĂ; SOCIETATE sau UZINĂ: „*Ministerul Finanțelor găsește acum soluții absurde pentru a ajuta această COMPANIE (= TRACTORUL, subl. n)*”: deși ÎNTREPRINDEREA *datorează peste 6000 de miliarde de lei la bugetul de stat, dacă bugetul de stat are vreo datorie către FIRMA din BRAȘOV se va comporta ca și cum Tractorul (subl. n) nu datorează nimic*”, Capital 22/2006 și „*Eșecul privatizării SOCIETĂȚII Tractorul Brașov*” sau „*de ce este considerată strategică UZINA din Brașov*” și „*....vrea să închidă FRABRICA*”, Săptămâna Financiară, august 2006.

Sinonimia referențială în presa economică se poate ilustra prin numeorase alte exemple: SIF-urile sunt calificate atât ca SOCIETĂȚI, cât și drept COMPANII (Capital 22/2006), unitatea OLTCHIM SA este considerată SOCIETATE (comercială) și companie (Săptămâna Financiară, mai 2006); PETROM este desemnat ca FIRMĂ, COMPANIE, SOCIETATE (Capital 27/2006).

Paradigma analizată, care oferă situații de **sinonimie referențială** (sau reprezintă un **câmp designațional**) pune problema preciziei în exprimarea sensului specializat în **terminologia economică**. Faptul că diferențele conceptual-semantice de la nivelul sistemului nu sunt pertinente întotdeauna în actualizările din discurs face ca **sinonimia** să fie (mai mult decât în orice terminologie) un factor de ambiguitate în **terminologia economică**. Dezavantajul afectează mai ales termeni

economici precum FIRMĂ, COMPANIE, TRUST, HOLDING utilizați pentru a desemna noi realități și care în aceste condiții, își impun mai greu trăsăturile distinctive.

9.3. Antonimia

9.3.1. Antonimia în lexicul specializat

Antonimia este o relație semantică privilegiată, dar care prin rigiditatea condițiilor cerute (v. N. Forăscu 2005: 120-137) are o prezență limitată atât la nivelul **lexicului comun**, cât și în **lexicul specializat** (F. Gaudin 2003: 159), pentru că numele cu referent concret nu au antonime (L. Depecker 2002: 41). Este o relație stabilită riguros la nivelul sistemului, în funcție de criterii logice (*relația dintre contrarii*, de exemplu: fr. EMPRUNTER REMBOURSER, L. Depecker 2002: 41) sau *relația dintre contradictorii*, fr. LEGAL / ILEGAL, CONFORM / NON - CONFORM, CONSTITUTIONAL / ANTICONSTITUTIONALE, EUCLIDIEN / NONEUCLIDIEN (P. Lerat 1995: 86).

Unele antonime (cum se vede și din exemplele de mai sus) prezintă avantajul de a marca formal relația de *opoziție diametrală și simetrică* prin prefixe negative sau privative. Din limbajul **juridic** se pot da exemple (A. Sotichițoiu-Ichim 2001-a: 133) precum MOBIL / IMOBIL, COPRORAL / NECORPORAL, situație care poate fi înregistrată și în alte terminologii INFLAȚIE / DEZINFLAȚIE (DEFLAȚIE) în **economie**.

Numeroase **antonime** sunt înrudite formal, exprimând numai la nivelul conceptual-semantic opoziția: APĂRARE / ACUZARE, AUTOR / VICTIMĂ (în limbajul **juridic**) (A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 133) sau CERERE / OFERTĂ, A CUMPĂRA / A VINDE în terminologia **economică**.

Alte clasificări ale **antonimelor**, bazate pe aspecte semantic-funcționale sunt mai puțin operative. De

exemplu distincția făcută la nivelul limbajului **juridic** (v. A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 133-134) dintre **antonimele absolute, polare și simetrice** de tipul **LEGAL / ILEGAL, LICIT / ILICIT** și **antonimele relative sau contextuale** care se opun numai în cadrul clasificărilor conceptuale proprii unei ramuri de drept: **SUBSTITUȚIE VULGARĂ / SUBSTITUȚIE ALTERNATIVĂ**.

Deși considerată cu precădere o relație *paradigmatică*, **antonimia** poate fi exprimată și *sintagmatic*, de ex. fr. **FREINS À TAMBOURS / FREINS À DISQUE**, P. Lerat 1995: 86.

Exemplele de mai sus, la care se pot adăuga altele arată că **antonimia** există în diverse terminologii (**juridică, economică, matematică**) prezentând avantajul unei organizări conceptual-semantice riguroase.

9.3.2. *Antonimia în terminologia economică românească*

În cele ce urmează vom urmări **antonimia** dintre termenii *economici*, atât la nivelul *dicționarilor*, cât și în *texte* (presa de specializare medie).

Unele dintre **antonimele** frecvente în limbajul **economic** (atât la nivelul *sistemului*, cât și al *discursului*) au o circulație destul de largă în limba comună: **A CUMPĂRA / A VINDE, A CREȘTE / A DESCREȘTE, ASCENDENT / DESCENDENT, IMPORT / EXPORT, CREDITOR / DEBITOR** și chiar **DEFICIT (bugetar) / EXCEDENT (bugetar), INFLAȚIE / DEZINFLAȚIE, DEFLAȚIE / STAGFLAȚIE (STAGNARE economică)**. Opoziția antonimică (marcată sau nu formal) este evidentă și fixată prin uz.

Dacă analizăm relația antonimică dintre termenii **economici** din punct de vedere conceptual-semantic la nivelul *definițiilor* constatăm prezența **antonimelor** și în *metalimbaj*. **Antonimele** din metalimbaj aparțin aceluiași *câmp conceptual*

sau sunt termeni implicați în ierarhia conceptuală din domeniu. Sunt relevante definițiile din DEX date termenilor DEBIT vs CREDIT.

Vom marca **antonimele** implicate în definiții: DEBIT₂, s1 este definit ca „datorie pe care o are o persoană *creditată*”. Întreaga rețea conceptuală în care sunt antrenate aceste două antonime apare în definiția s1 a lui CREDIT: „Relația (economică) bănească ce se stabilește între o persoană fizică sau juridică (*creditor*), care acordă un împrumut în bani sau care *vinde* mărfuri sau servicii pe *datorie* și o altă persoană fizică sau juridică (*debitor*) care primește sau *cumpără pe datorie*”. Se remarcă exprimarea dublă a relației antonimice, atât prin termenii specializați, CREDITOR / DEBITOR, cât și prin scurte parafraze care îi explică (adică prin procedee de vulgarizare).

Același procedeu de definire prin relația directă între antonime este utilizat și la nivelul *discursului*. Un termen mai nou, STAGFLAȚIE, STAGFLATION (adică STAGNARE *economică*) este explicat în presa economică prin **antonimele** sale și prin alte perechi antonimice: „STAGFLATION „*reloaded*”. Adică de o lună cotația EUR / USD nici nu a crescut, nici nu a scăzut” sau „nu e nici INFLAȚIE, nici DEFLAȚIE, nici DEZINFLAȚIE. Este un climat în care prețurile au totuși tendința să o ia în sus (dar fără un trend puternic) în condițiile în care creșterea economică **stagnează sau scade ușor**”, Săptămâna Financiară, iulie 2006. Perechile antonimice de uz curent, dar și cu valori economice precizează definiția prin caracteristici opozitive: A CREȘTE / A SCĂDEA, CREȘTERE / DESCREȘTERE, PUTERNIC / SLAB / UȘOR, RIDICARE / COBORÂRE. **Antonimia** antrenează și exprimări sintagmatice: RIDICAREA / COBORÂREA **dobânzii**, trend ASCENDENT / ~

DESCENDENT; cu totul izolat, sintagmele sunt construite numai pentru unul dintre antonime: **țintirea INFLAȚIEI**.

În terminologia **economică** se remarcă existența termenului mediu al relației antonimice, de exemplu STAGFLAȚIE față de INFLAȚIE / DEZINFLAȚIE sau crearea unor perechi duble de antonime, cu valori diferențiate: CERERE / OFERTĂ și OFERTĂ / CONTRAOFERTĂ.

Importanța relației de **antonimie** în terminologia **economică** reprezintă o modalitate de organizare conceptuală care poate reprezenta o posibilitate de caracterizare. Prezența **antonimiei**, tot din motive de precizie conceptual-semantică este remarcată și în limbajul **juridic** (A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 133).

9.4. Hiponimia

9.4.1. Criterii de definire

Hiponimia este o relație semantică mai puțin studiată (DSL: 252-253) și succint tratată în lucrările de semantică, lexicologie sau terminologie. Principalul element definitoriu are în vedere *incluziunea* unui termen subordonat-**hiponimul** într-un concept superordonat-**hiperonimul** (L. Depecker 2002: 134). Relația de implicație este unilaterală, numai hiponimele fiind incluse în hiperonim, incluziunea putând fi din punct de vedere logic *extensională* sau *intensională*.

Implicația unilaterală este demonstrată de propoziții ca: „*dacă X este o lealea, atunci X este o floare*”, nefiind posibilă construcția „**dacă X este o floare, atunci X este o lealea*”.

Incluziunea extensională se bazează pe **referință** și e ilustrată de raportul dintre referenții care sunt **lalele**, incluși în clasa referenților care sunt **flori** (relație

reprezentată grafic prin două cercuri concentrice) Hiponimul are o extensie mai redusă decât hiperonimul lui.

Incluziunea intensională are în vedere sensul și este pusă în evidență prin analiza semică. FLOARE se descrie prin semele /vegetal/ /colorat/, incluse în LALEA care adaugă alte seme: /rădăcină cu bulbi/ + /floare evazată/ ș.a. Deci în analiza semică, hiponimul LALEA are mai multe seme decât hiperonimul FLOARE. Pentru această analiză v. G. Kleiber, I. Tamba 1990: 7-8, 12; A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 50-51.

Aceeași relație se poate stabili între FLOARE și TRANDAFIR, GAROAFĂ ș.a. LALEA, TRANDAFIR, GAROAFĂ sunt considerate hiponime, situate la același nivel ierarhic, fiind numite **co-hiponime** (M.F.Mortureux 1997: 79) sau **izonime** (L. Depecker 2002: 133, 135). După unii specialiști (J. Lyons 1970; F. Gaudin 2003: 161), hiponimia este numai relația de incluziune intensională.

Cu cât clasa referenților (referenți, sensuri) este mai mare, cu atât **hiperonimul** pe baza căruia se stabilește *relația de hiponimie* este mai cuprinzător: ANIMAL este mai cuprinzător decât CÂINE deoarece ultimul are toate trăsăturile lui ANIMAL, care nu are toate trăsăturile lui CÂINE.

Majoritatea **hiponimelor** sunt *nume*, dar există și *verbe*: A UCIDE, A OMORÎ față de A OTRĂVI, A ÎMPUȘCA sau *adjective*: ROȘU față de BORDO, VIȘiniu.

În ce privește modalitățile de exprimare a hiponimelor nu există condiționări precise. Se poate accepta ca hiponimie relația dintr-o familie de cuvinte, cuvântul-bază fiind hiperonimul (GALBEN, de exemplu), iar derivatele GĂLBUI, GĂLBENATEC ș.a. sau compusele GALBEN-PAI, GALBEN-OCRU ș.a. -

hiponimele. În situații de acest fel se poate considera că **hiponimia** are mărci la nivelul expresiei.

De cele mai multe ori însă între **hiperonim** și **hiponimele** sale nu există relații formale, singura delimitare propusă fiind între exprimarea *simplă* (de exemplu fr. PARLEMENTAIRE – hiperonim și hiponimele DEPUTÉ, SÉNATEUR, F. Gaudin 2003: 160-161) și exprimarea *compusă* (de pildă hiperonimul compus fr. DEUX-ROUX „două roți”) pentru hiponimele fr. SCOOTER, VELOMOTEUR, BICYCLETTE; față de hiperonimul simplu fr. TULIPE „lalea” există hiponimele *compuse* fr. TULIPE PRÉCOCE; la fel hiponimul compus fr. CHAT-SIAMOIS „pisică siameză” se subordonează unui hiperonim simplu CHAT „pisică” (A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 51-52).

A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 51 susțin că ierarhizarea în relația de hiponimie este blocată *in sus* prin prezența numelor foarte generale (fr. CHOSE, TRUC, „lucru”) și *in jos*, prin perifraze (prea) dezvoltate, de exemplu fr. REDINGOTE À DOUBLE BOUTONAGE „redingotă cu nasturi dubli”

Exprimarea simplă sau non-perifraștică a hiper- sau hiponimelor poate fi o modalitate de determinare a specificului semantic al unei limbi în raport cu alta (L. Depecker 2002: 42, 135). Franceza și româna desemnează perifraștic hiperonimul fr. COURSE D'EAU, rom. CURS DE APĂ, față de engl. WATERCOURSE, exprimat printr-un compus sudat. Pe baza mai multor exemple se consideră că engleza, spre deosebire de franceză, eteronimizează, adică diferențiază unitățile pe plan lingvistic prin lexicalizări specifice, redată perifraștic în franceză.

Se admite că exprimarea prin sintagme dezvoltate de la termenul-**hiperonim** este un procedeu larg utilizat în **lexicul**

specializat pentru a crea **hiponime** (în toate terminologiile și în toate limbile). Se pot da exemple din tehnică, fr. FOUR À GAZ „cuptor cu gaz” și, FOUR ÉLECTRIQUE „cuptor electric” (M. F. Mortureux 1997: 83) sau hiperonimul TRIUNGHI față de TRIUNGHI ISOSCEL, ~ DREPTUNGHIIC (hiponime) – în **geometrie** sau DEFICIT (hiperonim) față de DEFICIT BUGETAR, ~ de CONT CURENT ș.a. – în **economie**, ANALIZĂ față de ANALIZĂ FONOLOGICĂ, ~ SEMICĂ, ~ ÎN CONSTITUENȚI IMEDIAȚI ș.a. – în **lingvistică**; sau RACHETĂ față de RACHETĂ SOL-SOL, ~ CU RAZĂ MEDIE DE ACȚIUNE ș.a. în terminologia **militară**; ICTER (hiperonim) față de ICTER FIZIOLOGIC sau ICTER TOXIC în **medicină**.

9.4.2. *Hiponimia – în semantică și în terminologie*

Alături de *implicația logico-semantică* definitorie pentru **hiponime** este foarte importantă relația *ierarhică*. Relațiile de subordonare a **hiponimelor** față de un **hiperonim** sunt complexe și se pot situa pe mai multe niveluri care conduc la o *ierarhizare conceptual-semantică*. De exemplu LUCRU este un hiperonim foarte vag față de hiponime precum MAȘINĂ, SCAUN; ANIMAL este hiperonim pentru CÂINE, dar CÂINE este un hiperonim pentru DALAMAȚIAN, CIOBĂNESCU, CANIȘ.

Data fiind implicația logico-semantică rezultă că **hiponimia** presupune o *abordare relațională* a unităților (**termeni** sau **cuvinte**) importantă atât pentru **semantica modernă** (A) cât și pentru **terminologii** (B). Așa se explică de ce exemplele de hiponimie date în lucrări de lexicologie (semantică) aparțin atât **lexicului comun**, cât și **celui specializat** (fără diferențieri explicite) (A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 82).

A. Din perspectivă **semantică**, hiponimia prezintă avantajul de a facilita gruparea în clase paradigmatică pe baza unor seme comune care aparțin **hiperonimului** sau

arhisememului (cărora le poate corespunde un **arhilexem**). Determinarea semelor specifice care diferențiază **hiponimele** contribuie nu numai la precizarea relației față de **hiperonim**, ci și la definirea lor mai precisă, obiectiv fundamental pentru semantică, lexicografie, terminologie.

În funcție de **hiperonimul ales**, poziția **hiponimelor** se remarcă prin mobilitate, locul ierarhic nefiind fix. Altfel spus, unele unități lexicale pot fi, pe rând, **hiperonime** sau **hiponime** în funcție de relația în care sunt antrenate. Astfel, de pildă, fr. MANTEAU e **hiperonimul** lui REDINGOTE, dar este **hiponimul** lui VETÈMENT (A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 51) ca unități ale **lexicului comun**; situația se regăsește chiar și în **lexicul specializat**: **hiperonimul** termenului fr. CHAT este fie MAMIFER, fie FÉLIDE, fie ANIMAL (M.F. Mortureux 1997: 84, A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 52). Mobilitatea poziției în ierarhie a **hiponimelor** poate fi marcată și de diferențele dintre cunoașterea specializată și cea nespecializată (de exemplu, **hiperonimul** la care s-a raportat BALENĂ în diferite momente în funcție de cunoașterea științifică „pește”, „mamifer”).

Ierarhia în clase este foarte importantă mai ales în **terminologii**, dat fiind că clasele inferioare au proprietățile clasei imediat superioare, la care se adaugă trăsături specifice. Se apreciază că un **hiperonim** care domină în vârful ierarhiei (precum VEGETAL, ANIMAL) subordonează clase foarte variate (A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 52). **Hiponimele** au un sens mai precis, cu un semem mai bogat (cu un număr mai mare de seme), iar **hiperonimele** au un sens mai vag și pot desemna un număr mai mare de obiecte cu cât poziția e mai înaltă în ierarhie (M.F. Mortureux 1997: 83-84). **Hiperonimele** au avantajul de a fi mai bine cunoscute vorbitorilor, aspect foarte important în cazul **lexicului specializat**.

B. Admis fiind că **terminologia** este un ansamblu structurat de noțiuni științifice și tehnice, relațiile ierarhice și implicit **hiponimia** sunt foarte importante (P. Lerat 1990: 79). Superordonarea în corelație cu ierarhia presupusă de organizarea hiponimelor în jurul hiperonimului în diferite taxonomii științifice poate fi gândită ca un reflex precis determinat de real, ca o modalitate de ordonare a cunoștințelor, efectuată de specialiștii domeniului. Se admite o *ierarhizare a gradelor de terminologizare* (P. Lerat 1990: 85), aspect important pentru terminologia „externă” (T₂).

P. Lerat 1990: 82-85 ilustrează organizarea terminologică cu exemple din domeniul **exploatării forestiere**.

9.4.3. Hiperonimele în definițiile terminologice și lexicografice

Perspectiva *relațională, diferențială* și mai ales *ierarhică* face ca relația de **hiponimie** să fie foarte importantă pentru orice tip de definiție, **terminologică** sau **lexicografică**.

În **definiția terminologică**, diferența *ierarhică* dintre **hiperonim** și **hiponimele** sale trebuie să fie cât mai mică posibilă, condiție satisfăcută în general pentru că definirea este făcută de specialiști pentru specialiști (la nivelul **terminologiei „interne”** – T₁).

Determinarea **hiperonimelor** pentru o ierarhie științifică este foarte importantă în **definiția terminologică** (F. Gaudin 2003: 140). Puține lucrări de terminologie (A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 134) întrevăd interesul prezentat de hiperonime pentru o ierarhizare conceptual semantică (cu exemple din domeniul juridic HOTĂRĂRE = hiperonim față de DECIZIE, SENTINȚĂ = hiponime).

Gradul de specializare a hiperonimului este foarte important pentru **terminologia „externă”** (T_2) adică pentru accesul nespecialistului la sens. Se apreciază că relația dintre un hiperonim și un hiponim nu funcționează dacă lectorul nu e cunoscător al domeniului și dacă hiperonimul e prea specializat (F. Gaudin 2003: 139, care dă exemple convingătoare din **chimie**). Pe de altă parte, hiperonimul nu trebuie să fie la o depărtare prea mare: de exemplu **PARACETAMOL** și **ASPIRINĂ** nu trebuie definiți doar ca „medicamente”, fără specializări sau determinări funcționale (F. Gaudin 2003: 139). Sunt considerate definiții convenabile din perspectiva **terminologiei „externe”** (T_2) definirea ca „instrument” a **OSCILOSCOPULUI** sau ca „gaz” a **OZONULUI** (F. Gaudin id). Evaluarea gradului de terminologizare convenabil atât pentru specialist, cât și pentru nespecialist este o problemă relativă, dependentă de condiții obiective (domeniul tehnico-științific), sau subiective (mai greu de prevăzut).

În **definițiile lexicografice** apariția unor hiperonime mai distanțate ierarhic, dar mai bine cunoscute (mai ales în cazul definirii **lexicului specializat**) este frecventă. Aproximările sunt de diferite feluri (M.F. Mortureux 1997: 84), iar definițiile parafrastice hiperonimice sunt foarte răspândite în dicționarele generale (M.F. Mortureux 1997: 82).

Intrările articolelor din dicționarele generale utilizează mai multe tipuri de hiperonime: cea care indică apartenența **lexicogramaticală** (**MĂGAR** este un „substantiv masculin”) sau cea **semantică** (**MĂGAR** este un „animal” sau un „mamifer”).

Unele clasări din definițiile lexicografice care dau impresia de hiperonim reprezintă, de fapt o relație partitiv-superordonată, adică o relație meronimică (P. Lerat 1990: 81).

O problemă importantă este în ce măsură orice *clasare* a sensului coincide cu un **hiperonim** (și, *eventual*, cu un arhisemen). Atunci când clasarea se face printr-un hiperonim propriu-zis, demersul definițional este foarte economic evitând repetițiile și scoțând în evidență diferențele (M.F. Mortureux 1997: 83). Se dă ca exemplu (ib, ibid.) termenul fr. VARLOPE „rindea lungă”, a cărei definiție este raportată la fr. RABOT „rindea”, adăugând câteva seme specifice: „a avea un mâner” + „o mărime mai mare” + „utilizare limitată în șlefuirea lemnului”. Exemplul arată că între limbi se stabilesc diferențe în ce privește lexicalizarea hiperonimelor, româna fiind mai săracă în hiponime pe care le desemnează prin perifraze (VARLOPE = RINDEA LUNGĂ).

Când definiția face clasarea prin perifraze (în absența unor hiperonime lexicalizate sau din alte motive) apar alte dificultăți în interpretarea sensului specializat. Explicarea unor termeni medicali într-o revistă de popularizare clasează sensul prin sintagme din care nu întotdeauna se poate deduce că e o afecțiune sau cât de gravă e dacă nu se acordă atenție tuturor elementelor perifrizei (sau diferențelor specifice indicate de noi în paranteză): ASTENIE „diminuare *patologică*” (subl.n.) („a capacității fizice și intelectuale”), ASTRAFOBIE „teamă *patologică* (subl.n.)” („de fulgere”), FLATULENȚĂ „acumulare *excesivă* (subl.n.) de aer” („din stomac”). În schimb ERUCTAȚIE „eliminare pe cale orală de gaze” este mult mai neclar definit.

În definițiile lexicografice care conțin *hiperonime cunoscute* vorbitorilor, chiar când nu poate fi decodat exact sensul hiponimului, accesul la sensul specializat este parțial asigurat.

Ideea se verifică în texte de **medicină** popularizată sau în reclame ale medicamentelor unde se operează cu

hiperonime, hiponimele (indicate de obicei între paranteze) fiind facultative pentru cunoașterea nespecialistului. De exemplu, în reclama unui medicament se spune că e o „combinație unică de *enzime* naturale (subl.n.) (**bromlenină, papaină, pancreatină, lipază**)”. Ultimele elemente indicate în paranteză – hiponimele termenului ENZIMĂ – sunt în general necunoscute nespecialiștilor și nici nu sunt înregistrate în DEX: ENZIMĂ, cu o circulație mai largă dincolo de limbajul specializat este definit ca un „compus organic de natură proteică / prezent și necesar în celulele vii / care produce și păstrează energie”. În acest caz, clasarea e numai parțial inteligibilă, dar celelalte componente sunt relevante pentru nespecialist.

9.4.4. Hiponimia în dicționare și în texte

9.4.4.1. Pentru a ilustra problemele **hiponimiei** în definirea **lexicului specializat** din *dicționarele* generale am selectat (relativ arbitrar) câteva **denumiri de științe**: SPEOLOGIE, GEOLOGIE, GEOGNOZIE, MINERALOGIE ș.a. (a) și câteva **denumiri** ale unor ramuri ale MEDICINEI (b).

(a) Termenii GEOLOGIE, și SPEOLOGIE sunt clasati prin hiperonimul general „științe”. Mai puțin cunoscut, SPEOLOGIE este definit ca „știință” + „care are ca obiect examinarea și studiul complex” + „al peșterilor”. SPEOLOGIE are ca hiperonim imediat supraordonat GEOLOGIA, mai răspândit, dar relația conceptuală dintre cei doi termeni nu este stabilită direct de un vorbitor obișnuit decât dacă poate face corelația dintre „peșteră” și „înveliș terestru”. Termenul GEOLOGIE poate fi raportat la GEODEZIE, cu care are în comun clasarea: „știință” + „care studiază modul de formare, de alcătuire, dezvoltare a globului terestru”. Faptul că GEODEZIE

este hiponimul lui GEOLOGIE nu apare pentru un nespecialist decât la o lectură atentă, care să pună în valoare componentele specifice, distinctive ale primului termen: („știință”) + „aplicată” (subl. n.) + „(care se ocupă) de reprezentarea cartografică sau numerică a suprafeței pământului.”

GEOLOGIE intră în relație și cu MINERALOGIE. Clasarea lor presupune o distincție importantă bazată pe relația hiponimică, pentru că MINERALOGIA este o „disciplină științifică”, subordonată GEOLOGIEI („știință”), care e hiperonimul ei.

O ilustrare reprezentativă a relației de hiponimie este cea a subdiviziunilor unei „științe”, desemnate de DEX prin **domeniu, sector, ramură, disciplină**. Acestea din urmă reprezintă **cohiponime (izonime)** între ele și hiponime față de alte hiperonime, care pot fi diferențiate în funcție de plasarea în puncte diferite ale unei ierarhii științifice. De exemplu, GEOGNOZIE este un hiponim, indicat prin clasarea „disciplină”, raportându-se la hiperonimul GEOLOGIE prin componentele comune care indică raportarea la „globul terestru”. Diferența specifică nu e foarte clară pentru a distinge termenul de cohiponimele aceluiași hiperonim: „studiază mineralele, rocile, resturile faunei și florei / care alcătuiesc globul terestru.” Desemnarea unor relații directe și explicite de hiponimie ar fi fost în avantajul definirii pentru un vorbitor nespecializat.

(b) **Denumirile de științe** dintr-un domeniu determinat, cum ar fi MEDICINA sunt mai precis condiționate sub aspectul relației de **hiponimie**. DAS dă sub termenul MEDICINĂ diverse hiponime (desemnate paradigmatic sau sintagmatic): MEDICINĂ GENERALĂ, MEDICINĂ VETERINARĂ, ~ TERAPEUTICĂ. CARDIOLOGIE, CHIRURGIE ș.a. Chiar fără cunoștințe de specialitate sau fără consultarea altor definiții reiese că termenii enumerați nu au o ordine motivată ierarhic sau în alt fel. Gruparea

este justificată pentru că toți sunt hiponime ale aceluiași hiperonim supraordonat MEDICINĂ, fără să fie exclusă existența unor hiperonime intermediare.

Calitatea de **hiperonim** a termenului MEDICINĂ și sugerarea existenței a numeroase **hiponime** în directă relație cu el rezultă din însăși definiția lui lexicografică: „știință” + „care are ca obiect *păstrarea și restabilirea sănătății* (subl.n.)” + „și care studiază în acest scop procesele fizice, chimice și biologice ale vieții” + „precum și mijloacele de diagnosticare” + „și de prevenire”. Fiecărei componente îi corespund denumiri reprezentând **hiponimele** hiperonimului MEDICINĂ, dar care se pot constitui și în alte relații de hiponimie, cu hiperonime plasate ierarhic inferior (față de MEDICINĂ). De exemplu, PATOLOGIE este hiperonimul direct al lui HISTOPATOLOGIE (hiponim), TERAPIE este hiperonimul lui FIZIOTERAPIE (hiponim). Stabilirea precisă a relațiilor de hiponimie din ultimele exemple e foarte importantă pentru definirea riguroasă a sensului specializat.

Analiza relațiilor de hiponimie dintre **denumirile de științe** analizate arată că definițiile lor lexicografice sunt mai rigurose și mai economice formulate decât ale altor termeni științifici. Se constată absența informațiilor enciclopedice sau redundante, cu efecte pozitive pentru decodarea sensului specializat. Abordarea relațională condiționată strict conceptual favorizează stabilirea diferențelor relevante, utile mai ales pentru nespecialist.

9.4.4.2. Actualizarea **hiponimiei** în texte (mai ales de circulație mai largă, cu o specializare medie) pune în evidență relații mai complexe și mai puțin riguroase. Ele pot să difere în

funcție de o anumită terminologie sau de tipul de text în care apar. Vom alege pentru ilustrare *presa economică* de specializare medie, urmărind relația de hiponimie actualizată între termenii deja analizați, adică termenii caracterizați ca „+ superordonat” pentru a desemna o „instituție economică”: TRUST, HOLDING, CONCERN, COMPANIE ș.a. Contextele în care apar acești termeni fie că *subliniază trăsăturile* relevante paradigmatic „+supraordonare”, eventual „+mărime”, fie că neutralizează aceste diferențe ajungând de la **hiponimie** la **cvasisinonimie** (sau sinonimie referențială, v. la 9.2.2. exemplul **Tractorul-Brașov**, calificat prin mai mulți termeni ai paradigmei, inclusiv hiperonimul).

Trăsătura „+ supraordonare” este pusă în evidență de contexte precum: „*Câștiguri care nu sunt trimise la COMPANIILE - MAMĂ* (subl. n.) *Adecco care lansează un serviciu nou la nivelul CORPORAȚIEI*” Capital, 22/20006; „13 *firmе și-au exprimat intereseul de a face parte din COMPANIA de proiect*”, Săptămâna Financiară, iunie / 2006; „COMPANIA Help Net alcătuită din lanțul de farmacii...”, Capital, 22/2006.

Componenta „+ mărime” (asociată celei de „+ supraordonare”) poate fi subliniată contextual: „CONCERNUL **multinațional** (subl. n.). Continental în *parteneriat* cu COMPANIA de cargo aerian... și Grupul *Honof...*”, Săptămâna Financiară, iunie 2006; „Cât de *stricte sunt contactele... din marile CORPORAȚII*”, Capital 22/2006, ; „*banca a decis să relanseze Fulcru ca un HOLDING de COMPANII producătoare*”, Capital, 23/2006; „*intrarea pe piață a COMPANIILOR multinaționale*”, Capital, 21/2006.

9.5. Alte structuri paradigmaticе în lexicul specializat

Analiza întreprinsă până acum s-a bazat pe exemple integrate în **paradigme lexico-semantice** la care a obligat

abordarea relațională și diferențială a sensului. Componentele de sens comune constituie premisa grupării împreună a termenilor (baza relației sau a paradigmei), iar semele specifice, variabile fac distincția riguroasă dintre membrii paradigmei. Între clasele paradigmatică se pot stabili unele diferențe importante. **Antonimia și hiponimia**, de exemplu, clase avantajoase pentru că sunt limitate cantitativ, presupun condiții precise, restrictive în ce privește semele variabile, distinctive (acestea trebuie să fie de incompatibilitate semantică la **antonimie** sau de implicație și de subordonare strictă la **hiponime**).

O altă modalitate de grupare paradigmatică, mai puțin condiționată în ce privește semele variabile este reprezentată de **câmpurile lexico-semantică**. Acestea sunt clase mai ample (alcătuite din zeci sau sute de termeni), iar semele variabile care stabilesc diferențele, relevante pentru definirea sensului nu trebuie să îndeplinească condiții rigide. Diversitatea relațiilor semantice existente determină ca cele mai multe **câmpuri lexico-semantică** să fie **poliparadigmatice**, în funcție de diversificarea semelor comune (sem comun de câmp, dar și sem comun de paradigmă) și mai ales, datorită valorilor diferențiate ale semelor variabile (v. A. Bidu-Vrăncianu 2005-b: 144-152). Această situație conduce, pe de o parte, la dificultăți în analiza câmpurilor lexico-semantică (nu au fost descrise prea multe câmpuri, nici la nivelul **lexicului comun** și cu atât mai puțin în **lexicul specializat**); pe de altă parte, acolo unde s-au efectuat analize efective, fie și parțiale, rezultatele prezintă avantaje aplicative majore, căci identificarea riguroasă relațional-diferențială a sensului contribuie la o definiție eficientă.

Exemplele cu care s-a operat în diverse etape ale lucrării noastre aparțin unor **câmpuri lexico-semantică**: denumirile **mijloacelor de transport (pe apă)**, denumirile de **instrumente** sau de **științe**, numele unor **instituții economice** reprezintă

ilustrații (deja făcute) de analize de acest tip. Analiza integrală a unor câmpuri lexico-semantice corelată cu **anumite terminologii** poate prezenta diverse avantaje: cel imediat al definirii riguroase a sensului specializat și cel mai complex al stabilirii specificului unei anumite terminologii. Degajarea unor câmpuri lexico-semantice pare să poată fi făcută cu claritate în anumite terminologii, de pildă: *gradele militare* sau *denumirile de arme* în **terminologia militară**, *curente (orientările) ideologice* în **terminologia politică**, *pietrele prețioase* în **mineralogie** ș.a.

Majoritatea câmpurilor lexico-semantice sunt poliparadigmatice (v. A. Bidu-Vrănceanu 2005-b: 147-148, 156-160). Denumirile **instituțiilor economice** (analizate de noi din diverse perspective) aparțin câmpului foarte diversificat al **denumirilor de instituții** (v. A. Bidu-Vrănceanu 1986: 134-154 și 2005-b: 164-168)

Pentru câmpuri lexico-semantice în terminologia **juridică**, v. A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 117.

Lucrările de specialitate semnalează și alte structuri paradigmatică, care prezintă unele puncte comune, dar care nu pot fi calificate drept **câmpuri lexico-semantice** dat fiind problemele puse de delimitarea semnelor comune și, mai ales, a semnelor variabile. În același timp, sensul specializat al termenilor care s-ar putea grupa astfel presupune alt fel de implicații conceptuale, bazate pe complementaritate (completarea sensului unui concept cu altul fără de care nu este posibilă definirea sensului. Numeroși **termeni economici** prezintă asemenea particularități, v. E. Museanu 2006: 307-313 și 2007)

A. Stoichițoiu-Ichim 2001-a: 117 delimitează două situații de acest fel. Unele se bazează pe o „vecinătate semantică” care determină sensurile să se precizeze în cadrul ansamblului lexical respectiv. O altă situație e

desemnată sub numele de „complementaritate operațională”, aplicată situațiilor în care se desemnează diverse fațete ale aceluiași concept, aspecte simultan necesare în definire. Întrucât lipsesc nu numai analizele, ci chiar mai multe exemplificări în ce privește aceste structuri, delimitarea nu este foarte clară. Dacă ne referim la câteva exemple din **terminologia economică**, ni se pare că criterii aparținând ambelor tipuri de structuri se combină. Din terminologia **juridică** se reține ca exemplu de „complementaritate operațională” clasa termenilor care desemnează **protagoniștii** unui proces: RECLAMANT, PĂRÂT, REVIZUIENT; INTEVENIENT, APELANT, COPĂRÂT, ș.a.

Prezența anumitor **structuri paradigmatică** în diferite terminologii condiționează analiza sensului, dar poate reprezenta și o modalitate de caracterizare (individual și comparativ).

10. ROLUL RELAȚIILOR SINTAGMATICE ÎN ANALIZA LEXICULUI SPECIALIZAT

10.1. Contextul și textul

Din perspectiva unei **terminologii „externe”** (T₂) rolul *contextului* corelat cu cel al *textului* este foarte important. Se admite că **termenii** nu sunt autonomi decât în nomenclaturi (unde primesc o definiție strictă pentru domeniul din care fac parte, ceea ce conduce la monosemie). Utilizați dincolo de comunicarea specializată, termenii se combină cu **lexicul general**, admit modificări contextuale ajungând la *libertăți sintagmatice, cu consecințe asupra sensului specializat* (M.T. Cabré 2000: 34). În aceste condiții, termenii pot ajunge virtual polisemici (id.), iar contextul (mai ales în *textele de-specializate* în grade diferite)

reprezintă o modalitate fundamentală de identificare a sensului specializat. Rezultă astfel, din nou, interdependența dintre **paradigmatic** și **sintagmatic** în terminologia „externă”. Contextul corelat cu textul permit să se descrie funcționarea propriu-zisă a termenului în discurs, distingând termenul-etichetă de termenul real (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 13-14). De aceea, unii specialiști (B. Spillner 1994: 54) susțin că particularitățile termenilor se explică la nivel textual și trebuie cercetată contextualitatea lor în discurs.

În același timp, *analiza terminologică bazată pe contexte* este o problemă de ordin metodologic (F. Gaudin 2003: 159) și implică o cercetare care lărgeste perspectiva **paradigmatică**, așa cum se procedează la nivelul **lexicului comun** (v. A. Bidu-Vrânceanu și N. Forăscu 2005).

Textele specializate acoperă producții discursive diverse, condiționate de domenii, discipline, de obiectivele urmărite, de situația de enunțare ș.a. (F. Cusin-Berche 2003: 115). Se distinge, de exemplu, *discursul matematic* de cel *medical* sau cel al *cardiologului* de cel al *orelistului*. Se mai fac distincții în funcție de *scopul comunicării* care poate fi cel de a învăța (fr. faire apprendre) sau cel *informativ, de cunoaștere* (fr. faire savoir, F. Cusin-Berche 2003: 116). Textele științifice trebuie să îndeplinească o serie de condiții, cum ar fi: precizia, concizia, economia lingvistică, obiectivitatea și neutralitatea, evitând ambiguitatea. În ce privește condițiile „ideale” îndeplinite de **termeni**, v. B. Spillner 1994: 56-59, iar pentru condițiile impuse diverselor **terminologii în texte**, v. H. Cottez 1994: 19-26. Satisfacerea acestor condiții presupune o cunoaștere minimală a domeniului, a sistemului cognitiv respectiv (P. Lerat 1995: 48, C. Sager 2000: 54; H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 35, L. Depecker 2002: 99).

Ca rezultat la nivelul textului interesează diferențierea în funcție de *gradul specializării* – care implică relația dintre *autorul* și *destinatarul* textului specializat. Se fac astfel distincții între *discursul cu un grad înalt de specializare* (făcut de specialiști pentru specialiști), *discursul didactic* – cu o specializare medie și *discursul de vulgarizare* – puțin specializat, făcut de specialiști în grade diferite pentru nespecialiști.

Dintre toate aceste tipuri de *discurs* ne interesează pentru poziția terminologică adoptată (T_2) mai ales ultimul tip.

Contextele însumează elemente *cognitive, situaționale* sau *intertextuale* susceptibile să intervină în procesul *construcției* și *identificării* sensului (F. Cusin-Berche 2003: 19). Echivalent cu **contextul** în sens restrâns, reprezentând *vecinătatea lingvistică strictă* a termenului (B. De Bessé 1991: 112) se mai folosește termenul **co-text**, situație utilă pentru a identifica sensul și a ilustra funcționarea lui.

Pentru diverse clasificări ale **contextelor** v. B. De Bessé 1991: 112-115: contexte conceptuale, enciclopedice, frazeologice.

Interesează **contextele definitorii**, conținând elemente necesare descrierii conceptului, utile în absența unei definiții. Contextele actualizează și seme virtuale, F. Cusin-Berche 2003: 18-19.

Contextele imediate (apropiate) pot fi reprezentate prin frazeologie, colocații, coocurențe și sunt o modalitate suplimentară de a exprima sensul specializat, atât prin unități simple, cât și complexe. Determinarea sensului specializat independent pentru anumite construcții sintagmatice este o problemă importantă atât pentru terminologia specialistului, cât și a ne-specialistului.

10.2. Paradigmatic și sintagmatic în analiza unităților terminologice complexe

În toate terminologiile, sensul specializat se exprimă atât prin **unități simple**, cât și prin **termeni compuși**, **sintagme** și **construcții frazeologice**. Delimitarea diverselor tipuri de **unități complexe** este dificilă de multe ori și destul de puțin categorică, chiar dacă se caută o serie de criterii obiective, pe care le vom urmări în continuare.

Primul criteriu, cu caracter de premisă este reprezentat de *frecvența mare a unei sintagme* și, implicit, *recurența*, *repetabilitatea* și chiar *stabilitatea* ei (a). De aici se ajunge la un sens unitar al sintagmei, care, în cazul unităților fixate, trebuie să corespundă unui referent unic, stabil și invariabil (b). În cazul unităților cu un *grad mare de sudură* se poate aplica și *criteriul invariabilității morfo-sintactice* – marcarea flexiunii o singură dată și combinarea cu determinanți care se referă la întreg grupul (c). O anumită ordine sintactică a elementelor sintagmei poate indica un început al coeziunii (L. Depecker 2002: 66) (d)

Statutul unitar al grupurilor (compuse sau sintagme fixe) poate fi verificat și prin **corespondența interlinguală**: dacă pentru o grupare unitară conceptual și semantic *există un corespondent identic sau similar în altă limbă* (corespondență stipulată eventual de nomenclatoare internaționale) (e). Un alt criteriu de verificare este cel al posibilității de substituție a unei construcții complexe cu o siglă (**Rezonanță magnetică nucleară** = RMN, **Acid dezoxiribonucleic** = ADN, **Întreprinderi mici și mijlocii** = IMM, ș.a.) (f).

Aceste criterii sunt sugerate dispart de diferiți autori M.T. Cabré 1998: 161-163; L. Depecker 2002: 66-67; F. Cusin-Berche 2003: 115.

Alți autori propun criterii lingvistice de combinare morfematică după model chomskian pentru interpretarea

unor unități terminologice de tipul **ulcer gastro-intestinal** (M.T. Cabré 1998: 161-162).

Analiza **siglării** în româna actuală arată importanța procedurii (A. Stoichițoiu-Ichim 2005: 381-386; 2006-a: 119-207, 207-231), iar exemplele date sunt cu precădere din terminologii, cu unele preferințe cantitative mai mari în **medicină** sau în **economie**, de exemplu (fără ca situația să fie absentă în **lingvistică**, v. G. Pană Dindelegan 1997: 8).

Circulația predominantă a siglei impune unitatea științifică compusă; pentru ne-specialiști, ADN de pildă este un termen specializat în sine și majoritatea vorbitorilor nici nu cunosc unitatea complexă și sensul ei precis (**Acid dezoxiribonucleic**).

Dacă este îndeplinit numai primul criteriu (a), vorbim de *condiționări contextuale* sau *colocații* (de la sintagme mai mult sau mai puțin libere până la restricții selective), importante pentru identificarea *sensului terminologic*.

S-a remarcat că numeroase *formații terminologice libere* nu prezintă diferențe formale față de *sintagmele terminologice* (M.T. Cabré 1998: 162). Sunt considerate *unități frazeologice* mai puțin fixe sau *colocații*, construcții precum: *analiza unui discurs* sau *a genera o frază* – în **lingvistică** sau fr. *Missionner un expert*, *provisionner un risque* (M.T. Cabré 1998: 163).

Se constată frecvența mare a *colocațiilor*: în terminologia **economică**: *ponderea cheltuielilor bugetare*, *transferul acțiunilor*, *finalizarea afacerii*, *trend descendent* sau *descrescător* / ~ *ascendent*, *a ieși din afaceri*, *a achiziționa un pachet de acțiuni*, *a accesa* (*a obține un credit*, *a asigura un credit*, *creșterea* / *scăderea inflației* ș.a.).

Colocațiile sunt importante și în exprimarea unui sens terminologic strict, cum ar fi cel **militar**: *a pune* / *a exploda o*

bombă, a apăra / a ataca o țară (un obiectiv), a captura un prizonier (un obiectiv) ș.a.

Verbe cu un sens specializat **militar** se construiesc cu un obiect determinat de pildă: *încheierea / declanșarea / pierderea războiului*. Un termen ca OFENSIVĂ se combină frecvent cu verbe incoative ca *a declanșa / a începe* OFENSIVA. Substantivul FRONT se combină cu determinanți anume: FRONTUL *sudic / ~ nordic* sau FRONTUL *irakian* ș.a.

În continuare, vom propune interpretarea unor sintagme terminologice în funcție de criteriile enunțate anterior. În *presa economică* se constată frecvența mare a sintagmelor în care intră termenul PIAȚĂ (de la sensul din limba comună la diverse sensuri specializate). Unele dintre aceste sintagme au o frecvență relativă și o stabilitate insuficientă (chiar dacă satisfac unele dintre criteriile propuse) fiind **sintagme relativ libere**: *piața apelor minerale, piața dulciurilor, piața lactatelor* ș.a. Spre deosebire de acestea, construcții ca **piața valutară, piața de capital, piața emergentă** satisfac toate condițiile propuse și pot fi considerate **sintagme fixe**.

Sintagmele relativ libere de tipul *piața dulciurilor, ~ lactatelor* ș.a. exprimă totuși un sens relativ specializat, spre deosebire de alte sintagme care, în ciuda prezenței unui termen **economic** în sintagmă se remarcă prin insolitul combinării și prin valori suplimentare expresive, cum ar fi *plăcintă bugetară, inflamarea impozitelor* ș.a. asemenea sintagme total **libere** nu interesează ca **unități terminologice complexe**. Situații similare se înregistrează și în texte **politice** din mass media, în care prezența termenului **politic** nu asigură întotdeauna sensul specializat: *pomană ELECTORALĂ, cârjă POLITICĂ* ș.a.

Distincții între construcții cu caracter fixat prin îndeplinirea tuturor condițiilor indicate și altele parțial stabilizate apar și în alte terminologii, cum ar fi în cea **militară**. Se prezintă

ca **sintagme fixe** sau **compuse** construcții de tipul: **război-fulger**, **război rece**, **primul război mondial**, **cartier general**, **pușcaș marin** ș.a., pentru că sunt îndeplinite toate criteriile propuse. Sintagme precum *război psihologic*, *război informatic*, *război mediatic* au un caracter relativ liber, nefiind îndeplinit criteriul frecvenței și recurenței.

Interpretarea ca unitate terminologică complexă, indiferent de îndeplinirea criteriilor este complicată în cazul structurilor ample cum ar fi *liberalizarea contului de capital* sau *deficit de cont curent* din **economie**, unde se combină, de fapt, două unități terminologice **liberalizare** + **cont de capital**, **deficit** + **cont curent**. Când asemenea secționări ale sintagmelor ample nu sunt posibile, interpretarea trebuie corelată cu alte criterii, ca în exemple de tipul: **RACHETĂ de croazieră Thomawak**, **RACHETĂ cu rază lungă de acțiune** ș.a. din terminologia **militară**.

Un criteriu suplimentar pentru interpretarea **simplu / compus** este cel al corelării cu exprimarea unei anumite relații semantice, cum ar fi cea de **hiponimie** (situație înregistrată în toate terminologiile). Exprimarea perifrastică (compusă) apare uneori la nivelul **hiperonimului**, cum ar fi: **aparat de zbor**, **navă de război**, **navă de suprafață** ș.a.

Mult mai frecventă este *exprimarea sintagmatică* a **hiponimelor** în toate terminologiile de la TRIUNGHI – hiponimele TRIUNGHI isoscel, ~ **dreptunghic (matematică)**; de la DEFICIT, DEFICIT **bugetar**, ~ **de cont curent** ș.a.; de la CREDIT, CREDIT **bancar**, ~ **comercial**, ~ **public**, ~ **imobiliar** ș.a. (economie). De la AVION – AVION **de bombardament**, ~ **de luptă**, ~ **de vânătoare**, ~ **invizibil** F-117, ~ **AVACS**; de la TANC – TANC **Abrams**, ~ **Fuchs**, ~ T 55, ~ T 62, ~ T 72; de la RACHETĂ – RACHETĂ **balistică**, ~ **Skud**, ~ **sol-sol**, ș.a. (terminologia **militară**).

O modalitate de construire a unor *sintagme specializate* poate fi combinarea adjectivului generic definitoriu pentru o anumită terminologie (cum ar fi MILITAR sau POLITIC) cu diferite substantive. Sintagmele obținute au grade diferite de sudură chiar dacă prezintă o relativă unitate conceptual-semantică. Aprecierea ca unități compuse (sudate) depinde mai ales de frecvența, recurența, stabilitatea acestor construcții. Grupări precum **forță MILITARĂ**, **bază MILITARĂ**, **operațiune MILITARĂ** pot fi considerate sudate, spre deosebire de *document MILITAR*, *cenzură MILITARĂ* ș.a. La fel sintagme precum *scenă POLITICĂ* se diferențiază de *algoritm POLITIC*, *voință POLITICĂ* ș.a.

10.3. Textul și contextul – de la libertăți sintagmatice la consecințe paradigmatiche

În terminologia „externă” (T_2) rolul **textului** și al **contextului** este mult mai important pentru a identifica sensul specializat. Aceasta pentru că *libertățile combinatorii* în textele de largă circulație sunt destul de mari și ar avea consecințe **paradigmatice**, de la ambiguitate semantică (improprie comunicării specializate) la neutralizări sau modificări semantice.

Un exemplu de ambiguitate semantică prezent în presa de largă circulație (*Irak-jurnal de război* 2003: 86) este cel al termenului CONFLICT, utilizat atât cu sens uzual, cât și specializat: „CONFLICTUL din *Irak* nu trebuie să dea loc unui CONFLICT al civilizațiilor și religiilor”; determinanții substantivului CONFLICT precizează mai întâi sensul specializat (echivalent cu RĂZBOI) și apoi sensul comun („neînțelegere” de orice tip).

Libertățile (con)textuale pot duce la echivalențe semantice, unele mai precise, cum ar fi cea dintre CONFLICT,

ATAC, INTERVENȚIE, CIOCNIRE, altele mult mai vagi (cea dintre RĂZBOI și ACȚIUNE). Echivalența **paradigmatică** este subliniată **sintagmatic** prin combinarea substantivelor de mai sus (în textul citat despre războiul din Irak) cu aceeași determinanți: ~ *împotriva Irakului*, ~ *din Irak* sau cu adjectivul MILITAR.

În **textele economice** de largă circulație se pot constitui relații paradigmatică precise (cum ar fi cea de **antonimie**) neînregistrate la nivelul sistemului, cum ar fi: ADEPTII / DUȘMANII *cotei unice, se adresează* românilor **nu în calitate de** CONTRIBUABILI, ci de ALEGĂTORI; ACUMULARE / CONSUM de **capital** ș.a.

Contextele din presă pot construi relații **hiponimice** insolite. În presa **economică** se utilizează sintagma liberă metaforică (împrumutată din limbajul politic): **pomană ELECTORALĂ**, cu valoare de **hiperonim economic**, fiind explicată prin **hiponime specializate**, precise: PROTECȚIE SOCIALĂ; SALARII; SUBVENȚII.

Relația **paradigmatic / sintagmatic** este mult mai complexă în **terminologia „externă”**, iar studiul textelor (semi) specializate de largă circulație ar putea pune în evidență alte situații.

11. DE LA LEXICUL SPECIALIZAT LA CEL COMUN – DETERMINOLOGIZARE, BANALIZARE, VULGARIZARE

11.0. Considerații generale

Mișcarea **lexicului specializat (LS)** spre limba comună (implicit **lexicul comun – LC**) este un fenomen remarcat de specialiști în toate limbile și constituie argumentul fundamental al cercetărilor pe care le-am încadrat într-o **terminologie „externă”** (T₂). Pentru a desemna acest fenomen complex se utilizează

diverși termeni care acoperă aspecte mai mult sau mai puțin diferite ale fenomenului: **cauzele** (**popularizare, divulgare științifică, democratizarea cunoașterii, comunicare specială generalizată, ridicarea barierelor cunoașterii, laicizarea științelor**); **efectele lexico-semantice** (**despecializare, determinologizare, banalizare**) sau **procesul și procedeele extinderii VS** (**vulgarizarea științifică**). Acești termeni, care par la prima vedere echivalenți se referă (în funcție de autori) la aspecte mai mult sau mai puțin diferite, dar care au într-adevăr puncte comune importante. În toate aceste situații, se desemnează deplasarea spre limba comună a termenilor științifici, fenomen însoțit de *modificări semantice și contextuale* mai mari sau mai mici. *Textele* în care se constată aceste fenomene au un grad redus de specializare științifică, mergând până la zero sau până la texte de limbă comună. Rezultă astfel, în toate aceste situații, interdependența dintre **paradigmatic** și **sintagmatic** în interpretarea lexicului specializat (LS) din perspectiva **terminologiei externe** (T₂). Există însă diferențe importante între aspectele luate în considerație în ce privește acest fenomen complex.

La nivel **paradigmatic** se impune faptul că **termenii științifici** reprezintă un *obstacol* pentru *nespecialiști* (profani) care ajung la sensul specializat numai printr-o „diluție” sau o interpretare superficială a lui. „Diluția” poate parcurge trepte sau grade diferite, de la păstrarea în limitele *sensului* denotativ și a *nodului dur al sensului specializat* până la valori **conotative** asociate sau utilizate chiar independent. Toate aceste **modificări semantice (paradigmactice)** sunt condiționate **sintagmatic (textual și contextual)** prin extinderi remarcabile ale situațiilor de utilizare.

Termenii care se referă mai ales la cauzele fenomenului sunt: **popularizare** – G. Pétiot 1982: 182:

divulgare științifică – J.C. Béaco; S. Moirand 1995: 603, **democratizarea cunoașterii** – F. Gaudin 2003: 133-142; **comunicare specială generalizată** – J. Jucquois 2004: 16; **ridicarea barierelor cunoașterii și laicizarea științelor** – F. Rastier 1995: 45. Cauzele fenomenului sunt de obicei corelate cu faptul că un rol important în difuzarea lexicului specializat în societățile moderne este atribuit *mediei și învățământului*: P. Lerat 1995: 143; M.T. Cabré 1998: 26; P. Charaudeau – D. Maingueneau 2002: 604; A. Vansteelandt-Debauche 2004: 276-278.

Termenii **de-specializare** (I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 200-201), și, mai ales, **determinologizare** (id.) se referă la *efectele semantice* ale extinderii LS, situație în care se ține seama de „*diluția*” *sensului științific* sau de interpretarea lui superficială, *cu sau fără conotații* (ibid. 202-204).

Termenii care interesează direct relația **lexic specializat** (LS) / **lexic comun** (LC) și a căror delimitare precisă este importantă pentru abordarea fenomenului sunt: **banalizare** (11.1), **determinologizare** (11.2) și **vulgarizare** (11.3).

11.1. Banalizarea unor termeni științifici este interpretată cu două sensuri: a) fie ca *trecerea* în limba comună a unei unități specializate (R. Gallison 1978: 121; M.F. Mortureux 1997: 112-113), fie b) ca *utilizare metaforică* în limba comună a unor termeni specializați (interpretare curentă în lucrările de semantică și lexicologie: M.F. Mortureux 1993: 93, 112-113, 122, 125; A. Lehmann-F. Martin Berthet 1998: 82, 87, 89-90; V. Nyckees 1998: 93); pentru limba română, fenomenul este prezentat sub numele de **dinamică semantică**: A. Bidu-Vrăncănu 1993: 63-87; 1995: 38-45; 2003: 291-298, A. Stoichițoiu.-Ichim 2001-b: 53-83).

În ambele interpretări este vorba de o reală *extindere* și *asimilare* a unor termeni științifici în limba comună, chiar dacă

unele exemple reprezintă situații izolate. De asemenea, indiferent de interpretare, **banalizarea** presupune o „diluție” a sensului specializat într-un grad mai mic în prima situație (a), când termenul este sinonim cu **determinologizare** și într-un grad mai mare în situația (b). Indiferent de interpretare, mecanismul semantic al **banalizării** se bazează pe combinarea factorilor **paradigmatici** (sărăcirea, în grade diferite a sensului specializat) cu factori **sintagmatici** (o distribuție contextuală extinsă).

„Diluția” sensului specializat, cu sau fără păstrarea „nodului dur” al acestuia (după cum se exprimă numai o valoare denotativă sau conotativă) sunt termeni propuși de I. Meyer, K. Mackintosh 2000: 203-205 și preluați de alți cercetători (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 12). Interpretarea superficială a sensului specializat (echivalentă cu „diluția” lui) este semnalată și de alți cercetători (de exemplu P. Lerat 1995: 30-31; V. Nyckees 1998: 110). P. Lerat (id.) dă exemplul fr. VENTE „vânzare”, care e înțeles de vorbitorii obișnuiți indiferent de detalii importante pentru **economiști** și **juriști**. La fel, termenul fr. INFLATION „inflație”, utilizat de ne-specialiști are numai sensul „creștere continuă a prețurilor”, neglijându-se aspecte importante pentru specialiști privind condiționarea de fenomene monetare și economice mai complexe (H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000: 12; I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 203-205). Se consideră chiar că o înțelegere superficială a sensului specializat de către nespecialiști poate avea o influență asupra definițiilor din dicționarele generale, ca în cazul fr. SOLEIL „soare”, definit diferit în **astronomie** și în limba comună (I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 203, care reiau exemplul dat de H. Béjoint 1988: 364-365). La fel, ANOREXIC (în engleză, franceză, dar e valabil și pentru română) se caracterizează prin interpretarea superficială de către profani ca „tulburare

periculoasă pentru sănătate”, fără precizări medicale importante privind etiologia, simptomatologia, tratamentul (I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 204).

Un grad maxim al „diluției” se remarcă în întrebuințările figurate, conotative. Același ANOREXIC poate avea sensul „foarte slab” sau chiar „devalorizat” (engl. *Anorexic Canadian dollar*), situație reprezentativă pentru **banalizare** cu sensul (b).

Exemplele discutate se constituie în două tipuri de **schimbări de sens**: (a) când esența (nodul dur) rămâne în cuvântul **banalizat** sau **determinologizat** și (b) când se produc schimbări conceptuale.

Acceptăm termenul **banalizare** pentru situația (b) ilustrată de numeroase exemple în româna actuală (discutate la 9.1): DEZAMORSAREA grevei / conflictului / situației; GESTIONAREA crizei / gripei aviare, ...; ERODAREA la guvernare; riscul unor DERAPAJE economice, dar și „de la majorarea salariului minim încep DERAPAJELE”, Săptămâna Financiară, 2005.

Interpretarea sensurilor unui termen extins în limba comună nu este întotdeauna la fel de tranșantă. Astfel, de exemplu, adjectivul TRANSPARENT este utilizat în româna actuală (în discursuri politice și în mass media) cu valori complexe. Termenul (ca și substantivul corespunzător TRANSPARENȚĂ) are o situație semantică cu o evoluție externă și internă complexă. DEX-ul înregistrează un sens specializat științific din **fizică** (despre un mediu) „care poate fi străbătut de un fascicul de radiații ondulatorii sau crepusculare, împrăștiind sau absorbind o fracțiune cât mai mică de radiații incidente și lăsând nemodificat caracterul fascicului respectiv.” În același timp DEX înregistrează și un sens figurat care poate fi ușor de înțeles, cu sinonimele **limpede**, **clar**.

Există însă și un sens social-politic (mai vechi sau mai nou) al termenului TRANSARENȚĂ, neînregistrat de DEX, dar care apare în *Mic dicționar...* 1992: „mod de lucru, principiu al unor conducători sau organe conducătoare de a face cunoscut public în permanență, întreaga lor activitate”. Sensul social-politic este activ în româna actuală de după 1990. Justificarea lui este în mare parte externă: pe de o parte, utilizări mai vechi ar putea fi legate de rus. *glasnosti*, dar pe de altă parte, frecvența actuală este strict motivată de implicațiile unor organisme internaționale (*Transparency International* TI), care determină valoarea social-politică în mai multe limbi. Ultimele valori ale sensului social-politic se precizează prin opoziții (de mai multe ori exprimate în text) cu OPACITATE, ONESTITATE sau, mai ales, cu CORUPȚIE. Combinând motivările externe și interne specifice, conjuncturale și complexe și exprimând de mai multe ori o combinație a valorilor desemnate mai sus, TRANSPARENT, TRNASPARENȚĂ (cuvinte la modă) capătă avantajul ambiguității, util în anumite tipuri de comunicare. V. și A. Bidu-Vrănceanu 2003: 283-294; V. și A. Stochițoiu-Ichim 2006-a: 357-372.

Toate situațiile ilustrative pentru ceea ce am numit **banalizare** duc la o îmbogățire lexico-semantică a **lexicului comun** (motiv pentru care s-a preferat denumirea **dinamică semantică**).

Sensurile metaforice dobândite de termenii specializați sunt considerate convenabile pentru accesul la sensul specializat (D. Jacobi 1994: 85-87, B. Spillner 1994: 60) și din această cauză, interesează în mod particular *discursul de vulgarizare*.

Utilizarea unor sintagme cu valoare expresivă în limbajul politic, de pildă, reprezintă exemple de **banalizare**, v. A. Bidu-Vrănceanu 2005: 285, în sintagme precum *slogan* ELECTORAL, *magnet* ~, *milă* ELECTORALĂ, *cârpă* ~ ș-a-; v. și A. Stochițoiu-Ichim 2006-a: 357 (*amatorism* POLITIC, *migrație* POLITICĂ)

367 (*bălăceală* PRE-ELECTORALĂ), 368 (*busolă* POLITICĂ). De asemenea este un exemplu de **banalizare** bogatul semantism al termenului LIDER în româna actuală (A. Stoichițoiu-Ichim 2006-b: 152-162).

11.2. Determinologizarea (sau echivalentul mai puțin utilizat **de-specializarea**, v. F. Mazière 1988: 84) are, de asemenea, două valori distincte (a) mai întâi desemnează *procesul semantic general* în care este antrenat un termen științific utilizat de profani, care se depărtează în grade diferite de „nodul dur” al sensului specializat și (b) în al doilea rând, se referă la *rezultatul extinderii la nivelul limbii comune a unor concepte de interes larg*, care își păstrează „nodul dur” și, implicit, valoarea denotativă, cum ar fi: MAȘINĂ, COMUTATOR, INVENȚIE, RANDAMENT, VALOARE, BIFURCARE ș.a. (F. Gaudin 2003: 125-126, 141, 142), situație în care **determinologizare** este echivalent cu **banalizare** în sensul (a). **Determinologizarea însoțește toate formele de utilizare a lexicului specializat de către profani** (fiind prezentă și în cazul **vulgarizării**, v. la 11.3) și caracterizează atât termeni izolați (ca în exemplele de mai sus), cât și categorii mai largi (de exemplu din domeniile **economic, politic, informatic**, ș.a.). Se consideră că în cazul **determinologizării** se încalcă frontierele tradiționale dintre lexicul general și terminologii (I. Meyer și K. Mackintosh 2003: 213). Alături de exemplele ilustrative date pentru **banalizare** în sensul (a) (v. la 11.1) se pot da și altele, în care se remarcă interpretarea superficială, „diluția” sensului specializat la nivelul profanilor, cum ar fi: HIV, BULIMIE; ENCEFALOPATIE SPONGIFORMĂ BOVINĂ (MALADIA VACII NEBUNE), EFECT DE SERĂ, ș.a. (I. Meyer și K. Mackintosh 2003: 202-203). Așadar, „diluția” sensului științific se face în diferite grade, (păstrându-se însă „nodul dur” și valoarea denotativă), condiții care caracterizează **determinologizarea**.

În sens strict, **determinologizarea** este definită (I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 209-211) ca „o mișcare cu sens unic al cărei *punct de plecare* este *sensul terminologic* dintr-un domeniu și *punctul de sosire* este un *sens vecin*, dar mai restrâns în limba generală. Altfel spus, la nivel semantic se ajunge la un semem mai redus (cu *mai puține seme specializate*)”, *condiționat de o extindere contextuală*.

11.3. Interpretarea vulgarizării științifice (VS) admite o diversitate de criterii care se referă la aspecte distincte ale fenomenului.

11.3.1. Se consideră că VS este o acțiune deliberată, conștientă, organizată de difuzare în exterior a conceptelor și cunoștințelor științifice, efectuată de specialiști (sau semispecialiști) și adresată obligatoriu nespecialiștilor, profanilor. La modul cel mai general, VS este „transferul de cunoștințe” (F. Gaudin 1993: 17).

Aprecieri generale cum ar fi aceea că **vulgarizarea** se plasează între **specializare** și **banalizare** (A. M. Löffler-Laurian 1994: 111) nu aduc precizări în interpretare chiar dacă au o justificare parțială.

Mai importante sunt indicațiile privind relația specialist / semispecialist / profan din perspectiva „socializării cunoașterii” (F. Gaudin 2003: 110), ceea ce implică un „dialogism social”. Relația emițător-receptor sau dintre vulgarizator și publicul-țintă are un caracter eterogen, ceea ce determină o *interpretare graduală a vulgarizării* (F. Gaudin 2003: 140-142). Se admite astfel pluralitatea pozițiilor celor care fac VS și diversitatea pozițiilor lectorului (F. Gaudin 2003: 109).

Reformularea de diverse tipuri pe care se bazează VS presupune *recategorizări, reconcilieri* ale unor puncte de vedere diferite asupra aceluiași obiect (F. Gaudin 2003: 111).

Admițând importanța diverselor aspecte pragmatice, se apreciază că stăpânirea cunoștințelor științifice și tehnice trece printr-o activitate de construcție individuală a conceptelor respective prin *aproximări succesive* (F. Gaudin 2003: 110), ceea ce conduce din nou, la o reprezentare graduală a VS:

În VS, atât vulgarizatorul cât și receptorul (lectorul) pot avea competențe și interese diferite. Importanța lectorului profan este subliniată de toți cercetătorii: G. Pétiot 1982: 182; F. Mazière 1982: 113, 124; A. M. Loffler Laurian 1994: 113, 124, F. Gaudin 2003: 143, 147.

În relația specialist/nespecialist, între „actorii determinați” ai comunicării prezintă o importanță deosebită *canalele de comunicare*, reprezentate de obicei de mass media de diferite tipuri. De aceea specialiștii acordă atenție *discursului de vulgarizare*, diferențiat de cel *științific*, în raport cu care este considerat un *discurs secund* (J. Authier 1982: 34-35; D. Jacobi 1987: 59-65 M.F. Mortureux 1988: 119; M.F. Mortureux 1994: 63-64).

Vulgarizarea științifică (VS) constituie obiectul mai multor studii însumate în cărți (D. Jacobi 1987), studii (v. bibliografie) sau în reviste (numărul special al „Langue française,” 1983, coordonat de M.F. Mortureux)

Obiectivul VS fiind acela de *a adapta un discurs științific primar* pentru a fi receptat de un public obișnuit, atenția este îndreptată spre *uzajul unei terminologii determinate, care trebuie redefinită și explicată*. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv se utilizează *diferite procedee*, combinând tipul de text, marca domeniului, manierele de explicitare. *Reformularea* se bazează mai ales pe combinarea vocabularelor specializate cu cele generale (D. Jacobi 1987: 61-65; F. Mortureux 1994: 65).

Importanța preliminară a *textelor*, admisă în **terminologia „externă”** (T₂) este cu atât mai mare în cazul VS. Se subliniază existența unor grade diferite de specializare științifică a textelor de VS care determină motivații, strategii lingvistice și textuale diferite (F. Gaudin 2003: 108)

Indiferent de detaliile luate în considerație de cercetători, în cazul VS se acordă atenție *procesului* și *procedeeelor* de extindere a conceptelor științifice și **nu** rezultatului la nivelul **lexicului comun**. Nu se precizează în ce măsură diverse forme de VS contribuie la extinderea, asimilarea unor concepte științifice în uzul comun al nespecialiștilor. Se poate considera astfel că VS este limitată cantitativ și tematic și numai în unele cazuri (cum se poate vedea din exemplele date) se impun termeni științifici (mai mult sau mai puțin determinologizați) în uzul general.

F. Gaudin 2003: 116-118 arată că vocabularele științifice se pretează inegal la reformulări și rescrieri; **chimiștii, statisticienii**, de pildă, nu dispun de mijloace de vulgarizare. De asemenea, în **matematică** simplificarea limbajului modifică obiectul și vulgarizarea eșuează (v. A. Toma 2006: 56-59). De aceea tipul de știință care determină o *gradare a specializării științifice* are consecințe asupra *gradului de vulgarizare* (I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 21, B. Spillner 1994: 59-60).

Un exemplu de domeniu științifico-tehnic de larg interes pentru vulgarizarea științifică (VS) este **informatica**. Aceasta dispune chiar de un limbaj colocvial – **computereza** (v. A. Ștefănescu 2002: 263-264). *Mijloacele lingvistice* specifice extinderii limbajului informatic corespund redării unui „vag lingvistic” (id.264-265), atât de ordin parafrastic (p. 269-271), cât și denominativ (p.273-275). „Idiomatizarea termenilor tehnici” (ibid. 278) este considerată specifică fenomenului laicizării

științei în domeniul **informaticii**, fiind, în același timp, o modalitate de vulgarizare.

Deci VS se preocupă de *mijloacele, procedeele de difuzare a termenilor științifici* care fac posibil accesul profanilor la sensul științific, fără a consemna (decât cel mult izolat) efectele sau rezultatele la nivelul lexicului general (așa cum se întâmplă în cazul **banalizării** sau **determinologizării**).

11.3.2. Mijloacele lingvistice prin care se face VS sunt diverse, chiar dacă au o bază comună în interdependența dintre *paradigmatic* și *sintagmatic* în analiza lexico-semantică. Este ilustrativă definiția VS (dată de M. F.Mortureux 1998: 50) ca: „proiectare pe axa sintagmatică a unei relații paradigmatică cu realizări variate”. Rezultă din această definiție că adevăratul obstacol în difuzarea cunoștințelor specializate este reprezentat de **termenii științifici** sau de **lexicul specializat** (adică de axa paradigmatică). Pentru depășirea acestui obstacol se apelează la diferite soluții care combină aspectele lexico-semantice cu cele contextuale.

Interpretarea complexă a VS este subliniată de P. Lerat 1994: 143 care arată necesitatea de a avea în vedere atât *cunoștințe* (fr. *savoir*) cât și *modalități adecvate de transmitere* a lor (fr. *savoir-faire*). Delimitarea procedeeleor lingvistice utilizate nu este însă făcută cu claritate (id.)

Principalele mijloace lingvistice de explicitare a **termenilor științifici**, ilustrative pentru interdependența dintre *paradigmatic* și *sintagmatic* în VS sunt: **parafraza** (A), **procedeele lexico-semantice** – **sinonimia** și **hiponimia** (B) și **metaforizarea** (C).

A. Cel mai răspândit procedeu de VS este reprezentat de **parafrază**, utilizată mai ales în *textele care promovează*

*explicarea conceptelor științifice. Parafraza se bazează pe reformulări ale termenului – pivot, reformulări care pot fi mai ample sau mai reduse. Este asemănată cu traducerea monolingvă (A.M. Löffler 1994: 109; F. Gaudin 2003: 143-147), ceea ce face să fie bine reprezentată și în dicționarele generale. Asemănarea parafrazei din VS cu traducerea are în vedere înlocuirea unor termeni incompreensibili cu cuvinte uzuale (M.F. Mortureux 1994: 89). Această înlocuire nu este ușoară, nu e întotdeauna posibilă și antrenează procedee diverse. Exploatarea resurselor limbii comune în parafrază pentru a construi precis termenul – pivot depinde de mulți factori (de la *domeniu* la *abilitatea vulgarizatorului* și la *competența lectorului*, (F. Gaudin 2003: 133-135). Interpretarea dată de profani este în general superficială, dat fiind că rămân și alți termeni specializați în parafrază care nu sunt suficient cunoscuți, cum rezultă, de exemplu, din definiția HIPOGLICEMIEI, „scăderea concentrației sanguine a glucozei” (v. D. Jacobi 1987: 68).*

Numeroase **parafraze** propun definiții sumare și rapide ale termenilor considerați necunoscuți și pentru acest motiv, specialiștii le apropie de **definiția** lexicografică (D. Jacobi 1994: 82).

A.M. Löffler – Laurian 1994: 95 ș.u. delimitează mai multe *tipuri de definiții de vulgarizare*, utilizate în presa de largă circulație. Cele mai frecvente par a fi definițiile care explică un cuvânt-titlu. Sunt posibile definiții care se ocupă de formare sau de istorie sau care se bazează pe exemplificare. Amestecul genurilor este de asemenea frecvent. Referirea la cauzele, consecințele fenomenului sau la diverse analogii constituie puncte comune cu parafraza din definițiile lexicografice (D. Jacobi 1987: 68). Unele definiții lexicografice preștiințifice utilizează parafraza, cum ar fi definiția termenului **economic CREDIT** din DEX. Se poate da mai întâi parafraza:

„(relație dintre) o persoană fizică și juridică” și apoi (în paranteză), termenul **specializat-creditor**”; și, la fel, partea doua – „(care vinde pe datorie) altei persoane fizice sau juridice; – **debitor**”.

Se constată că reformulările de tip parafrastic beneficiază de **mărci metalingvistice** precum *adică, în alți termeni, ceea ce se numește...*, utilizând verbe specifice precum: **a desemna, a califica, a intitula** (D. Jacobi 1994: 84-85).

Se consideră (D. Jacobi 1987: 68-71) că ansamblul mecanismului de *reformulare a termenului-pivot* reprezentând **parafraze** se repartizează în două categorii. Pe de o parte, **parafrazele de asociație**, prezente în contextul imediat al termenului – pivot (de exemplu, „scăderea concentrației sangvine a glucozei sau **hipoglicemia**”); pe de altă parte, **parafrazele de substituție** constituind termenii de substituție într-un context mai larg, chiar în fraze distincte (metaforă, cataforă, diaforă), ca în exemplul: „derivatul dietilstibenului, acest anabolizant, o substanță cu activitate **ostrogenică**”.

Ultimul tip de parafrază favorizează introducerea termenului de **paradigmă definițională** (M.F. Mortureux 1993: 124) pentru a desemna toate definițiile asociate explicării unui concept (v. și P. Charaudeau și D. Maingenu 2002: 415).

În textele românești care difuzează termeni științifici, **parafraza** este procedeul cel mai frecvent de explicare a sensului specializat. Diferențele apar în funcție de tipul de text, de autorul lui și de domeniu. Destinatarul, în general, nespecializat are mai mică importanță asupra tipului de parafrază.

În general, se remarcă **parafrazele scurte** care dau o **explicație succintă termenului** și care se utilizează în texte cu un grad de specializare redus. Tot în acest tip de texte pot apărea

analogii sau sensuri figurate. Parafrazele lungi, conținând definiții, descrieri, explicații funcționale apar în textele cu o specializare medie.

Vom ilustra caracteristicile **parafrazelor termenilor științifici** prin exemple din presa **economică** de circulație medie și largă și din publicațiile de reclamă **medicală** și **farmaceutică**.

În presa **economică**, apare fie termenul specializat, urmat de parafază, fie invers. **Parafrazele scurte** sunt frecvente: **metode de phishing**, explicat în paranteze (*furt de identitate*), Săptămâna Financiară 2006. Se poate apela la o parafază care se bazează pe opoziții: termenul STAGFLATION este parafrizat „*nu e nici inflație, nici deflație, nici dezinflație*”; în continuare apare și o parafază dezvoltată: „*prețurile au tendința să o ia în sus, iar creșterea economică stagnează sau scade ușor*”, Săptămâna Financiară, 2006.

Titlurile din presa **economică** au deseori caracter de **parafrază**, utilizând elemente uzuale, afective, transparente: „*Cutia Pandorei a fost deschisă – cota unică de impozitare*”. Săptămâna Financiară 2006. Titlul „*Daunele cominatorii înfrâng rezistența debitorului*” conține atât sintagma terminologică, cât și indicații definitorii, urmate de parafraze: „*plata daunelor ca mijloc de constrângere*”, Capital 22/2006.

În cazul termenilor **economi**ci noi se utilizează o suită de parafraze, de cele mai multe ori ample: De exemplu, într-un articol care urmărește prețurile pe piață ale unui produs tehnic nou: „*Ce este HANDHELD? HANDHELDURILE, identificate și cu PDA sunt dispozitive mobile de buzunar, capabile de sincronizare cu un computer laptop sau desktop*”, Bani Noștri, 19/2006.

Unele modalități de explicare a termenilor noi sunt complexe, apelând la o suită de parafraze și chiar la reprezentări grafice ale lor. Termenul definit – LEASING-UL OPERAȚIONAL

însurează componentele „nou în România”; „*reduce cheltuielile de regie*”, „*costuri fixe*”, „*mașină de rezervă*”, „*eliberează capital*”, „*service complet*”, ș.a., Bursa, 2005 / 230. Apar și alte explicitări de tip parafrastic, formulate accesibil: „*formă specială de închiriere*”, „*bunurile sunt returnate de client la sfârșitul contractului*”.

De menționat că suita de parafraze definitorii pentru LEASINGUL OPERAȚIONAL este reprezentată *grafic* foarte sugestiv prin *cercuri colorate* (fiecare parafrază fiind înscrisă într-un cerc).

În difuzarea cunoștințelor **medicale** apar diferențe importante în funcție de *tipul de text*.

În presa de popularizare **medicală**, în care medicii răspund pacienților-vorbitori obișnuți, ca și în reclamele **medico-farmaceutice**, termenul specializat este însoțit de parafraze de lungimi diferite, cu mai multe sau mai puține elemente explicative.

Parafrazele scurte și clare nu sunt foarte numeroase: „ALZEHMER sau boala uitării”; „Sensibilitatea dureroasă a sânilor (așa numita MASTALGIE)”, Farmacia ta, sept. 2006; „CRIOTERAPIE (înghețare)” id.; „colesterolul rău (LDL colesterol) și colesterolul bun (HDL colesterol)”, ibid.

Accesul profanilor la sensul specializat este favorizat și de **parafrazele metaforice**: „COENZIMA Q10 se mai numește „antioxidantul inimă sănătoasă””, Săptămâna medicală 2006: 25. În articolele cu un pronuțat caracter vulgarizator, **metaforele** pot fi elementul de bază, începând din titlu: „*galopul inimii*”; ele sunt urmate de *parafraze explicative ample*, cu detalii explicative accesibile, combinate cu destul de puține elemente specializate: „FIBRILAȚIA este un **ritm nebunesc al inimii** și *consecințele nu sunt simple, pentru că atunci când bătăile inimii sunt atât de*

dese, inima nu mai are timp să se umple de sânge și debitul sangvin scade, deci se poate prăbuși tensiunea și atunci chiar este necesară intervenția defibrilatorului electric (subl. n.)", Jurnalul Național, 2006, 18 noiembrie.

Parafrazele mixte ca stil de explicare sunt frecvente: „LUTEINA, **antioxidul natural** care contribuie la păstrarea sănătății ochilor și a integrității vaselor sangvine”, Farmacia ta, sept. 2006.

O situație distinctă o are presa **medicală**, care, deși are o *difuzare largă*, este destinată mai ales informării asupra unor cunoștințe de specialitate recente. În revista „**Viața medicală**” articolele sunt semnate în general de medici (unii chiar cu titluri academice), ceea ce face destul de greu accesibile textele prin ansamblul cunoștințelor utilizate. Afirmatia se verifică și în cazul unor articole care prezintă un interes mai larg și implică intenții de difuzare a cunoștințelor către un public nespecializat. Asemenea obiective sunt anunțate chiar din titlu: „*Diagnosticul prenatal al anomaliilor congenitale*”, *Viața medicală*, 2006 / 36 și sunt apoi explicitate în text: „**Diagnosticul prenatal reprezintă o opțiune pentru viitori părinți, aceștia fiind singurii în măsură să decidă asupra efectuării testelor și asupra consecințelor pentru sarcină după aflarea rezultatelor**”, problemă considerată „*de sănătate publică în orice țară civilizată*”. În ciuda destinației mai largi a articolului, explicitarea cunoștințelor specializate noi se face la un nivel de specializare științifică ridicat; de exemplu: „**Tehnica FISH – hibridizarea fluorescentă in situ (FISH) are loc, pe bază de complementaritate, între o secvență specifică de ADN a cromozomului analizat și o sursă de ADN**” (id.) Alte explicații au un grad de accesibilitate mare cum ar fi definirea procedurii CORDONOCENTEZĂ, care constă în punctia transabdominală sau transvaginală a cordonului ombilical, sub control ecografic” (ibid.)

B. **Procedeele lexico-semantice** prin care se face VS sunt urmărite în mai mică măsură de specialiști (D. Jacobi 1998, M. F. Mortureux 1997). Bazate cu precădere pe relațiile **paradigmatice** (de **sinonimie** și **hiponimie**), ele nu se pot dispensa de relațiile **sintagmatice** (textul, contextul și de datele extralingvistice). Utilizarea într-un *text determinat de VS* a unor *echivalențe* (chiar relative) cu un *termen-pivot* (sau *termen-țintă*) trebuie să aibă în vedere elemente mai bine cunoscute și răspândite, accesibile publicului larg. Între acestea și termenul-pivot trebuie să existe o bază conceptuală comună, neglijându-se aspectele care redau exact sensul specializat. La nivelul unui anumit text, se ajunge la o **sinonimie referențială** care, prin *reluări* și *accesibilitate*, favorizează o cunoaștere parțială a termenului științific de către profani. Procedura este similară atât în utilizarea **sinonimelor**, cât și a **hiperonimelor**, și, în multe situații, se apelează la ambele relații semantice.

Un exemplu clar de sinonimie (uneori perfectă) utilizată în textele de VS este cel al înlocuirii **termenilor științifici** propriu-ziși (**savanți**) cu **denumiri populare** (atunci când acestea există). De exemplu, numele unei insecte numite savant **Bombyx mori** poate fi înlocuit în franceză prin VER À SOIE (D. Jacobi 1987: 65-67); numele altei insecte **Cochliomjia homnivorax** este redat în franceză prin LUCILIE BOUCHÈRE (dar și prin parafraze **mouche dévoreuse d'hommes**, D. Jacobi 1994: 81).

Pentru utilizarea **sinonimelor** ca manieră a VS (eventual asociat cu **hiponimele**) se propune termenul de **paradigmă designațională** (M.F. Mortureux 1997: 101). Pornind de la un articol din presa franceză (din 1995) care face cunoscută o nouă substanță utilizată pentru inducerea somnului – MELATONINA, se ajunge la o **paradigmă designațională** alcătuită din: DROG, PILULĂ, SECREȚIE, HORMON PINEAL, ș.a. – (**cvasi**)**sinonime**, dar și *substanță uimitoare, hormon binefăcător, hormon al serii-*

parafraze. Unitățile echivalente cu termenul MELATONINĂ sunt inegale ca accesibilitate, dar au un referent unic și fiecare element contribuie la decodarea sensului specializat.

M.F. Mortureux 1997: 101 analizează în detaliu relațiile semantice subordonate celei de *sinonimie referențială* în această paradigmă. Relația de la **hipo-** la **hiperonim** merge de la precis la vag: **melatonină, hormon pineal, hormon, secreție, substanță**. Se stabilește o relație de **metonimie** între **melatonină** și **gelulă, pilulă**. Sintagmele terminologice care se referă la MELATONINĂ au drept cap termenii **drog, gelulă, hormon, moleculă, substanță**. Toate aceste echivalențe ale MELATONINEI constituie **coreferenții**. În **paradigma designațională** (ca și în cea **definițională**) se urmărește *persistența nodului stabil* („dur”) reprezentând sensul (arhisememul) științific.

Presa românească de difuzare științifică din domeniile investigate (**economic** și **medico-farmaceutic**) utilizează în mică măsură **sinonimia** ca procedeu de VS: **Sinonimia** este, în general utilizată pentru varierea și nuanțarea exprimării sau chiar pentru exprimarea unor valori subiective. Un exemplu care susține această idee este articolul din presa **economică** intitulat „*Taxarea inflației și dubla impozitare a capitalului*”, în care se operează nu numai cu TAXĂ și IMPOZIT, ci și cu sinonime ieșite din uz ca BIR pentru a insista asupra ideii unei taxe exagerate („*BIR și pe venitul realizat și pe cel anticipat*”, Săptămâna financiară, iunie 2006).

Terminologia **medicală**, care beneficiază de numeroase **sinonime**, le utilizează destul de rar ca modalitate de vulgarizare (preferându-se în acest scop **parafraza**). Se pot compara **sinonimele**, ambele științifice PLEUROSCOPIE (TORASCOPIE) sau **defectele structurale** și **bolile monogamice**, Viața medicală. 2006 / 37.

Specialiștii consideră că relația de **hiponimie** este o posibilitate convenabilă de a explica anumite concepte științifice în VS. Sunt convingătoare exemple când termeni științifici mai bine cunoscuți, cu statut de **hiperonim** înlocuiesc în limbajul profanilor **hiponime** mult mai specializate și mai puțin accesibile: CELULĂ, GLOBULĂ ALBĂ (hiperonime) în loc de LIMFOCITĂ, FAGOCITĂ, MICROFAGE, ș.a. (D. Jacobi 1990: 104-106); la fel MICROB pentru STAFILOCOCC AURIU (D. Jacobi 1994: 80); din **domeniul tehnic**, GAZ DE EȘAPAMENT este un hiperonim mai accesibil nespecialiștilor pentru hiponimul- termen chimic specializat: **dioxid de carbon-CO₂** (P. Lerat 1995: 144).

O serie de date științifice scapă profanilor. De exemplu, se arată că MICROB este un termen științific vag, care poate fi VIRUS, BACTERIE, ALGĂ, CIUPERCĂ, iar reformularea din VS poate fi, în aceste condiții, inexactă (D. Jacobi 1994: 80-81). Ca soluție de VS este acceptată totuși pentru că asigură profanilor accesul la o parte din sensul științific prin relația dintre necunoscut și ceva cunoscut.

Urmărind o apropiere mai mare de conceptele științifice, relațiile de **hiponimie** din VS sunt diferențiate în două tipuri: (a) *seria ordonată* și (b) *seria cronotopă* (M.F. Mortureux 1994:87-89).

Seria ordonată se referă la anumite științe în care există o *rețea taxonomică*, cum ar fi clasificările ierarhice construite de naturaliști care merg de la un *termen generic* (cel mai cuprinzător) până la *numele speciei unice* (cel mai specific). De exemplu, într-un articol de VS apar termenii ANIMAL; REPTILĂ, DINOZAU, BIPED, IERBIVOR, HYPSELOSAURUS care se pot constitui într-o *serie supraordonată exhaustivă* ANIMAL (regn), VERTEBRATĂ (încrengătură), REPTILĂ (clasă), DINOZAU (ordin), DINOZAU, BIPED, IERBIVOR

(sub ordin) ș.a. VS utilizează termeni generici cunoscuți profanilor precum DINOZAU, REPTILĂ, ANIMAL.

În **seria chronotopă** se dau exemple pentru entități **biologice** specializate ca OVOCITE, SPERMATOCITE, pentru care se utilizează în VS sintagme în care intră termenul cunoscut CELULĂ, combinat cu determinanți accesibili (de pildă, SPERMATOCITE = **celule feminine**, fr. „celules filles”).

Exemplele românești de VS din materialul investigat care apelează la un **hiperonim** mai bine cunoscut apar mai ales în reclamele **medico-farmaceutice**. De pildă, **hiperonimul** ENZIME NATURALE este urmat de indicarea unor **hiponime** necunoscute pentru că nu sunt înregistrate în dicționarele generale: BROMELINĂ, PAPAINĂ, PANCREATITĂ, TRIPSINĂ, AMILAZĂ, LIPAZĂ. În acest caz, **hiperonimul** chiar decodată superficial, apropie vorbitorul obișnuit de sensul specializat.

C. **Metaforele** (sau alți **tropi**) pot face mai accesibil sensul științific în textele de VS (D. Jacobi 1994: 85-86). Prezența **tropilor**, preferința pentru **analogii** și **comparații** depind de **domeniul** din care fac parte termenii-pivot, de textul în care apar și de **destinatar**. *Textul* trebuie să aibă un grad inferior de specializare științifică și să se adreseze unui public larg. *Domeniile* din care s-au dat exemple sunt cel **medical**, cel al **științelor naturii** și **economic**. Vom da câteva exemple ilustrative pentru primele trei domenii, urmate de o analiză mai detaliată a unor situații din presa **economică** românească actuală.

În texte **medicale** vulgarizatoare se înregistrează (D. Jacobi 1994: 85-87) exemple ca: „NEUROLEPTICII *se fixează ca cheia în broască*”, „ACTIVITATEA CORTICALĂ *se înrudește cu focul din pădure*”; și, la fel, din științele naturii: „*les fossiles, ces aides-mémoires*” (D. Jacobi 1994: 86). Alte exemple similare se pot da din presa românească de largă circulație, precum:

„ALZHEIMER, *boala uitării*” sau metaforele filate (în suită): „NECROZĂ de CAP FEMURAL, adică *moartea osului sau infarctul (!) vârfului osului femural*”, Jurnal Național, sept. 2006.

Presa economică de largă circulație abundă în utilizări metaforice diverse (v. și B. Spillner 1994: 60). Materialul românesc cercetat arată frecvența *titlurilor metaforice*, urmate de subtitluri care explicitează denotații (dar cât se poate de accesibil) utilizarea: „REBRANDINGUL, *o sabie cu două tăișuri* (titlu), urmat de subtitlul explicativ: „*Fuziunile și evoluția pieței sunt în topul motivelor de schimbare a identității marilor companii*”, Săptămâna financiară, iunie 2006. La fel, titlul figurat „IMPOZITUL *pe lene se coace la Ministerul Agriculturii*” este urmat de subtitlul obiectiv, explicativ: „*pentru că tot mai multe terenuri agricole sunt nelucrate, Gh. Flutur ameninșă cu introducerea unui impozit usturător*.” Capital, 38/2006. Sau titlul „«Piticii» BANCARI *caută tratamente de creștere*”, unde se constată nu numai marcarea grafică prin ghilimele a termenului metaforic, ci și precizarea lui prin determinanți specializați (soluție frecventă în limbajul politic). A doua parte a titlului transferă un concept medical, utilizat cu valoare metaforică în economie (v. și A. Bidu-Vrăncianu 1993: 77-78, 85 sau B. Spillner 1994: 60). În continuare, subtitlul combină explicațiile denotative specializate cu unele elemente expresive: „*În lupta cu giganții BANCARI, dintre care primii trei controlează aproape jumătate din PIAȚĂ, BĂNCILE mici găsesc din ce în ce mai greu resurse de creștere*”, id.

Marcarea figurată poate afecta *întreg enunțul*, prin utilizarea unor analogii (metafore) exprimate în termeni uzuali. De exemplu „*A ajuns aproape un clișeu faptul că ÎNTRUPERIDERILE MICI și MIJLOCII reprezintă coloana vertebrală a economiei*”, Capital 20/2006; „*FIRME cu renume, adevărate mașini de făcut bani*”, id. „*Fiecare socotește*

FIRMELE pe alte degete", ibid. Valoarea figurată este sporită de un cumul de mijloace denotative și conotative: „**Banii guvernului n-aduc fericire, ci alegeri și INFLAȚIE. Executivul trebuie să cheltuiască un miliard de euro lunar pe pomeni electorale și „investiții”**”, Săptămâna Financiară, sept 2006, unde marcarea prin ghilimele a termenului specializat **INVESTIȚII**, îl face echivalent cu situații similare din limbajul politic. Sintagma metaforică **pomeni electorale** apare ca hiperonim pentru termeni specializați cu sens denotativ utilizați ca hiponime și indicați în paranteze: **PROTECȚIE SOCIALĂ, SALARII; SUBVENȚII**. Complexitatea aspectelor expresive antrenate într-o comunicare specializată (indicată ca o condiție restrictivă, ce trebuie evitată în acest tip de texte) nu poate fi admisă decât ca o caracteristică a textelor de vulgarizare științifică (VS), reprezentând soluții mai eficiente pentru receptarea de către vorbitorii obișnuiți.

O situație specială o au numeroasele sintagme cu valoare expresivă din limbajul **politic** (v. la **banalizare** în al doilea sens, la v. 11.2). Întrucât în cazuri ca *milă ELECTORALĂ, circ POLITIC, cârja POLITICĂ*, nu se pune problema explicării sau extinderii unor concepte științifice, considerăm că ele nu reprezintă **metaforizarea** ca procedeu de **vulgarizare științifică**. Putem admite că asemenea sintagme exprimă valori semantice mai complexe, figurate și expresive pentru a impresiona, dar termenii specializați (**ELECTORAL, POLITIC**) nu pun probleme de interpretare și explicare.

11.4. Concluzii privind raportul dintre determinologizare, banalizare și vulgarizare

Considerațiile teoretice privind conceptele utilizate pentru a desemna relația dintre **lexicul comun (LC)** și cel **specializat (LS)** și *exemplificările* care le-au însoțit au pus în evidență

difficultatea unor delimitări stricte. De aceea se impun câteva concluzii privind elementele comune și distincțiile necesare.

Determinologizarea, banalizarea și vulgarizarea au cauze comune reprezentate de „laicizarea” științelor în societățile moderne, de interesul și disponibilitatea actuală de a utiliza termeni specializați în limba comună.

Determinologizarea poate fi interpretată în *sens larg*, ca fenomenul general de „diluție” a sensului specializat care însoțește orice trecere a unui termen în limba comună, fiind prezentă (în grade diferite) în cazul **banalizării și vulgarizării**. În *sens restrâns*, **determinologizarea** se referă numai la **termenii tehnico-științifici** care interesează ca atare și vorbitorii obișnuiți, păstrându-și valoarea denotativă a sensului specializat (chiar dacă interpretat superficial); în asemenea situație sunt anumiți termeni tehnici (MAȘINĂ ACCELERATIE), termeni din **informatică** sau din **economie** (BUGET; CREDIT) sau chiar din **medicină** (SIDA, ADN).

În cazul **banalizării**, „diluția” sensului specializat se face în grad maxim, devenind predominant sensul conotativ la care s-a ajuns prin evoluție semantică și contextuală.

În interpretarea precizată aici, **determinologizarea și banalizarea** conduc la *asimilarea* termenilor tehnico-științifici în *limba comună*.

Vulgarizarea, ca proces complex, deliberat, organizat în *explicarea și difuzarea conceptelor științifice* are un caracter limitat, cantitativ și chiar calitativ. De aceea efectul asupra limbii comune ca rezultat sub aspectul *extinderii și asimilării* este accidental și nu întotdeauna ușor de prevăzut. Rezultatul *extinderii* în limba comună a unor termeni promovați de VS depinde mai ales de *factori extralingvistici*, variabili și complecși.

PARTEA a IV-a

LEXICUL ȘTIINȚIFIC INTERDISCIPLINAR

12. TERMENI COMUNI MAI MULTOR TERMINOLOGII (LSI)

12.1. Interdisciplinaritatea – problemă actuală, interpretare

Interdisciplinaritatea este considerată o altă orientare caracteristică în științele moderne, cu consecințe asupra problemelor și metodelor de investigare terminologică.

Într-o interpretare generală, **interdisciplinaritatea** înseamnă prezența unui termen specializat în minimum sau în mai mult de *două domenii științifice*. De multe ori, în contact cu *limba comună*, **interdisciplinaritatea** se poate corela cu "*laicizarea științelor*" și, de aceea, este considerată "una din marile probleme ale timpului nostru" (J. C. Baudet 1997:102).

Interdisciplinaritatea a constituit obiectul unor cercetări apărute relativ recent, în ultimul deceniu, similar și poate simultan cu perspectiva terminologică mai complexă detașată în aceeași perioadă (adică a **terminologiei** pe care am numit-o "**externă**" – T₂). Așa se explică, poate, de ce studiile rezervate explicit interdisciplinarității nu sunt prea numeroase și de ce predomină referirile corelate cu alte probleme terminologice.

Pot fi menționate volumele care tratează relativ unitar interdisciplinaritatea: F. Riggs 1993 (**Social Sciences Terminology**), Klein J. Thompson 1990 (**Interdisciplinarity. History. Theory and Practice**), C. de Schaetzen ed 1997 (**Terminologie et interdisciplinarité**), A. Bidu-Vrănceanu coord. 2001, A. Toma 2006.

Dintre cele câteva definiții posibile, reținem că **interdisciplinaritatea** “începe acolo unde specialistul unui domeniu cunoaște o *parte utilă* a proprietăților unor concepte [din alt domeniu] de care are nevoie în *interacțiunea profesională* (P. Lerat 1997: 8-9). De aceea, **interdisciplinaritatea** ar presupune (cel puțin parțial), o *colaborare dintre specialiști* din ramuri acționând în comun” (id: 9), ceea ce înseamnă o interpretare mai pragmatică: “întâlnirea disciplinelor în *practica profesională*” (J. C. Baudet 1997: 93). Din punctul de vedere al cercetării științifice, **interdisciplinaritatea** “vizează *interconexiunea* între disciplinele implicate” (P. Wijnands 1997: 137). Rezultă de aici dezideratul subliniat de mai mulți specialiști, cu importante consecințe terminologice de a preciza *conceptele* și *sensurile* din perspectivă interdisciplinară; aceasta înseamnă, pe de o parte, posibilitatea creării unor *concepte interdisciplinare*, bazate pe conceptualizări și reconceptualizări noi (P. Wijnands 1997: 138-139).

Identificarea variabilelor care redau **interdisciplinaritatea** se corelează cu importanța **domeniului** (P. Lerat 1997: 10-11), chiar dacă unele date din anumite domenii sunt greu de redat în cuvinte (id.: 6-8, cu exemple din **fizică** și **chimie**). Se dau exemple convingătoare din **meteorologie** sau din **inteligența artificială**. Este analizat (ibid.: 11) conceptul definit prin variabile interdisciplinare corespunzător fr. CONNAISSANCES (“cunoștințe, cunoaștere”), plasat între **psihologia cognitivă**, **inteligența artificială** și **terminologie**. Din această perspectivă, activitatea interdisciplinară obligă la ajustări conceptuale permanente și la o dinamică a culturii științifice (ibid.).

Volumul **Terminologie et interdisciplinarité** 1997 înregistrează numeroase exemple de domenii științifice interdisciplinare actuale: **biotehnologia** (p. 53), **biochimia**

(p. 57), **bioinformatica** (p. 63), **marketingul politic** (p. 119), **nomografia** (p. 73) și, sub aspecte variate, **inteligența artificială** (p. 11), **lingvistica computațională** (p. 128) și **comunicarea politică** (p. 119). Sunt semnalate contacte interdisciplinare între științele umaniste (**psihologie**, **psiholingvistică**, **lingvistică**, **comunicare**, p. 114- 115). Disciplinele umaniste se remarcă printr-o mare mobilitate a granițelor, favorizată de apropierea de *limbajul comun* (P. Nederlandt 1997: 37-39). Se arată dificultatea delimitării unor domenii foarte apropiate, ca **psihologia** și **logopedia** (id.: 38). Extinderea în limba comună a unor termeni din aceste domenii creează false echivalențe ilustrate prin fr. MANIAQUE care, în limbajul curent indică "meticulozitate, curățenie", nu "tulburări mentale specifice anumitor pacienți, ca în **psihiatrie** (ibid.: 38).

M.T. Cabré 1998: 61-111 pune problema **interdisciplinarității** ca o caracteristică proprie **terminologiei**, indicând disciplinele științifice cu care intercondiționează.

Exemplele date privind **interdisciplinaritatea** lasă loc unor precizări. **Interdisciplinaritatea** pare limitată la *interacțiunea dintre domenii științifice independente* și nu pare să aibă în vedere relațiile dintre **subdomenii** ale aceleiași științe. De exemplu, **pragmatica**, deși operează cu elemente din ramuri diferite este, global, o disciplină **lingvistică** și nu e considerată interdisciplinară (v. L. Ionescu-Ruxăndoiu 2003). De asemenea, sunt greu de calificat situațiile în care se apelează, relativ limitat, la metode din alte discipline, cum ar fi utilizarea în **semantică** a *teoriei mulțimilor* (v. A. Bidu-Vrănceanu și N. Forăscu 1984: 207-224) sau a *inteligenței artificiale* (v. F. Rastier și colab. 1994: 1-17, 94-102, 201-213). În schimb, **lingvistica computațională**, constituită pe baza unor activități deliberate de colaborare între

specialiști și domenii științifice diferite, este un exemplu convingător de **interdisciplinaritate** (v. D. Tufiş și F. J. Filip coord. 2002, E. Ionescu 2003: 203-210).

Rezultă că apartenența la **lexicul științific interdisciplinar** este mai mult sugerată, dedusă din aprecieri diverse. Din aceste aprecieri vom încerca să desprindem câteva criterii explicite. Importanța *condițiilor extralingvistice* este formulată destul de clar și are consecințe *cantitative* și *calitative* (*conceptual-semantic*). Astfel, acțiunea deliberată a *specialiștilor din domenii diferite* justifică utilitatea *combinării metodelor lor de cercetare*, orientate spre obiective noi; în asemenea condiții, *transferul termenilor dintr-un domeniu în altul* se materializează în *cantități reprezentative*. Este cazul considerării aceleiași realități sau a *aceluiași referent* sub *aspecte diferite*, cum ar fi utilizarea de *formule chimice* în **mineralogie**.

Un loc important este ocupat de situațiile în care **interdisciplinaritatea** este justificată de necesitatea de a opera cu *concepte fundamentale* în mai multe științe. Existența lor este sugerată fie prin așa-numitele *concepte supra-disciplinare* (P. Wijnands 1997: 138-139), care ar putea constitui un **lexic științific interdisciplinar de bază**; acesta pare să provină din științe fundamentale (**matematica, filozofia, logica**) și ar putea facilita cercetările bazate pe *inteligența artificială* aplicate în diverse domenii științifice. În această situație ar fi **lexicul conceptual** (v. J. Lerot 1997: 18-32), care ar permite o delimitare mai riguroasă a **lexicului științific interdisciplinar**.

Termenii în număr mic sau simplele “împrumuturi” dintr-un domeniu în altul, bazate de multe ori pe analogii întâmplătoare (fiind chiar “tropi vulgarizanți”, C. De Schaetzen 1997: 125) cu greu ar putea fi numite **interdisciplinarități** pentru că nu respectă condițiile menționate anterior. În realitate însă asemenea situații nu sunt deloc izolate în diverse terminologii, cum ar fi cea

politică, în care termeni proveniți *din diverse terminologii* sunt transferați pentru că exprimă analogii utile, iar valoarea metaforică se pierde în favoarea exprimării unui concept nou.

Condiționările *extralingvistice de conținut* au consecințe *semantice* importante pentru aprecierea **lexicului științific interdisciplinar**. Se constată *identitatea sau echivalența semantică* dintre un termen utilizat în terminologii diferite (ceea ce înseamnă *același sens* sau *aceeași medie semantică* la care se adaugă seme specifice) sau *diferențieri destul de mari*, în cazul transferurilor prin metaforă. *Apropierea semantică*, (justificată, de obicei, *extralingvistic*) caracterizează **interdisciplinaritățile reale, propriu-zise**. *Diferențierea semantică*, corelată cu reprezentări limitate cantitativ, accidentale, constituie un aspect *marginal* sub aspectul *interdisciplinarităților*, dar interesant pentru “laicizarea științelor” și “democratizarea cunoașterii”, specific unei **terminologii dinamice**.

Se poate considera că evaluările privind *distanța semantică mică* dintre utilizările unui termen în mai multe domenii științifice, controlate obiectiv prin *datele extralingvistice* duc la o *motivare de conținut* determinantă pentru transferul conceptual și au o reprezentare cantitativă remarcabilă la nivelul **lexicului științific interdisciplinar (LSI)**. Numărul mic de termeni înregistrați în două sau mai multe terminologii, motivat izolat, superficial și asociat cu *modificări de sens* (multe metaforice) sunt mai curând *interferențe*.

Identificarea riguroasă a sensului specializat, important, în general, este strict necesară în cazul unor termeni utilizați în mai multe domenii. Din acest punct de vedere, **lingvistica** poate avea un rol important, precizând interpretarea prin analiza *în componente de sens (analiza semică)* și prin analiza *contextelor imediate* (libertăți, preferințe, restricții contextuale) delimitând

sintagmele terminologice fixe de cele (*relativ*) *libere* cu beneficii pentru dezambiguizarea sensurilor specializate din mai multe terminologii. În același scop, sunt utile și alte elemente, cum ar fi luarea în considerare a *indicațiilor din dicționarele generale și enciclopedice* privind **domeniul** de apartenență al unui termen, indicații date explicit prin **mărci diastratice** sau deduse din definiții.

Un aspect care poate interesa **interdisciplinaritatea** privește *direcția de extindere* a unui termen de la un domeniu la altul. Stabilirea *punctului de plecare* se poate face cu precizie în puține cazuri. Par să fie o *sursă de interdisciplinaritate științele fundamentale (matematica, filozofia)*, capabile să producă concepte de bază. În celelalte situații, indicarea *punctului de plecare*, dacă nu este făcută riguros, motivat de specialiști cu diverse argumente, poate fi riscantă.

Migrarea conceptelor între domenii poate fi studiată *statistic*. Frecvența ridicată a unui termen într-un anumit limbaj arată că termenul e specific acelui domeniu, pe când frecvența scăzută indică împrumutarea termenului (V.R.M. Losee 1995 care indică domenii "sursă" stabilite pe baza frecvenței termenilor: **electronica, biologia, fizica, psihologia, matematica, economia**. V. și A. Toma 2005: 39, 2006: 217-279, care operează cu termenii **știință-donator** sau **știință-gazdă**, reprezentând punctul de *plecare* față de o **știință receptor**, care preia termenii interdisciplinari).

Combinarea criteriilor de interpretare a **interdisciplinarității** într-o grilă unitară va fi aplicată unor terminologii românești: exemplele concrete, diversele situații înregistrate vor contribui la precizarea conceptului de **lexic științific interdisciplinar**.

12.2. Modalități de investigare a LSI – criteriul cantitativ. Corpusul

Analiza lexicului științific interdisciplinar din diverse terminologii românești este utilă pentru a verifica criteriile de interpretare, pentru a stabili particularitățile din acest punct de vedere și pentru a sugera alte direcții de cercetare. Întrucât o asemenea analiză nu putea avea un caracter exhaustiv, s-a procedat la alcătuirea unui *corpus*; acesta este *limitat cantitativ* pentru că a avut în vedere numai anumite terminologii și numai anumite contacte ale acestora. *Corpusul* alcătuit reprezintă o *bază obiectivă* pentru că a pornit de la *dicționarele generale, enciclopedice*, care indică sensuri specializate pentru mai multe domenii (indicate prin marcă diastratică sau rezultând din definiția dată). Punctul de plecare a fost constituit de *una* din cele șase terminologii studiate; grupate în *științe sociale* sau *umaniste*: *lingvistica, filozofia, artele plastice, științele politice și științe exacte: matematica și mineralogia* (v. A. Bidu-Vrânceanu coord. 2001). Pentru *lexicul științific interdisciplinar* (LSI) din fiecare terminologie investigată s-au prezentat date însumate din mai multe dicționare (DEX, DE și dicționare specializate) sub forma unui articol care conține *în prima parte* definițiile termenului din limbajul de la care s-a pornit; *în a doua parte* a articolului din *Corpus* s-au înregistrat domeniile LSI și definițiile din fiecare, așa cum apar în DEX și DE, menționându-se explicit când există **marci diastratice**.

LSI românesc a constituit obiectul unui contract de cercetare științifică cu CNCSIS, iar rezultatele au fost publicate în A. Bidu-Vrânceanu coord. 2001 (temă sugerată de unul dintre colaboratori – Alexandra Vrânceanu). Investigarea LSI a fost făcută independent de mai mulți tineri cercetători, preocupați de o anumită

terminologie în cadrul unor teze de doctorat: A. Toma – **matematică** (v. A. Toma 2006), C. Ene – **filozofie** (v. C. Ene 2004), S. Săvulescu – **mineralogie**. Celelalte terminologii au fost analizate limitat: A. Bidu-Vrănceanu – **lingvistica**, **științele politice** (A. Bidu-Vrănceanu și S. Săvulescu), **artele plastice** (A. Vrănceanu). Pe baza materialului reunit în **Corpus** se pot aprecia considerațiile teoretice asupra LSI (v. la 12.1) și se pot degaja o serie de caracteristici ale LSI așa cum apar diferențiat în fiecare din terminologiile studiate.

Corpusul alcătuit pentru LSI românesc permite o serie de *observații cantitative*, care prezintă importanță preliminară. Unele *relații bilaterale* (între **matematică** și **fizică**, **tehnică**, între **mineralogie** sau **chimie**, între **artele plastice** și **mineralogie** sau **chimie**, de exemplu) sau *multilaterale*, între **matematică**, **filozofie**, **logică** și celelalte terminologii studiate sunt *bine reprezentate cantitativ*, numărul mare de termeni comuni în mai multe discipline (cuplat cu celelalte criterii) indică **interdisciplinarități reale**.

Termenii comuni mai multor domenii proveniți din **matematică**, **filozofie** precum ANALIZĂ, CATEGORIE, CONȚINUT, FORMĂ, FUNCȚIE, IDEE, PRINCIPIU, RAPORT, MODEL, STRUCTURĂ, SISTEM, SUBSTANȚĂ, UNITATE, VALOARE ș.a. se pot constitui într-un **lexic științific interdisciplinar de bază**.

Celelalte interdisciplinarități, specifice fiecărei terminologii au *variații cantitative*. **Lingvistica** are termeni comuni nu foarte numeroși cu **matematica** (ADIACENT, ARIE, ENTROPIE, DECODA(RE), FEED BACK) sau cu alte **științe umaniste** (ACCENT, ACORD, SEMN, SUBIECT, ș.a.) și chiar cu **fizica** și **chimia** (ACUSTIC, CÂMP, COMPUS, INTENSITATE, AMALGAMARE).

Filozofia (în afara termenilor comuni mai multor științe) are termeni comuni **științelor umaniste** (ACȚIUNE, ANTITEZĂ, SUBIECT, OBIECT, PREDICAT, SINCRETISM).

Artele plasice au numeroși termeni comuni cu **chimia** și **mineralogia** (ABRAZIV, ACID, ANILINĂ, AZURIT, BITUM, OCRU, SICATIV ș.a., cu **fizica** (ACROMATISM, (CULOARE) COMPLEMENTARĂ, REFRACTIE, TRANSPARENȚĂ ș.a.), cu **matematica** (DIVIZARE, PERSPECTIVĂ, PLAN, PUNCT, ROMB, SUPRAFAȚĂ ș.a.), dar și cu **științele umaniste** (ACCENT, ACORD, EXPRESIE, FORMĂ, CONȚINUT, GAMĂ, TEMĂ, COMPOZIȚIE).

Științele politice au un LSI bogat și mult mai variat ca relații bilaterale, diversitatea antrenând o dimensiune cantitativă pe fiecare zonă de contact. **Științele politice** au termeni comuni cu **economia** (CAPITAL, CARTEL, REGIM ș.a.), cu **filozofia** (mai ales categoriile generale), cu **științele juridice** (ARBITRAJ, COERCIȚIE, CONFLICT, PROCEDURĂ, SUCCESIUNE), cu **matematica** (CENTRU, ECHIDISTANȚĂ, EGALITATE, FORMULĂ, GRUP ș.a.), cu **geografia** (CARTOGRAFIERE, CLIVAJ, GEOGRAFIE POLITICĂ), cu **medicina** (IMUNITATE, APATIE, MIOPIE), cu **sportul** ((ECHIPĂ, ARBITRAJ) sau cu **meteorologia** (CLIMAT).

Matematica are cel mai bogat LSI (v. și A. Toma 2006). În afara termenilor generali, comuni cu **filozofia**, are numeroși termeni comuni cu **fizica** (ABSORBȚIE, ACCELERAȚIE, CÂMP, CON, CONSTANTĂ, DINAMICĂ, FORȚĂ, FRECVENȚĂ, IMPULS, OSCILAȚIE, VECTOR, VITEZĂ ș.a.). În măsură mai mică, are termeni comuni cu **lingvistica** (AFIX, COORDONATĂ, ENTROPIE, RADICAL, TRANZITIVITATE ș.a.), cu **biologia**, **medicina** (ADERENȚĂ, OPERAȚIE, SELECȚIE), cu **chimia** (BAZĂ, ECUAȚIE, EXPERIENȚĂ), cu **astronomia** (COORDONATĂ, MODUL, PLAN, ROTAȚIE), cu

economia (COTĂ, DOBÂNDĂ), **științe juridice** (NORMĂ, PROCES), **geografie, geologie** (AX, CENTRU, CERC, CÂMP).

Mineralogia (subdomeniul **pietre (semi)prețioase**) are cel mai evident contact cu **chimia**, dat fiind că fiecare *denumire* are corespondent *o formulă chimică*: AMETIST – SiO_2 , ACVAMARIN – $\text{Be}_3\text{Al}_2(\text{Si}_6\text{O}_{18})$. Cu totul izolat are termeni comuni cu **poligrafia, tehnica** ș.a. (AGAT, DIAMANT).

Situațiile în care reprezentările cantitative interdisciplinare sunt remarcabile au motivări extralingvistice, de conținut. Acestea explică în linii mari și direcția de “migrare”, de exemplu: **matematica și filozofia** sunt surse de “împrumut”, **mineralogia** ia din **chimie** formulele.

12.3. Mărcile diastratice și alte informații din dicționarele generale privind LSI

Cum s-a văzut înainte (la 12.1. și la 12.2.), *informațiile din dicționarele generale* constituie o *sursă obiectivă și sistematică* în delimitarea concretă a LSI dintr-o anumită limbă (chiar dacă se admit corectări și completări). Apartenența la un *anumit domeniu* este foarte importantă pentru identificarea sensului specializat, mai ales când termenul aparține LSI. **Marca diastratică** precede definiția și este o informație preliminară care ajută *dezambiguizarea*, mai ales în relațiile dintre terminologii și limba comună, ca la CÂMP, RĂDĂCINĂ, COROANĂ ș.a. Din cercetarea făcută rezultă însă că aceste informații nu apar consecvent, coerent în *dicționarele generale* românești.

Marca indicând apartenența la **lingvistică** (l i n g v.) apare rar, fiind preferat indicativul parțial echivalent (g r a m.). Puțini termeni au mărci explicite: ACORD, ARIE, BAZĂ, COMPUS, FORMĂ, FUNCȚIE, INTENSITATE, VALENȚĂ.

Termenii **filozofici** nu au în general marca explicit indicată, cum se poate vedea la CONECTOR (CONECTIV).

FUNCȚIE, MODEL. Informații parțiale de apartenență la **filozofie** apar la **SIMBOL, STRUCTURĂ**.

Domeniul **artelor plastice** nu dispune de o marcă formulată astfel, fiind specificate numai subdomeniile (p i c t.), (s c u l p t.). În majoritatea cazurilor, apartenența la acest domeniu rezultă numai din definiția termenului, ca la **CÂMP, COMPOZIȚIE, PUNCT**.

Și în cazul termenilor **politici**, apartenența la acest domeniu rezultă aproape exclusiv din definiție, ca la **ADMINISTRAȚIE, ASOCIAȚIE, CENTRU, IMUNITATE, ORDINE, REGIM**. Mărcile diastatice formulate fie ca (s o c - p o l.), fie ca (p o l.) apar izolat în DEX la **CONCENTRAREA PUTERILOR** sau **LAGĂR DE CONCENTRARE**.

Din materialul investigat rezultă că mărcile diastatice din **științele sociale (umaniste)** nu sunt destul de bine reprezentate în dicționarele generale românești, ceea ce dezavantajează identificarea sensurilor și dezambiguizarea lor în lexicul specializat interdisciplinar, mai ales când termenii au contacte cu limba comună.

Marca **matematică** (m a t.) este relativ bine distribuită în DEX pentru termenii interdisciplinari ca **AFLX, COORDONATĂ, CORESPONDENȚĂ, ECHIVALENȚĂ, EGALITATE, FACTOR, FORMĂ, FUNCȚIE, IDENTITATE, IPOTEZĂ, MATRICE, RADICAL, RAPORT**. Există însă și termeni care nu sunt marcați explicit, apartenența la **matematică** sau la alte domenii rezultând numai din definiție, ca la **ALGORITM, DINAMICĂ, PARALELĂ, SEGMENT, STABILITATE**.

Marca **mineralogie**, pentru a diferenția **pietrele (semi)prețioase**, apare izolat ca (m i n.) la **ALEXANDRIT** sau **PIATRA LUNII**. Ca și în cazul celorlalte terminologii, diferențierea de domeniu sau de limba comună rezultă mai ales

din definiții. Relațiile cu alte domenii ducând la LSI apar menționate numai la anumiți teremeni cum ar fi PIATRĂ (m e d., c o n s t r., t e h n.). Interdisciplinaritatea directă dintre **mineralogie** și **chimie** rezultă numai implicit, când se dă formula chimică paralel cu informația mineralogică.

Analiza întreprinsă arată că **mărcile diastratice** nu sunt decât parțial un auxiliar în identificarea **lexicului științific interdisciplinar** românesc.

12.4. Criteriul semantic (paradigmatic) în identificarea LSI

Ca și în alte situații analizate din perspectiva **terminologiei “externe”** (T_2), *criteriul semantic* ocupă un loc important. Păstrarea **identității** sau **echivalenței de sens** în trecerea de la o terminologie la alta sau, dimpotrivă, **modificările** mai mari ale lui (mai ales prin metaforizare) se manifestă în toate terminologiile investigate și au justificări de conținut, importante pentru definirea **interdisciplinarității**.

Identitățile sau **echivalențele semantice** sunt condiționate extralingvistic de extinderea unor modalități de descriere științifică (ca în **fizică** față de **matematică** sau în **mineralogie** față de **chimie**) sau de redarea parțial diferită a aceluiași referent (ca în **artele plastice**, unde substanțele chimice sau minereurile sunt definite sub aspectul interesului pentru pictor, artist). *Echivalențele semantice* păstrează cea mai mare parte a sensului (*media semantică*), adăugând unele seme specifice, care nu modifică fundamental conținutul. În această situație se află o parte a **lexicului științific interdisciplinar de bază**, cum ar fi termenul ANALIZĂ, care în **matematică**, **lingvistică** sau **chimie** adaugă seme specifice fără să afecteze conceptul fundamental. Situațiile motivate extralingvistic bine

reprezentate cantitativ, care duc la **identități** sau **echivalențe semantice** reprezintă **interdisciplinarități** reale (v. și la 12.1., 12.2.).

În cazul **diferențelor semantice** mai mari, transferul unui termen dintr-o terminologie în alta se bazează pe *analogii* mai mult sau mai puțin izolate, care duc la *reprezentări cantitative minore* și pot fi calificate mai curând ca **interferențe** decât ca **interdisciplinarități** (ca în cele mai multe exemple din **terminologia politică**).

În cele ce urmează vom sintetiza situațiile de *comportament semantic* din terminologiile românești investigate după cum se caracterizează prin **identități** sau **echivalențe semantice** (A), prin **diferențe semantice** (B) sau prin situații mixte (C).

A) Termenii **interdisciplinari** din **lingvistică** prezintă **identitate de sens** cu alte domenii, de pildă: ENTROPIE, FEEDBACK, SEMNIFICANT, SEMNIFICAT sau **echivalență semantică**, precum CONȚINUT, FORMĂ, VALENȚĂ, VARIABILĂ, OBIECT.

Termenii **filozofici** își *păstrează media semantică* în toate terminologiile în care sunt preluați pentru a exprima concepte fundamentale: ANALIZĂ, SINTEZĂ, ANALOGIE ș.a., dar adaugă seme specifice (indicate (con)textual).

Termenii **matematici** comuni cu **logica**, **filozofia** prezintă **identitate semantică** (ca la IPOTEZĂ, LEGE, DEMONSTRATIE) sau *modificări secundare*, prin adăugarea unor seme specifice când sunt preluați de alte terminologii (ca la FUS, RĂDĂCINĂ, AXĂ).

Mineralogia prezintă *identități semantice* când denumirile de **pietre (semi)prețioase** sunt redade prin formulă **chimică**. *Modificările semantice secundare* sunt exprimate când

se urmăresc calități sau destinații diferite în funcție de domenii (seme specifice), ca la ACVAMARIN, OPAL ș.a. sau, mai ales, la AGATĂ (în **tipografie**) și DIAMANT (în **tehnică, tipografie**).

B) Terminologia **politică** apelează la termeni din alte discipline pe care îi utilizează numai în sintagme. Transferul se bazează pe analogii care favorizează exprimarea unui *sens nou*, metaforizarea nemaifiind întotdeauna percepută, ca la ECHIPĂ GUVERNAMENTALĂ, POLARIZARE POLITICĂ, ALGORITM POLITIC, EXERCİTIU DEMOCRATIC. Există însă numeroase situații în care același tip de sintagme au un caracter expresiv marcat (acesta fiind chiar rolul lor primordial), ca la CÂRJĂ POLITICĂ, POMANĂ ELECTORALĂ ș.a. În multe situații transferurile terminologice se fac prin intermediul limbii comune (ADAPTARE, ASIMILARE, ACTUALIZARE).

În afara domeniului **social-istoric** cu care are contacte stricte, greu de departajat, **terminologia politică** se remarcă prin diversitatea contactelor cu alte terminologii, diversitate care duce la o dispersie cantitativă. Majoritatea transferurilor bazându-se pe metaforă, distanța semantică dintre **termenii politici** și punctul lor de plecare este destul de mare. Pe de altă parte, direcția de "împrumut" este unilaterală. Cu excepția, poate, a termenului POLITICĂ, utilizat în sintagme ca POLITICĂ ECONOMICĂ, ~ CUL-TURALĂ, ~ LINGVISTICĂ ș.a., **terminologia politică nu apare în poziția de "donator"** sau nu constituie un punct de plecare pentru alte terminologii. De aceea, (cu excepția domeniului **social-istoric**), **terminologia politică** nu se caracterizează prin interdisciplinarități efective.

C) O situație mixtă prezintă **artele plastice**. În relație cu **mineralogia** și **chimia**, termenii preluați se caracterizează prin **identități** sau **echivalențe semantice** (ca la ACID, AZURIT.

CAZEINĂ, SATURAȚIE ș.a.) și se poate vorbi de **interdisciplinaritate**. În aceeași situație sunt și termenii **matematici** preluați de **artele plastice** (SUPRAFAȚĂ, PLAN, PUNCT, PERSPECTIVĂ) pentru că exprimă concepte importante transferabile între domenii.

Numeroși termeni interdisciplinari din **artele plastice** se exprimă *numai sintagmatic*, caracteristică asociată cu *modificări semantice* destul de mari, condiționate de tipul de analogie: GAMĂ CROMATICĂ, REPRODUCERE DE ARTĂ ș.a.

Trebuie menționat că în cazul **artelor plastice** unele deplasări semantice se fac prin *limba comună* în care *determinologizarea* contribuie la distanțare prin aproximare și dă impresia unei terminologii mai puțin stricte, mai accesibile, ceea ce nu corespunde realității, cum se poate vedea dacă se consultă *definițiile specializate* din acest domeniu.

12.5. Criteriul contextual (sintagmatic) în identificarea LSI

Utilizarea unui termen în mai multe terminologii (sau LSI), deși o tendință remarcată și acceptată a științelor actuale, reprezintă totuși un factor de ambiguitate semantică, care încalcă principiul univocității sensului în comunicarea științifică. De aceea, *importanța contextului pentru identificarea și dezambiguizarea sensurilor în LSI este majoră*, iar dependența sintagmatică (care ar contraveni condiției de *decontextualizare* a termenilor) trebuie admisă ca o modalitate de a satisface precizia semantică necesară.

Investigarea sintagmatică a urmărit *contextele imediate* în care apar termenii interdisciplinari și a stabilit situații variabile de *la libertăți contextuale* (de exemplu termenii care desemnează concepte științifice de bază, precum SISTEM, STRUCTURĂ)

până la *contexte relativ fixe* sau chiar *fixe*. Și în cazul *sintagmelor fixe* (care reprezintă oricum un factor de dezambiguizare semantică) se pot desprinde două situații: (a) când se exprimă varietăți conceptuale, precis diferențiate, de exemplu ANALIZĂ MATEMATICĂ față de ANALIZĂ LINGVISTICĂ, dar și ANALIZĂ FONOLOGICĂ / ~ MORFOLOGICĂ / ~ SEMICĂ. În acest caz, atât între domenii diferite (**matematică** față de **lingvistică**), cât și între subdomenii (**lingvistică**) există o relativă libertate combinatorie care conduce la formarea de *serii sintagmatiche*. Procedul este prezent în aproape toate terminologiile. (b) În altă situație se află **sintagmele fixe** care exprimă sensul specializat în *combinații unice*. Exemplele de acest fel fac *analogii* izolate, utile în cazul respectiv pentru a exprima anumite sensuri specializate, de exemplu GAMĂ CROMATICĂ față de GAMĂ MUZICALĂ. Caracterul accidental al analogiilor nu poate fi asociat cu îndeplinirea condițiilor de interdisciplinaritate.

În funcție de comportamentul sintagmatic menționat se delimitează următoarele categorii: (A) Termenii interdisciplinari cu *independență contextuală* (**mineralogie**) sau cu *relativă independență*, când *contextul* este un *auxiliar* în exprimarea sensului specializat într-un domeniu sau între domenii (**filozofie**, **matematică**), (B) termeni *dependenți contextual* (**politica**) și (C) situațiile mixte (**artele plastice**).

(A) Denumirile de **pietre (semi)prețioase**, indiferent de faptul că sunt utilizate în **mineralogie** sau în alte domenii au independență semantică și contextuală pentru că *trimit la un referent precis*. *Sintagmatic* se exprimă numai *subtipurile*, varietățile concrete, de ex. ACVAMARIN **brazilian**, ~ **oriental**, ~ **sintetic**, ~ **siamez** ș.a. sau AMETIST de **lituu**, ~ **occidental**, ~ **oriental**.

Termenii **matematici**, chiar și cei interdisciplinari sunt în mare parte *liberi contextual*, specializarea domeniului putând să rezulte din contexte mai largi sau din text, ca la EGALITATE, DISTRIBUȚIE, IDENTITATE. Sintagmatic se poate dezambiguiza sensul interdisciplinar (ANALIZĂ NUMERICĂ, ~ MATEMATICĂ, față de ANALIZĂ FONOLOGICĂ, ~ SEMICĂ) sau se pot exprima subtipuri conceptuale (SISTEM de ECUAȚII, ~ de CURBE, ~ INFORMAȚIONAL). Termenii **matematici** cu restricții contextuale sunt destul de izolați: PROCES ALGEBRIC, CALOTĂ SFERICĂ.

Termenii **filozofici** au libertate contextuală relativă, exprimând în general media semantică. Sintagmatic se diferențiază interdisciplinaritățile sau se exprimă subtipuri ale categoriilor filozofice ca și în alte terminologii, de exemplu SEMN CONVENȚIONAL, ~ MATERIAL, față de SEMN LINGVISTIC, ~ GRAFIC, ~ PLASTIC sau SISTEM AXIOMATIC, ~ FORMAL, față de SISTEM LINGVISTIC.

(B) **Termeni politici** care aparțin LSI exprimă sensul specializat *numai sintagmatic*, în contexte diverse, în care predomină fie valoarea *denotativă* ca în CAPITAL POLITIC, DECIZIE POLITICĂ, ECHIDISTANȚĂ POLITICĂ, ALTERNANȚĂ LA GUVERNARE ș.a., fie valoarea *conotativă*: MILĂ ELECTO-RALĂ, POMANĂ ELECTORALĂ, MIGRAȚIE POLITICĂ ș.a.

(C) **Terminologia lingvistică** prezintă situații diferențiate, de la *relativă dependență* contextuală în ACORDUL SUBIECTULUI CU PREDICATUL, ~ PRIN ATRACȚIE sau când au *restricții de combinare stricte*, ca în DATIV ETIC, CONTEXT DIAGNOSTIC. În toate aceste situații, contextul dezambiguizează sensurile aparținând mai multor domenii.

Caracteristicile mixte sub aspectul rolului contextului sunt evidente în **artele plastice**. Termenii comuni cu **chimia** și **mineralogia** sunt *liberi contextuali*. Există însă destule *sintagme fixe* care exprimă sensul specializat în **artele plastice** numai în acest fel: ACORD CROMATIC, COMPOZIȚIE DE GEN, DISONANȚĂ CROMATICĂ; prin varietatea și analogiile specifice fiecărei sintagme, situația este asemănătoare cu cea din **terminologia politică**, cu diferența că în toate formațiile înregistrate, valoarea exprimată este *strict denotativă* (sau, mai precis spus, nu se înregistrează sintagme cu valoare conotativă, expresivă, ceea ce diferențiază cele două terminologii și indică rigurozitate pentru **artele plastice**).

Sintagmele fixe cu caracter de unitate complexă se înregistrează și în **terminologia militară**, care se remarcă printr-o interdisciplinaritate remarcabilă, de mai multe tipuri (v. S. Tomescu 2006, 2007).

12.6. Concluzii privind criteriile de interpretare a LSI

Analiza termenilor românești sub aspectul LSI arată importanța *corelării criteriilor* propuse pentru a aprecia apartenența la mai multe domenii: informații obiective din dicționarele generale sau enciclopedice (marca diastratică și definiția), reprezentarea cantitativă relativ importantă, comportamentul semantic (identități, echivalențe, diferențe de sens) și rolul auxiliar al contextului în dezambiguizare. Aceste criterii pot fi îndeplinite integral sau parțial, ceea ce înseamnă că terminologiile se caracterizează prin grade și forme diferite de interdisciplinaritate.

Interdisciplinaritățile propriu-zise arată o *motivare de conținut conceptual* sau *referențial*, satisfăcând toate criteriile propuse, inclusiv colaborarea dintre specialiști (v. la 12.1.), cum

se constată în relația dintre **matematică** și celelalte științe sau în cazul relației **artelor plastice** cu **mineralogia** și **chimia**; în aceste situații se păstrează media semantică în toate domeniile, iar determinarea contextuală este un auxiliar.

Situațiile limitate cantitativ de transfer de la o terminologie la alta, cuplate cu modificări semantice condiționate contextual pentru a exprima alte sensuri denotative sau valori conotative marcate **nu** reprezintă **interdisciplinarități** reale și ar putea fi calificate mai curând ca **interferențe** (ca în **terminologia politică**). Se justifică această interpretare pentru că nu există o motivare de conținut și prin răspunsul negativ la majoritatea criteriilor propuse pentru interpretarea **interdisciplinarității**.

Interdisciplinaritatea implică și o apreciere a *direcției din care* se face “împrumutul” sau mișcarea termenilor dintr-un domeniu în altul. Aprecierea direcției de transfer se poate face prin justificări extralingvistice sau de conținut (de la **matematică** la **fizică**, de la **chimie** la **mineralogie**; **artele plastice** apelează la **mineralogie** și **chimie**). Punctul de plecare al unui termen spre alte domenii poate fi indicat precis de unele *dicționare* (**Dicționarul de filozofie** arată că termenii SEMNIFICANT, SEMNIFICAT, PARADIGMĂ provin din **lingvistică**). În numeroase situații, se ajunge la **interdisciplinaritate** prin intermediul limbii comune, când aprecierea punctului de plecare este și mai dificilă.

Rolul important jucat de analiza lingvistică (semantică sau paradigmatică și contextuală sau sintagmatică) în interpretarea **interdisciplinarității** arată că aceasta prezintă un interes deosebit pentru **terminologia “externă”**. În felul acesta, lingvistica se angajează în “deschiderea codurilor științifice” prin identificarea sensurilor specializate de către nespecialiști nu numai dintr-un domeniu, ci din mai multe.

PARTEA a V-a

TERMINOLOGII ROMÂNEȘTI

13. TERMINOLOGIILE ROMÂNEȘTI ÎNTRE GENERAL ȘI PARTICULAR

13.1. Considerații generale

Problemele **terminologiei** ca disciplină științifică, obiectivele și metodele de cercetare în orientările posibile au fost abordate în această lucrare cu ilustrarea unor exemple din diferite domenii științifice. În cele ce urmează, demersul va fi oarecum inversat pentru că prin *analiză* (în cazul terminologiei **politice**) sau prin *sinteză* (în cazul altor terminologii științifice precum **matematica, mineralogia, filozofia și artele plastice**) se va propune atât evidențierea particularităților terminologiilor studiate, cât și compararea și diferențierea lor. Vor rezulta astfel o serie de observații tipologice de interes pentru o *terminologie funcțională și dinamică*, deziderat formulat de numeroși specialiști (de exemplu J. C. Sager 2000: 41, 50-52).

Acțiunea de divizare a *domeniilor* cărora le corespund *limbi de specialitate* favorizează analizele efective, degajarea particularităților atât la nivelul structurilor cognitive, cât și în ce privește funcționarea în discurs (v. J. C. Sager 2000: 41, 43, 52-53). Se va produce o mișcare continuă între *terminologizare* și *lexicalizare* care constituie principiul de bază în relația dintre *terminologia „internă”* (T_1) și cea „externă” (T_2), obiectiv de interes în lucrarea noastră.

În ce privește **terminologiile românești** avute în vedere, ne referim numai sau mai ales la analizele întreprinse personal sau împreună cu un colectiv de tineri cercetători (rezultatele fiind prezentate în A. Bidu-Vrănceanu coord. 2000 și 2001). Terminologiile cercetate au fost **lingvistica, filozofia, artele plastice, științele politice, mineralogia și matematica**. La acestea se adaugă observațiile rezultate din îndrumarea unor teze de doctorat privind terminologiile **economică, militară și medicală**. Fără să ignorăm rezultatele obținute de alți cercetători, la care am făcut referire, de altfel, pe parcursul lucrării, nu ne vom mai opri aici asupra lor.

Analiza și sinteza datelor obținute din descrierile efectuate se va baza pe o perspectivă unitară rezultată din contribuția metodelor lingvistice în caracterizarea terminologiilor științifice, când acestea se exprimă mai ales sau numai prin limbi naturale. Interdependența dinte *paradigmatic* și *sintagmatic* vizează degajarea *specificului fiecărei terminologii* și, în funcție de aceasta, posibilitatea de a facilita *accesul la sensul specializat* pentru ne-specialiști sau de a asigura „democratizarea” cunoașterii și „laicizarea” științelor.

Perspectiva metodologică unitară utilizată favorizează o **terminologie funcțională**, bazată pe specificul semantic atât la nivelul fiecărui domeniu științific, cât și al unei anumite limbi. Grila metodologică aplicată în detaliu **terminologiei politice** (v. la 13.2) sau apreciată ca rezultate globale din analiza diferitelor terminologii (v. la 14) are în vedere satisfacerea în *grade diferite* a condițiilor necesare pentru exprimarea riguroasă a sensului specializat. Din punct de vedere **paradigmatic** interesează caracterul *monoconceptual* (corespunzător funcției denotative preponderente în comunicarea științifică),

raportat riguros la o *ierarhie conceptuală* specifică unei specialități științifice. Carcterul monoconceptual îl atrage pe cel *monoreferențial* și *monosemantic*, toate necesare pentru *precizia în comunicare*. *Stabilitatea diacronică* și *corespondențele interlinguale* dau validitate suplimentară unei terminologii. Criteriile **sintagmatice** se constituie în auxiliar al analizei sensului specializat, mai ales atunci când termenul nu se caracterizează prin *decontextualizare* (când interpretarea nu e condiționată contextual) și când se constată *libertăți*, *preferințe* sau, dimpotrivă, *restricții combinatorii*, foarte relevante în diferențierea sensurilor.

Pentru criteriile de evaluare a gradului de specializare științifică a termenilor, v. B. Spillner 1994: 54-59, F. Rastier 1995: 35-65, L. Depecker 2002: 86-127, și diversele capitole din această lucrare (PARTEA I și a-II-a).

13.2. Terminologia politică românească

13.2.1. Delimitarea domeniului. Diferențierea socialului de politic. Câmpuri lexico-semantice și termeni politici de bază

Delimitarea domeniului **politic** este dificilă din cauza unor interdependențe stricte cu alte domenii (precum **socialul**, **economicul**).

Pentru disocierea valorilor **politic** și **social** am propus (A. Bidu-Vrănceanu 2000-b: 87-95) delimitarea unor contexte în care pot apărea numai adjectivul POLITIC (fiind respins adjectivul SOCIAL), cum ar fi *doctrină POLITICĂ*, *formațiune* ~, *opțiune* ~, ș.a. sau *om POLITIC*, *absenteism* ~, *partid* ~ ș.a. Se constată însă că numărul contextelor în care sunt admiși ambii termeni, eventual exprimați explicit (SOCIAL-POLITIC) este remarcabil, ceea ce dovedește interdependența celor două concepte.

Dificultățile în delimitarea unor concepte **politice** apar și datorită *circuitului deschis* al terminologiei **politice**, contactului strâns al acestei terminologii cu limba comună dat fiind interesul larg al vorbitorilor din toate timpurile și de toate categoriile pentru acest domeniu (E. Coseriu 1996: 12).

E. Coseriu 1996: 12 justifică interesul mai mare pentru **lexicul politic** prin faptul că se referă la viața omului, considerând că „această terminologie este, fără îndoială, mult mai interesantă decât alte nomenclaturi”. Interesul vorbitorilor din toate timpurile pentru **politic** nu ne permite însă să vorbim în acest caz de o „laicizare” a științelor.

În societățile moderne, actuale contribuie la circuitul deschis al terminologiei **politice** difuzarea discursurilor de acest tip prin mass-media. Justificarea interesului larg poate veni din importanța *funcției de comunicare* în acest domeniu, care determină rolul jucat de mass media în transmiterea mesajului politic, (motiv pentru care aceasta poate fi considerată atât mediator, cât și coautor în discursul politic, v. A. Stoichițoiu-Ichim 2004: 325 și v. și B. Ndumurukundu 1997: 119).

Felul și gradul în care se păstrează *specializarea științifică* a **lexicului politic** chiar și într-un *cod relativ deschis*, supus contactului cu limba comună va constitui unul dintre obiectivele analizei pe care o vom efectua aici. *Evaluările* vor fi făcute în raport cu *criterii riguroase* aplicate în general terminologiilor științifice; compararea definițiilor *lexicografice* cu cele *termiografice* va contribui la interpretarea sensurilor specializate politic. Rolul contextului în precizarea raportului dintre stabilitate și mobilitate (libertăți, preferințe, restricții combinatorii) este relevant în terminologia **politică**.

Limbajul **politic** constituie un obiect de cercetare de larg interes pentru aspectele *discursive* și *pragmatice*, a căror complexitate depășește obiectivele noastre. V. de exemplu L. Ionescu-Ruxăndoiu 2006: 349 care analizează dezbaterile electorale ca formă mediatică de interacțiune comunicativă.

Pentru diverse aspecte de interes complex, atât lexico-semantic, cât și discursiv, v. A. Stoichițoiu Ichim 2006-a: 357-373.

Rezultă complexitatea remarcabilă prin care se caracterizează **lexicul politic** și diversitatea unghiurilor din care poate fi cercetat. În acele condiții, o analiză de detaliu nu se poate face decât prin segmentarea unor *subansambluri* sau *câmpuri lexico-semantice* sau prin referirile la *termenii de bază* din această terminologie.

Câmpuri lexico-semantice considerate specifice terminologiei **politice** sunt *denumirile formelor de guvernare* și *ale puterii*, *denumirile orientărilor*, *curentelor*, *teoriilor*, *opiniilor* și *grupărilor politice*. Tipurile de definiții ale termenilor politici de bază pe care i-am selectat pentru analiză prezintă interes și pentru definirea altor termeni.

Dintre termenii politici de bază interesează în primul rând arhilexemele domeniului: substantivul **POLITICĂ** și adjectivul corespunzător.

Trebuie reținută afirmația lui E. Coseriu 1996: 12 că „noțiunile de bază din domeniul politicii nu sunt *foarte numeroase, folosirea lor* (subl. n) are însă o mare varietate.”

Pentru termenul **POLITICĂ**, fundamental în domeniu interesează analiza de detaliu făcută de M. Avram 1999: 181-196 privind originea termenului, valorile în diferite perioade, atestările și chiar întreaga *macrofamilie* (cum o numește).

Alți termeni **politici** considerați fundamentali (pentru că există din antichitate până în majoritatea limbilor moderne) sunt DEMOCRAȚIE și adjectivul corespunzător, PARTID, PUTERE, GUVERN, ELECTORAT, ELECTORAL, ș.a.

Dintre acești termeni, ALEGERI, ALEGĂTOR(I), ELECTORAT, ELECTORAL, VOT, VOTA, VOTANT, ELIGIBIL pot fi considerați o clasă lexico-semantică, chiar dacă nu corespund interpretării stricte a câmpului. Relația conceptuală manifestată la nivelul modului de exprimare a termenilor (semnificați) susține analiza unitară. Pentru simplificarea termenilor respectivi într-un sistem conceptual ierarhic (condiție în interpretarea sensului specializat) v. C. Vâslan 1992: 94, 95 ș.a. sau S. Tamaș 1993, de unde rezultă că termeni ca ALEGERI, VOT ș.a. sunt condiționați de pluralismul politic actual, de multitudinea partidelor și de democrație.

Analiza de detaliu sub aspectul condițiilor îndeplinite de terminologia **politică** se va limita, în principiu, la termenii menționați mai sus, chiar dacă investigarea altor categorii (cum ar fi cea a doctrinelor politice) ar putea aduce date interesante.

13.2.2. Probleme terminografice și lexicografice ale termenilor politici. Caracterul stipulativ

Se apreciază că în științele sociale normarea termenilor este mai puțin strictă (M.T. Cabré 1991: 61), caracteristică susținută în cazul terminologiei **politice** de modificări continue social-economice, cu consecințe asupra mobilității în interpretarea conceptelor. De aceea, impunerea unei anumite interpretări (sau caracterul stipulativ al termenului) depinde în mai mare măsură de dicționare, de definirea **terminografică** și **lexicografică**. Determinarea raportului, a asemănărilor și diferențelor dintre cele

două tipuri de definiții poate contribui la caracterizarea termenilor politici sub aspectul specializării lor conceptual-semantică.

Termenii POLITICĂ, PARTID, GUVERN, ELECTORAT sunt înregistrați în dicționarele specializate, condiție propusă de specialiști pentru a stabili apartenența la o terminologie științifică.

Clasarea sensului ar trebui să fie deosebit de riguroasă, în principiu greu accesibilă vorbitorilor care nu sunt de specialitate, așa cum se întâmplă în **matematică**, **chimie**, **mineralogie** sau în alte terminologii caracterizate ca un cod închis. Pe de altă parte, maniera și elementele de definire din dicționarele generale ar trebui să difere sub aspectul gradului de accesibilitate, delimitându-se o definiție *preștiințifică* de cea științifică (conducând la *definiții alternative*, v. la 6.3).

La nivelul termenilor analizați aici, elementele prin care se face definirea în ambele tipuri de dicționare sunt accesibile unui vorbitor mediu, de exemplu DEMOCRAȚIE se clasează prin „ordine politică și mod de funcționare a sistemului politic”, PARTID prin „organizație” ș.a.m.d. Elementele prin care se face definirea aparțin unui sistem conceptual unitar, precis; de pildă POLITIC se definește prin **guvernare**, **stat**, **popor**.

DEMOCRAȚIE se definește în DEX₂ ca „formă de organizare și de conducere a unei societăți în care poporul își exprimă direct sau indirect părerea.”

Definiția substantivului POLITICĂ din DEX₂ este amplă și riguroasă, comparabilă cu definiția terminografică, „știință sau practică de *guvernare a unui stat*” / „sferă de activitate social-istorică ce cuprinde relația dintre *partide, grupuri sociale, popoare*” / „promovarea intereselor în lupta pentru putere” / „orientare, activitate a unui *partid, a puterii de stat*” (am marcat grafic componentele care trimit la ierarhia conceptuală strictă într-un domeniu).

Diferențe între definiția **lexicografică** și cea **terminografică** apar în detaliile interpretărilor în funcție de curente, autori și alte criterii. Detaliile de acest tip apar numai în dicționarele specializate și nu interesează (chiar dacă sunt parțial accesibile) vorbitorul mediu, care face o decodare pe trepte inferioare de specializare. Distanța dintre definiția *lexicografică* și cea *terminografică* se stabilește numai sub aspectul treptelor de specializare.

Dacă avem în vedere criteriile propuse de specialiști pentru includerea **termenilor specializați** într-un **dicționar general** (frecvența și difuzarea mare în texte diverse, tendința de extindere a câmpului de aplicare, dezvoltarea de sensuri noi, v. vol. *Français scientifique*, 1994) mulți dintre termenii **politici** își găsesc locul într-un dicționar general, care trebuie să ilustreze tocmai aceste diferențe de **uz** față de dicționarele specializate. Astfel, termenul **POLITICĂ** își extinde câmpul de aplicare mergând până la dezvoltarea unui sens nou în situații ca **POLITICĂ monetară**, ~ **agrară**, ~ **editorială** ș.a. Folosirea la plural a termenului poate marca diferențierea semantică: **POLITICI comerciale**, ~ **economice** ș.a. Adjectivul **POLITIC**, își păstrează valoarea denotativă, adăugând valențe expresive prin combinații sintagmatice insolite precum: *recital POLITIC*, *pilon ~*, *bumerang ~*, *cutremur ~* ș.a., *matriță POLITICĂ*, *mașinărie ~*, ș.a.

Pe de altă parte, analiza definițiilor, atât *lexicografice*, cât și *terminografice* arată modificări de interpretare în funcție de doctrine și orientări politice pe care, implicit sau explicit, dicționarele le impun satisfăcând condițiile *stipulative* necesare în terminologiile științifice.

Orientarea ideologică este frapantă în DEX₁, parțial corectată în DEX₂ și se poate ilustra în diverse feluri: (1) prin

delimitări explicite, care indică o asemenea poziție cum ar fi: „în statele socialiste” / „în statele capitaliste” (v. definiția cuvântului GVERN în DEX₁); (2) prin informații din textul definiției, ca la PARTINIC „care reprezintă interesele partidului, care corespund cu ideologia acestui partid”; (3) prin sintagmele ilustrative înregistrate: **Partid comunist, membru de partid, fără de partid** (v. PARTID în DEX₁, sintagme eliminate din DEX₂); **democrație socialistă, democrație internă de partid** (v. DEMOCRAȚIE în DEX₁, sintagme de asemenea eliminate din DEX₂).

Deosebirile de interpretare a termenilor politici de bază analizați în cele două ediții ale DEX-ului constituie o dovadă în ce privește *mobilitatea specifică acestei terminologii*. Modificările de interpretare a unor termeni politici, condiționate de doctrine sau atitudini ideologice sunt considerate de E. Coseriu (1996: 12-13) modalități subiective (nuanțe și valori asociate semnificantului, care privesc numai uzul *lingvistic* (Sprachverwendung). Sunt moduri de a folosi limbajul care nu afectează semnificația. Această afirmație este susținută de faptul că valorile speciale pe care le-a căpătat termenul SOCIALISM la naziști și comuniști au fost eliminate, iar termenul a fost folosit în continuare cu valoarea lui generală. Tratarea termenilor politici de bază în DEX₂ față de DEX₁ confirmă această interpretare. O folosire constantă, marcată de atitudine ar putea conduce la o schimbare de semnificant, ceea ce nu s-a întâmplat însă cu termenii analizați dovedind *stabilitatea* lor conceptual-semantică cu consecințe asupra *stabilității diacronice*. Se poate justifica astfel de ce majoritatea acestor termeni au *corespondenți interlinguali*, fiind utilizați din antichitate până în prezent în numeroase limbi.

13.2.3. Criterii de evaluare a specializării științifice în terminologia politică

13.2.3.1. Monosemantismul

Dintre criteriile *paradigmatice*, *monosemantismul* termenilor este un deziderat ideal și în principiu o necesitate a comunicării specializate precise și rapide. Prin extinderea largă pe care o au mulți termeni politici, satisfacerea acestei condiții se realizează în grade diferite. Se constată utilizarea unor mijloace lingvistice care să precizeze sensurile.

Numai unii termeni **politici** se caracterizează prin *monosemantism* (implicit monoconceptualitate și monoreferențialitate). Se remarcă în primul rând termenii de bază GVERN, PARTID, DEMOCAȚIE, DEMOCRATIC care exprimă univoc concepte politice importante.

GVERN este monconceptual și monosemantic în DEX₂ „organ de stat care exercită puterea executivă, cabinet, consiliu de miniștri.”

Faptul că unii dintre acești termeni au *sinonime* (GVERN = CONSILIU DE MINIȘTRI = CABINET sau PARTID = GRUPARE, FORMAȚIUNE, ENTITATE) POLITICĂ nu este un deziderat terminologic, dar fenomenul caracterizează și alte terminologii științifice.

Mulți termeni înregistrați ca monosemantici precum DEMOCRAȚIE, GVERN, PARTID și adjectivele corespunzătoare se remarcă printr-o mobilitate contextuală și frecvență mare în mass media și în limba comună și, chiar dacă se remarcă printr-o stabilitate semantică surprinzătoare pot ajunge să exprime valori conotative suplimentare.

Alți termeni **politici** de bază, precum ALEGĂTOR, VOT(A), VOTANT, ELIGIBIL sunt, de asemenea *monosemantici*. Chiar și în asemenea situații, limba poate apela la soluții care să precizeze sensul, cum ar fi pentru ELIGIBIL, care este limitat la contexte de tipul: *locuri ELIGIBILE, candidați ELIGIBILI*.

Numeroși termeni **politici** sunt *polisemantici* ceea ce încalcă principiul univocității sensului specializat. În această situație este chiar arhilexemul domeniului, substantivul POLITICĂ care se definește ca „știință, practică de guvernare a unui stat”/ „sferă de activitate, orientare social-istorică / ideologie”. Prin *clasările diferite* se creează însă posibilitatea exprimării unor valori parțial diferite, ceea ce înseamnă că *monoreferențialitatea* substantivului POLITICĂ este condiționată de context și poate să ducă la polisemantism. Ultima parte a definiției (diferența specifică) asigură *constantă (media semantică)* a termenului (sau *sensul predictibil*) și, implicit, caracterul *monoconceptual* realizabil indiferent de context, ceea ce satisface una dintre cele mai restrictive condiții terminologice-*decontextualizarea*. Dezambiguizarea contextuală rămâne însă necesară pentru că substantivul POLITICĂ (în română, dar și în alte limbi, de exemplu, în franceză) nu e monosemantic. Al doilea sens din dicționarele românești e definit ca „tactică, comportare folosită de cineva pentru atingerea unui scop (sens care se regăsește în contextul POLITICĂ *agrară*, ~ *culturală* ș.a.)”

Din perspectivă diacronică se remarcă faptul că polisemia substantivului POLITICĂ a fost mai bogată în alte perioade ale limbii române, înregistrându-se sensuri ca „abilitate”, „ceremonial, protocol”, „știre politică”, „om politic”, „politețe”, v. F. Dimitrescu 1998: 15, M. Avram 1999: 182, 190-191. Deci evoluția semantică a termenului POLITICĂ și a adjectivului corespunzător s-a făcut în direcția simplificării și a impunerii ca termeni specializați.

Adjectivul POLITIC se pretează la polisemie chiar dacă avem în vedere numai sensul specializat: „care aparține politicii, care se referă la politică”.

Dicționarele generale (DEX) înregistrează și un al doilea sens, figurat „care are sau care exprimă o comportare abilă”, sinonim cu **dibaci**, **șiret**, sens care presupune condiții speciale pentru a se realiza, insuficient de clar definite de definiția lexicografică, iar în cercetările noastre nu a fost atestat.

Și alte adjective cu sens specializat politic, precum ELECTORAL conțin posibilitatea de a fi utilizate cu mai multe sensuri „privitor la alegeri”, dar și „în vederea alegerilor” (diferențieri semantice de acest tip fiind posibile și pentru adjective din terminologii tari precum **chimia**, v. L. Depecker 2002: 48, care dă exemplul adjectivului fr. CHLORHIDRIQUE).

Termenii politici de bază precum ALEGE(RE), ELECTOR, ELECTORAT sunt înregistrați de dicționare ca polisemantici.

Polisemia substantivului ALEGE(RE) este dezambiguizată lingvistic prin folosirea (aproape exclusivă) la plural și prin anumite *specializări* contextuale precum: ALEGERI *generale*, ~ *locale*, ~ *parlamentare*, ~ *prezidențiale*.

Sensurile de bază ale verbului A ALEGE și ale substantivului verbal aparțin limbii comune; numai *sensul secundar* este indicat ca *specializat în domeniul social - politic*. În textele cercetate, frecvența verbului este limitată în raport cu ceilalți termeni ai clasei. În împrejurări extralingvistice determinate (alegerile din 2004 din România) este valorificată polisemia pentru a exprima mai multe valențe în sloganuri electorale ca: *România ALEGE, România a ALES*.

Termenii ELECTOR și ELECTORAT au o *polisemie precis diferențiată*. Ambele sensuri ale lui ELECTOR înregistrate de DEX au un caracter *specializat în același domeniu*, chiar dacă numai primul sens interesează societățile moderne: „persoana care are mandat din partea unui grup de oameni să aleagă prin vot pe cineva”, ceea ce înseamnă că nu este identic semantic cu ALEGĂTOR. DEX-ul nu înregistrează sensul general „persoană care are dreptul să aleagă”. Totuși într-o perioadă electorală (toamna anului 2004) termenul ELECTOR, sinonim total cu ALEGĂTOR a fost deosebit de frecvent.

Primul sens al lui ELECTOR are restricția, „în imperiul roman”, subliniată și de restul definiției „principe sau arhiepiscop făcând parte din colegiul care alege pe Împărat.”

Sensul „persoană care are un mandat...să aleagă...” a fost consemnat în mass media din toamna anului 2004 cu referire la alegerile din SUA.

Termenul ELECTORAT frecvent în română din anul 2004 până în prezent interesează clasa analizată aici cu sensul al 3-lea: „totalitatea alegătorilor în cadrul unei alegeri”, sens actualizat în toate contextele înregistrate.

Rezultă că termenii **politici** de bază, chiar când nu se caracterizează prin monosemantism se remarcă totuși printr-o stabilitate semantică, printr-un sens predictibil, indiferent de context (sau aproximativ *decontextualizat*) ceea ce reprezintă o interpretare favorabilă *specializării științifice*.

13.2.3.2. Absența sinonimiei

Printre condițiile pe care trebuie să le satisfacă terminologiile este indicată *absența sinonimiei*, care poate constitui un factor de ambiguitate în comunicarea științifică. Atât

pentru specialiști, cât mai ales pentru ne-specialiștii dintr-un domeniu, *sinonimia* poate afecta *monoreferențialitatea*; altfel spus, dacă utilizatorii nu știu că mai multe sinonime (diferențiate sau nu prin apartenență stilistică) se referă la *același referent*, precizia comunicării științifice poate fi afectată.

Nu toți termenii științifici și, respectiv **politici** au sinonime, cum e cazul în seria analizată cu ALEGERI, VOT, VOTA.

Nu avem în vedere *sinonimia sintagmatică*, bine reprezentată în **terminologia politică**: PARTID = FORMAȚIUNE POLITICĂ, ENTITATE ~, FORȚĂ ~; GUVERN = CONSILIU DE MINISTRI; ELECTORAT CAPTIV = BAZIN ELECTORAL; COMPETIȚIE ELECTORALĂ = LUPTĂ ~ = CONFRUNTARE, ÎNFRUNTARE ~.

În cazul utilizării termenilor **politici** în mass media, *prezența sinonimiei* poate fi justificată de nevoia de variere a expresiei și pentru evitarea repetițiilor. Așa se explică de ce presa românească de largă circulație dintr-un an electoral arată activarea unei bogate serii sinonimice: alături de ALEGĂTOR / ALEGĂTORI are o frecvență remarcabilă ELECTORAT și în situații limitate VOTANT și ELECTOR.

Termenul VOTANT ar prezenta avantaje lingvistice în ce privește: modul de formare și monosemia și chiar specializarea științifică, cum rezultă din textele de politologie. Astfel, C. Vâslan 1992 operează cu distincția VOTANT ACTIV / VOTANT PASIV. În româna anului 2004, VOTANT este mai frecvent în preajma momentului electoral, în relație cu noțiunea de „votare” (v. și adresarea directă dintr-o emisiune TV: „*stimați VOTANȚI*”).

Selectarea lui ELECTOR ca sinonim al lui ALEGĂTOR este greu de justificat și dovedește ignorarea

sensurilor specializate ale domeniului indicate de DEX (v. discuția de la 13.2.3.1.), cum rezultă din exemple precum: „*caracteristica ELECTORULUI român, aproape 50% din ELECTORAT nu intenționează să se prezinte la vot*” (TV). În schimb, în relatările despre alegerile din SUA 2004, ELECTOR este justificat în condițiile de corectitudine a sensului specializat: *America își votează ELECTORII, votul ELECTORILOR* (opus VOTULUI POPULAR), *mari ELECTORI* (TV).

O sinonimie interesantă este utilizarea cu aceeași valoare generică a singularului ALEGĂTOR și a pluralului ALEGĂTORI, substituibili în majoritatea contextelor: *ALEGĂTORUL român s-a maturizat mai repede decât clasa politică*, Cadran politic, 16-17-/2004; *nu e o personalitate de care ALEGĂTORUL din localitățile mici să-și lege speranțele*, 22, 764/2004 sau *opțiunile ALEGĂTORILOR*, 22, 756 / 2004, *proiect primit bine la ALEGĂTORI*, Cadran politic, 16-17/2004.

Individualizarea presupusă de singular sau, dimpotrivă, ideea de pluralitate sunt însă clar exprimate în reglementările privind orice act de votare: *înmânează unui ALEGĂTOR, ALEGĂTORUL semnează în lista electorală; a vota în numele altui ALEGĂTOR* față de sensul de plural specificat în exemple ca: *doi sau mai mulți ALEGĂTORI, „liste de ALEGĂTORI”*.

Se remarcă frecvent sinonimia dintre pluralul ALEGĂTORI și substantivul colectiv ELECTORAT, substituibile în contextele înregistrate: *ALEGĂTORII de la țară / ELECTORATUL rural, reacția ALEGĂȚILOR / reacția ELECTORATULUI, contactul cu ALEGĂTORII / contactul cu ELECTORATUL, ALEGĂTORII maghiari / ELECTORATUL maghiar*. Coexistența celor doi termeni este, de multe ori, justificată de evitarea repetiției: „*o mai bună capacitate de mobilizare a propriilor ALEGĂTORI*. În plus face tot posibilul

de a demotiva în paralel ELECTORATUL opoziției”, 22, 757/2004.

Din preferințele contextuale ale termenului ELECTORAT se poate distinge tendința de a exprima valori *abstracte* (uneori subliniate contextual explicit), situație în care nu e substituibil cu ALEGĂTORI: „Cine e ELECTORATUL? *Un fel de nimeni sau toată lumea – o abstracțiune* (TV, A. Pleșu); un ELECTORAT care alege în cunoștință de cauză”, 22, 758 / 2004.

Dificultatea substituirii lui ELECTORAT cu ALEGĂTORI, se remarcă și în alte situații, mai eterogene: „Spargerea acestui ELECTORAT al UDMR”, 22, 747/ 2004; „(X) nu a sesizat trendul real care se dezvoltă neobservat în ELECTORAT”, 22, 744/ 2004; „Care este ELECTORATUL – *șintă al dvs*”, 22, 742/2004.

Dimpotrivă, ALEGĂTORI nu poate fi înlocuit de ELECTORAT când exprimă un plural individualizat, cum ar fi: *listele de ALEGĂTORI*, sau *fluctuațiile de ALEGĂTORI*. În construcții cu caracter concret, substituția nu este posibilă, de asemenea: „a cărat ALEGĂTORII către secția de votare”; „a dat de mâncare și băutură ALEGĂTORILOR” (TV).

Sinonimia termenilor politici din româna actuală (ca și *polisemia*) poate dovedi utilitatea studierii relațiilor de sens pentru a stabili *specificul semantic* al unei limbi chiar la nivelul **lexicului specializat** nu numai al **lexicului comun**, teză susținută de numeroși specialiști. Trebuie subliniat că termenii politici de bază, analizați, *nu au sinonime*, ceea ce constituie un avantaj sub aspectul condițiilor necesare în terminologie.

Sub aspectul specializării sensului în terminologia **politică**, *sinonimia* reprezintă un factor de ambiguitate în mai mică măsură, dat fiind că rolul contextului și al textului este foarte important, contribuind în diverse feluri la dezambiguizare.

13.2.3.3. Criterii sintagmatice (contextuale) de evaluare

Aspectele semnalate anterior drept caracteristice pentru terminologia **politică** au arătat importanța *contextelor* în exprimarea sensului specializat.

Dat fiind numărul mic de termeni de bază, pe de o parte și interesul larg pentru acest domeniu care atrage contacte diverse cu limba comună, se constată, în primul rând, importanța și frecvența *exprimării sintagmatice* a sensurilor politice. Sintagmele, cu frecvență mai mare sau mai mică, au o sudură inegală, de la cele *libere* la cele *fixe* (cu un sens unitar, monoconceptual). În structura lor poate intra un termen specializat din acest domeniu, în primul rând adjectivul POLITIC, dar și adjectivele DEMOCRATIC, ELECTORAL (a) sau este posibil să se exprime sensul politic fără prezența unui asemenea termen (b). Câteva exemple: (a) *capital POLITIC, cartel ~, contract ~, decizie POLITICĂ, alternanță ~, forță ~, ș.a.*; (b) *celulă de criză, organ reprezentativ, sondaj de opinie, convenție națională*. În toate aceste situații sensul este unitar, și, de cele mai multe ori, se exprimă valori conceptuale noi.

Nu am urmărit în ce măsură se calchiază construcții străine, ceea ce este posibil în mare parte, având în vedere difuzarea prin mass media.

Sintagmele de tipul celor de mai sus (a) și (b) exprimă, în general, valori conceptual-semantică noi. Delimitarea acestor valori nu este întotdeauna clară și depinde de multe ori de relațiile contextuale mai largi. De exemplu, sintagma CLASĂ POLITICĂ a fost propusă constant într-o emisiune televizată, ca termen opus substantivului ELECTORAT; Din această opoziție ar rezulta interpretarea ca „diversitate și colectivitate de oameni politici”. Din alte contexte rezultă nu numai sensul

de „grup de persoane cu rol semnificativ în societate”, ci și cel de „clasă conducătoare” (ceea ce ar limita interpretarea la „partid de guvernământ”).

Disponibilitatea terminologiei **politice** de a se exprima sintagmatic duce la existența a numeroase *sinonime* de acest tip, cum ar fi *instrument politic* = *armă politică* = *pârghie politică*; *forță politică* = *entitate politică*; *poliție politică* = *securitate*; *algoritm* = *spectru politic* ș.a.

Ca și în alte terminologii științifice o serie de *sintagme fixe* exprimă *subdiviziuni conceptuale* satisfăcând necesitatea de *precizie semantică*, dar și de *mobilitate denotativă*: **POLITICĂ internă** / ~ *externă*; **POLITICĂ europeană** / ~ *românească*; **DEMOCRAȚIE totalitară** / ~ *europeană*; **ALEGERI parlamentare** / ~ *prezidențiale*, **ALEGERI generale** / ~ *locale*; **VOT universal** / ~ *direct* / ~ *uninominal*; *buletin de VOT*; *prag ELECTORAL*, *listă ELECTORALĂ*, ș.a.

În condițiile unei dinamici remarcabile a românei după 1990 am arătat importanța recurenței unor sintagme care atrage fie fixarea lor unitară, fie dezvoltarea de sensuri noi, v. A. Bidu-Vrănceanu 1993: 63. Importanța recurenței contextuale în terminologie e discutată din alte perspective de A. Stoichițoiu-Ichim 2004: 328.

Comportarea contextuală în diverse texte din mass media care utilizează termeni **politici** ne permite o serie de observații cu caracter general. Analiza a urmărit adjectivul **POLITIC** și substantivul **POLITICĂ**, adjectivul **DEMOCRAT(IC)** și substantivul **DEMOCRAȚIE** și adjectivul **ELECTORAL**.

- Adjectivul **POLITIC** se remarcă printr-o *mobilitate contextuală extremă* sau prin libertăți combinatorii nelimitate. Se înregistrează numeroase *sintagme fixate prin uz*, de tipul: **partid politic**, **regim politic**, **analist politic**, **lider politic**, **științe**

politice, ș.a. În asemenea situații, *mobilitatea contextuală* (trăsătură evidentă a limbajului politic) se combină cu *mobilitatea denotativă*, servind îmbogățirii inventarului conceptual al acestei terminologii.

În unele contexte, adjectivul POLITIC poate dobândi seme suplimentare, virtuale, care îi îmbogățesc conținutul, fără să-i afecteze media (constantă) semantică. De exemplu *Victorie POLITICĂ versus victorie MILITARĂ* (titlul unui articol), adjectivul POLITIC, prin opoziție cu MILITAR adaugă semele „pașnic, prin tratative”,

Alte sintagme, deși repetabile sunt mai puțin fixate sub aspect *monoconceptual*, cum ar fi *scena POLITICĂ, viață ~, identitate ~, răsturnare ~, opțiune ~, instrumente POLITICE* ș.a.

Cea mai remarcabilă trăsătură a adjectivului POLITIC este extrema libertate de combinare sintagmatică. Combinațiile insolite se remarcă printr-o valoare conotativă, emoțional marcată, exprimând nu numai trăsături virtuale pentru sensul politic, ci și poziția față de faptul respectiv, atrăgând astfel atenția interlocutorului. Ne referim la sintagme metaforice de tipul: *recital POLITIC, pilon ~, climat ~, bumerang ~, cutremur ~ ș.a, matriță POLITICĂ, mașinărie ~, boală ~, cârjă ~, fumigene POLITICE* ș.a. Este interesant că în toate aceste sintagme, adjectivul POLITIC își păstrează valoarea denotativă, fiind termen-suport al sintagmei nominale; contrar sintagmelor nominale, în combinație cu adjectivul POLITIC substantivul are rol semantic secundar, redus la valoarea *conotativă*, pe care adjectivul o capătă indirect. În asemenea situații s-ar putea vorbi de o evoluție de tip *sintagmatic conotativ* la nivelul **lexicului politic**.

Așadar, diversele posibilități de combinare contextuală ale adjectivului POLITIC în româna actuală servesc mai multor obiective care îmbină *mobilitatea denotativă* cu cea *conotativă*.

- Analiza contextuală a substantivului POLITICĂ oferă date mai puțin variate. Se remarcă mai întâi utilizarea în *contexte fixe* care exprimă subdiviziuni conceptuale (ca și în alte situații), POLITICĂ *externă* / ~ *internă* / ~ *internațională* / ~ *de securitate* / ~ *de stat* ș.a.

Ca și alte situații, contextul servește la dezambiguizarea sensurilor în orice împrejurare.

În româna actuală se remarcă frecvența destul de mare a adjectivului substantivizat POLITICUL care poate fi interpretat ca echivalent cu valoare generală (ca medie semantică) a substantivului POLITICĂ: *bunul uz* al POLITICULUI, *reconfigurarea* POLITICULUI, *natura* POLITICULUI, *aria* POLITICULUI.

Din exemplele analizate se pare că substantivul POLITICĂ și adjectivul corespunzător manifestă două tendințe opuse: Pe de o parte, păstrându-și invarianta (media semantică) atât în *sintagme fixe*, cât și în *sintagme libere*, se poate aprecia că termenii respectivi manifestă tendința de *decontextualizare* caracteristică în terminologiile cele mai puternice. Pe de altă parte, se remarcă marea extindere contextuală și libertățile combinatorii ale adjectivului, ceea ce poate avea un grad de *ambiguitate* în interpretarea semantică (ambiguitate eventual voită, intenționată). Rezultă că *relația dicționar-text* este relevantă pentru terminologia **politică**.

- Substantivul DEMOCRAȚIE și adjectivul corespunzător au utilizări contextuale mai limitate.

Unele contexte (mai restrânse sau mai largi) în care apare substantivul DEMOCRAȚIE fixează datele paradigmatică ale termenului, reprezentând un fel de (re)definire: „DEMOCRAȚIA *de tip consensual presupune influențe reciproce între clasa politică și societate*”, 22, 712 / 2003. Satisfac condițiile specifice termenilor științifici sintagmele fixe care desemnează subdiviziuni

conceptuale: DEMOCRAȚIE LIBERALĂ, DEMOCRAȚIE TOTALITARĂ ș.a. Contexte mai extinse din analize politice din presa de circulație largă se remarcă prin utilizarea unor combinații care să exprime grade inferioare față de normal în realizarea conceptului: „DEMOCRAȚIA rusă este abia la început”, „România este o DEMOCRAȚIE încă în leagăn”; Cadran politic, 8/2003, „DEMOCRAȚIA de sus în jos”; asemenea situații țin de impresionarea interlocutorului, de aspecte subiective mai puțin specifice limbajelor științifice.

- Adjectivul ELECTORAL apare în mod frecvent în mass media (și nu numai într-un an cu alegeri).

Se înregistrează *sintagme* mai mult sau mai puțin *stabile*, denotative: „drept ELECTORAL, campanie ELECTORALĂ, propagandă ~, listă ~, dinamică ~ ș.a.”

Unele *sintagme relativ libere* constituite din combinarea cu o mare varietate de substantive, chiar dacă au luat naștere prin metaforă, nu exprimă o valoare expresivă pregnantă: *succes ELECTORAL, interes ~, simpatie ELECTORALĂ*.

Sunt destul de numeroase *sintagmele* în care valoarea metaforică, expresivă, afectivă este evidentă în grade diferite: *slogan ELECTORAL*, Cadran politic, 10-11 / 2004; *defensivă ELECTORALĂ*, AS, 625/ 2004; *prestație ~ (TV), pomană (pomeni) ELECTORALĂ(LE)* AS, 629/2004; TV; *culmi ELECTORALE*, 22, 764 / 2004; *magnet ELECTORAL*, Cadran politic, 16-17/ 2004, *felia de tort ELECTORAL (TV)* ș.a.

Primele două categorii de contexte pot fi însă atestate în orice tip de text de interes politic, dar ultima este posibilă numai în mass media.

Trebuie precizat că atât substantivele, cât și adjectivele analizate din terminologia **politică** nu dezvoltă singure sensuri metaforice, figurate. Investigarea concretă a comportamentului contextual al altor termeni **politici** (utilizați în diferite tipuri de

texte și mai ales în mass media) va putea confirma observațiile privind stabilitatea *denotativă*. Se va verifica dacă libertățile contextuale care duc la *mobilitatea conotativă*, realizată numai sintagmatic nu antrenează și alte tipuri de schimbări în terminologia politică.

13.2.4. Concluzii privind caracteristicile terminologiei politice

Aspectele investigate au arătat că terminologia **politică** se diferențiază față de celelalte terminologii analizate (chiar și din domeniul științelor sociale-umaniste). Se remarcă mai întâi un anumit raport specific între terminologia *internă* (T_1) și cea *externă* (T_2) prin preponderența celei din urmă, datorată interesului larg al vorbitorilor indiferent de specialitate. Terminologia **politică** are de aceea caracterul de *cod* sau circuit *deschis*: termenii politici, în mare parte, permit o decodare de către ne-specialiști, chiar dacă aceasta este incompletă, parțială, de suprafață; datele relevante din definiție (științifică sau preștiințifică) nu diferă în funcție de specialitatea vorbitorilor, ca în alte terminologii, ceea ce asigură o medie (constantă) și stabilitate semantică, cel puțin pentru termenii de bază analizați. Interesul larg pentru *politică* fiind remarcat în diferite epoci „nu reprezintă propriu-zis o democratizare (laicizare)” a cunoașterii, ca în cazul altor științe decât în ce privește mijloacele de difuzare (comunicare) reprezentate de rolul sporit al mass mediei în societățile moderne.

Termenii **politici** de bază analizați au arătat caracteristici contradictorii în raport cu criteriile de evaluare. Pe de o parte, s-a constatat, pentru unii dintre termeni, o *stabilitate semantică* mergând până la *decontextualizare*, chiar și în cazul adjectivelor. În mod paradoxal însă, *rolul contextului* în exprimarea sensului politic

este foarte mare. Se desemnează sintagmatic subdiviziuni conceptuale sau concepte noi, ceea ce caracterizează terminologia **politică** printr-o mare *mobilitate contextual-denotativă*, în concordanță cu cerințele extralingvistice.

Cu adevărat remarcabilă, distinctivă față de alte terminologii științifice (chiar din categoria științelor sociale, umaniste) este *mobilitatea conotativă*, marcarea contextuală a unor valori subiective, afective, expresive, neobișnuite și chiar nerecomandate în terminologiile științifice. Această caracteristică ilustrează *funcțiile de comunicare complexe* din limbajul politic.

Cercetarea altor termeni politici (cum ar fi denumirile de *curente* sau *doctrine*, de pildă) poate confirma sau infirma aceste constatări sau poate aduce date noi.

Pentru alte aspecte privind limbajul *politic*, v. A. Sotichițoiu-Ichim 2006-a: 257-373, 2006-b: 152-162 ș.a.; Rodica Zafiu 2007

14. ALTE TERMINOLOGII ROMÂNEȘTI

14.1. Terminologia matematică

Matematica se caracterizează prin cel mai înalt grad de abstractizare și de ermetism la nivelul sensurilor și al definițiilor lor.

Compararea definițiilor lexicografice cu cele științifice (terminografice) arată că cele dintâi definesc termenii diferit, mai accesibil, dar nu întotdeauna riguros exact (A. Toma 2006: 135-144). Termeni ca PUNCT, PARALELĂ, CERC, TRIUNGHI sunt înțeleși de vorbitorii nespecializați trecuți prin școală, chiar dacă într-o manieră mai aproximativă decât chiar definiția lor lexicografică. De altfel, numai unii termeni matematici sunt incluși în dicționarele generale, iar selecția lor (în DEX de exemplu) este în general arbitrară. În toate aceste definiții

alternative ale termenilor matematici este respectat „nucleul dur” al sensului specializat pentru a exprima concepte fundamentale, de interes general. Aceasta înseamnă că termenii **matematici** își păstrează în orice condiții caracterul *monconceptual-monoreferențial* și uneori chiar *monosemantic*. În aceste condiții, definițiile alternative, *preștiințifice* sau *lexicografice* (destul de diferite de cele specializate) sunt în avantajul ne-specialiștilor, asigurând deschiderea parțială și univocitatea sensului specializat exprimat în limbajul natural (nu numai în cel simbolic), ceea ce reprezintă unul dintre argumentele aprecierii terminologiei **matematice** ca „puternică” sau „tare”.

Există și alți factori care contribuie la caracterizarea ca „tare” a terminologiei **matematice** (v. A. Toma 2006: 79-109; pentru o descriere complexă a limbajului **matematic** v. A. Toma 2006 (motiv pentru care nu vom prezenta aici detalii ale analizei)).

Univocitatea categorică a sensului, absența *sinonimiei* și, în general, a *polisemiei* contribuie la *decontextualizarea* termenilor **matematici** (sau la interpretarea lor independent de context). Existența unor *sintagme* relativ fixe are ca scop exprimarea unor subcategorii conceptuale (ca și în alte științe), de exemplu: *SISTEM de ecuații*, ~ *de curbe*, ~ *de numerație*, ~ *de referință* și nu afectează independența semantică a termenului matematic de bază.

Răspunsul integral pozitiv la criteriile lingvistice (paradigmatice și sintagmatice) pe care trebuie să le îndeplinească termenii științifici demonstrează și pe această cale, caracteristica de terminologie „tare” a matematicii. Ca urmare, deschiderea codului științific este limitată, parțială și operează numai la nivelul codajului lingvistic. De asemenea mai trebuie avut în vedere că numai unii termeni matematici pot interesa vorbitorii nespecializați, ceea ce contribuie la caracteristica de cod închis.

O modalitate specifică de deschidere a codului matematic este reprezentată de *interdisciplinaritate* (v. la Partea a IV-a; v. de asemenea, A. Toma 2006). Indirect, prin interdisciplinaritate cu **informatica**, de exemplu (de larg interes) termenii matematici pot ajunge în comunicarea obișnuită, v. în acest sens R. Zafiu 2001: 86 care semnalează fapte lingvistice legate de adaptarea terminologiei, de extinderile metaforice în limbajul curent și de limba română pe Internet; v. și A. Ștefănescu 2002: 263 ș.u. În sens strict, termenii matematici interesează **informatica** în relație cu alte discipline științifice, ca **lingvistica**, v. E. Ionescu 2003: 203-210.

14.2. Terminologia mineralogică

Mineralogia prezintă un grad mare de ermetism și parțial de închidere a codului. Ierarhia conceptuală a domeniului este riguroasă (similară clasificărilor din **științele naturii**), chiar dacă între diversele subdomenii (cum ar fi cel al **pietrelor (semi) prețioase**, analizat aici) există unele diferențe.

V.J.C. Sager 2000: 57 care pune **geologia** (din care face parte **mineralogia**) alături de **științele naturii** (ca **botanica**, **zoologia**), pe care le consideră bazate pe observație. Rezultatele observației se pot constitui într-o taxonomie strictă, cu ierarhii reprezentate în tablouri.

Caracterul taxonomic al **mineralogiei** (**pietrele (semi)prețioase**) poate fi pus în evidență prin analiza modalităților de clasare din definițiile specializate (eventual lexicografice). De exemplu, clasarea unui termen precum GRANAT operează cu mai multe elemente științifice, mai întâi hiperonimul foarte general, **mineral**, urmat de o *formulă mineralogică extinsă* (**silicat natural de aluminiu și sodiu**) sau

restrânsă (feldspat microcin); nu este exclusă nici clasarea mai accesibilă ca „piatră (semi)prețioasă”. Clasarea indică mai mult sau mai puțin evident *poziția în ierarhie*, chiar dacă este implicată în conținutul termenilor, cum ar fi „mineral” / „specie minerală” / „varietate” (diferențe implicite prezente mai ales în definițiile lexicografice).

Din punct de vedere științific, conceptele mineralogice (inclusiv cele ale **pietrelor (semi)prețioase**) sunt reprezentate atât prin *formulă mineralogică*, cât și prin *formulă chimică*. *Formula mineralogică* se bazează pe ierarhia științifică strictă în care se indică grupele, subgrupele, speciile și subspeciile minerale. De exemplu, se indică „grupa” prin „oxid natural de aluminiu” (CORINDON) sau „silicat natural de aluminiu, calciu și magneziu” (JAD). Ca subgrupe apar: „aluminosilicat din grupa granitelor” (ALMANDIN), care indică explicit relația de subordonare. „Specia” sau „varietatea” este și ea indicată explicit: „varietate de turmelină” (RUBELIT), „varietate de corindon” (SAFIR), „varietate de cuarț” (CRISTAL DE STÂNCĂ).

Cu statut de cod închis funcționează în **mineralogie** și *formula chimică*, care folosește un cod alfanumeric care poate fi mai simplu (SiO_2) – CUARȚ, $\text{Be}_3\text{Al}_2(\text{Si}_6\text{O}_{18})$ – AMETIST, sau extrem de complex ($\text{Na, Ca}(\text{Mg, Fe}^{2+}, \text{Mn, Li})_3(\text{Al}_2\text{Fe}^{3+}, \text{Ti})_6(\text{BO}_3)_3(\text{SiO}_{18})(\text{OH, F})_4$) – TURMALINĂ. Formulele chimice simple sunt date sporadic și de DEX (ca la AMETIST, CUARȚ, ACVAMARIN).

Caracterul rigid, de cod închis al terminologiei **mineralogice** așa cum rezultă din cele două maniere de *definire științifică* indicate asigură respectarea strictă a condițiilor ideale impuse unui termen științific: caracterul *monconceptual*, *monoreferențial* și *monosemantic*. În subdomeniul **mineralologic** ales pentru ilustrare – **pietrele (semi)prețioase**, aceste condiții

sunt reprezentate de caracterul *monoreferențial*, accesibil și vorbitorilor obișnuiți în acest caz.

DEX-ul definește inegal, neomogen termenii **mineralogici**. Unele denumiri de **pietre (semi)prețioase** au denumiri științifice reprezentate în *formula mineralogică* (ca la LAZURIT „silicat de aluminiu sau la sodiu”, GRANIT „silicat de magneziu, de fier, de mangan”) și, mai rar, în *formulă chimică* (ca la AMETIST sau ACVAMARIN). Diversele formule de definire ale **mineralelor** din DEX reprezintă alte fațete ale conceptului, dar formulele științifice nu sunt accesibile nespecialiștilor (poate cu excepția reprezentărilor grafice ale mineralelor în planșe ilustrative). Prin interesul relativ general pe care îl prezintă **pietrele (semi)prețioase**, termenii respectivi pot fi introduși într-un dicționar general, dar ar necesita definiții măcar parțial decodabile (definiții preștiințifice sau uzuale). În asemenea definiții componentele *descriptive* și *funcționale* asigură accesul la sens prin identificarea unui referent reprezentabil (virtual, dar prototipic) atât pentru termeni mai răspândiți ca OPAL, JAD; cât și pentru alții mai puțin frecvenți ca ANDALUZIT, HIACIT.

Unele definiții ale **pietrelor (semi)prețioase** din DEX sunt integral uzuale, ca la PERLĂ, „piatră semiprețioasă, aproximativ sferică, de culoare argintie, cu luciu sedefiu, produsă de anumite scoici, de unde este extrasă și folosită ca podoabă.”

Și aproximativ la fel la OPAL „varietate nobilă, opalescentă, colorată în roșu, verde, albastru, uneori cu irizații, folosită din cele mai vechi timpuri ca piatră semiprețioasă”, fiind absentă clasarea științifică „varietate amorfă de cuarț”.

Chiar dacă numai parțial decodabile, definițiile *mixte* par mai relevante, ca la ANDALUZIT clasat științific („silicat de aluminiu cristalizat”) și diferențiat prin

elemente funcționale („folosit în industria ceramicii”). În definițiile mixte care combină clasarea științifică cu elemente *descriptive*, lipsind însă componentele *funcționale*, caracterul parțial accesibil nu rezolvă eficiența definiției, cum ar fi HEMATIT „oxid natural de fier, foarte dur, de culoare roșie sau brună, cu luciu semimetalic”.

Se poate remarca o anumită tendință de clasare prin **piatră (semi)prețioasă** în definiții *uzuale*, la termeni relativ cunoscuți (OPAL, JAD) și prin *formulă mineralogică* la termenii desemnând **minerale complexe** sub aspectul varietăților lor (CORINDON, BERIL), eficiența definirii fiind condiționată de posibilitățile de a identifica referentul.

Termenii științifici din **mineralogie**, prin satisfacerea unor condiții riguroase de definire se caracterizează drept un cod închis. Se pot semnală totuși câteva situații care ar putea afecta comunicare univocă, cum ar fi existența *polisemiei* și a *sinonimiei*. Termenul HIALIT(Ă) are două sensuri aparținând amândouă mineralogiei: 1.1 „varietate de opal care are transparență” și 1.2. „sticlă neagră de Boemia”. Mai frecventă este *sinonimia* unor denumiri de **pietre (semi)prețioase**: GAGAT, JAIS, SUCCIN = CHIHLIMBAR = AMBRĂ; termenii sunt folosiți atât în limbajul științific (unde este preferat primul termen), cât și în limbajul comun. În alte serii sinonimice se stabilesc diferențe de variantă stilistică și de frecvență, ca la PERLĂ = MĂRGĂRITAR, TURCOAZĂ = PERUZEA, dar importanța referentului face să nu fie afectată comunicarea.

Prin respectarea majorității condițiilor paradigmatică impuse termenilor științifici, terminologia **mineralogică** se poate caracteriza printr-un grad mare de decontextualizare. Determinările contextuale se utilizează totuși pentru a desemna subtipuri conceptuale (ca și în alte terminologii), de exemplu: ACVAMARIN *brazilian*, ~ *sintetic*, ~ *siamez* etc.

Pentru alte detalii privind terminologia mineralogică (pietre (semi)prețioase) v. S. Săvulescu 2000: 119-149.

Aspectele discutate au arătat că terminologia **mineralogică** satisface majoritatea criteriilor paradigmatică și sintagmatică de definire riguroasă a sensului științific. Posibilitățile de deschidere a codului științific pentru ne-specialiști se limitează la *definițiile date în limbaj natural*, cu variații însă în funcție de subdomenii și de relevanța unor componente descriptive și funcționale în identificarea referentului. Definițiile date în limbaj natural termenilor **mineralogici** prezintă *grade diferite* de aproximare (determinologizare) a sensului specializat. Aceste variații de definire și de interpretare (remarcate într-o terminologie care poate fi apreciată ca „tare”) prezintă interes pentru relația dintre T_1 și T_2 .

14.3. Terminologia filozofică

Terminologia **filozofică** prezintă o serie de particularități față de alte științe cu care are trăsături comune, pe de o parte **științele fundamentale** și, pe de altă parte, **științele umaniste**. Aproximarea **filozofiei** de aceste două tipuri diferite este justificată de subdomeniile care o alcătuiesc; **logica** reprezentativă pentru științele fundamentale și **metafizica** mai apropiată de științele umaniste. Raportarea diferențiată la cele două categorii de științe se bazează pe respectarea postulatelor terminologice (univocitatea sensului specializat, inclusiv non-ambiguitatea și monoreferențialitatea lui) evidentă în **logică** (de care nu ne vom ocupa aici), logica dispune de un *codaj non-lingvistic* (ca în alte științe „tari”, precum matematica sau chimia) care îi asigură precizia comunicării științifice; conceptele și relațiile dintre ele se pot desemna și prin semne non-verbale univoce, de exemplu $\in$ „aparține”, $\exists$ „există”; $\subset$ „inclus” ș.a.

În ce privește un alt subdomeniu filozofic, **metafizica**, respectarea postulatelor terminologice este relativă și variabilă. Ambiguitatea unor termeni din această categorie (care se exprimă numai prin limbi naturale) este datorată unor diferențe de interpretare după școli, curente, autori ș.a. Alte variații de interpretare pot fi datorate contactului cu alte științe sau cu limba comună. *Definițiile științifice* cunosc și ele variații dat fiind că au un caracter argumentativ în texte și în figuri textuale (v. C. Ene 2000: 149-165, cu ilustrarea termenului FERICIRE v. și Bidu-Vrănceanu 2000:54-58). Multe dintre concepte sunt fundamentale, axiomatice și la nivelul altor științe sau circulă în limba comună cu o valoare generică, precum CONCLUZIE, CONSECINȚE, MODEL, MODALITATE, STRUCTURĂ, ESENȚĂ, FENOMEN.

Pentru specificul limbajului filozofic, v. C. Ene 2004.

Prin circulația largă a unor termeni ca cei de mai sus se produce o *aproximare (determinologizare)* a sensului specializat. Așa se explică de ce un termen ca FERICIRE are în DEX o *definiție strict uzuală*, din care nu se deduce aparatenența la o terminologie științifică („stare de mulțumire sufletească intensă și deplină”), definiție diferită de cea din Dicționarul de filozofie („noțiune a conștiinței morale, desemnând situația în care se realizează satisfacerea tuturor trebuințelor și aspirațiilor omului, atât în intensiune cât și în extensiune, având un caracter normativ-axiologic”). În plus, intervin contextele lingvistice indirecte și îndepărtate (tipul de text) care determină alte variații (v. C. Ene, lucr. cit.). În aceste condiții, caracterul *monoconceptual* se poate păstra numai la nivelul „nodului dur” al sensului specializat, iar (con)textul este posibil să nu respecte caracterul *monoreferențial*.

Sinonimia termenilor **filozofici** este în general absentă și se poate ajunge la această relație numai când termenii ajung în

limba comună, admitând neglijări (neutralizări) ale unor diferențe mai mult sau mai puțin importante (A. Bidu-Vrânceanu 2000).

Dat fiind că *monosemantismul* și *monreferențialitatea* unor termeni **filozofici** pot fi afectate, capătă importanță analiza *contextuală* și *textuală* ca auxiliar în identificarea sensului specializat. O asemenea analiză este complexă și presupune detalieri atunci când termenii **filozofici** se caracterizează prin *libertăți combinatorii* (v. C. Ene 2000: 149-165). Există *contexte specializate* (sau *restricții contextuale*) în care se desemnează subdiviziuni conceptuale: **RAȚIONAMENT deductiv**, ~ *silogistic*, ~ *prin recurență*, ~ *prin analogie*, ~ *de relație*. Determinanții pot preciza doctrina filozofică, de exemplu sintagma **REALITATE obiectivă** indică apartenența la *filozofia marxistă*, iar sintagmele **REALITATE suprasensibilă**, ~ *transcendentală* trimit la *filozofia de sorginte platonice*.

Așadar, în subdomeniile **filozofiei** care se exprimă numai în limbaj natural se stabilesc distincții față de științele „tari” (cu care rămâne comună numai capacitatea de a exprima concepte fundamentale) și, dimpotrivă, apar apropieri cu științele umaniste. Din această poziție eterogenă pe care o are **filozofia** rezultă date interesante în ce privește **terminologia** cu consecințe asupra raportului și interdependenței dintre **terminologia „internă”** și cea „externă”.

14.4. Terminologia artelor plastice

Artele plastice (pictură și sculptură) se delimitează în măsura în care exprimă *unități ale cunoașterii* cu un caracter *stabil*, indiferent dacă termenii sunt utilizați în domeniile specializate sau în limba comună.

În ce privește **artele plastice** și delimitarea de **artele vizuale**, v. Alexandra Vrânceanu 2000: 165-177, 2001:

53-74. Observațiile privind caracteristicile acestei terminologii se bazează pe inventarul alcătuit și analizat în lucr. cit. Fără să intrăm în detaliile delimitării **subdomeniilor** din acest **domeniu**, se remarcă subansamblurile terminologice destul de eterogene care alcătuiesc această terminologie.

Considerăm subansambluri reprezentative pentru **artele plastice**: termenii *specifici* (MODELEU, VERNIS, SGRAFITTO; RACURSIU, ș.a. ca și SEMN PLASTIC, GAMĂ CROMATICĂ ș.a.), termenii *matematici* privind reprezentarea în spațiu (PLAN; PERSPECTIVĂ, PUNCT, DISTANȚĂ ș.a.); termenii din *mineralogie* și *chimie* desemnând *numele de materii, coloranți, culori* (CINABRU, CARMIN, OCRU, ANILINĂ, ALAUN) sau din alte *științe umaniste* (COMPOZIȚIE, IMAGINE, ARHETIP, FORMĂ, TEMĂ ș.a.). Din combinarea caracteristicilor diferite aduse de aceste subansambluri rezultă specificul terminologiei din **artele plastice**.

Existența acestor subansambluri rezultă din conceptele indicate ca fundamentale pentru domeniu de specialiști: „culoarea, linia, forma, spațiul și textura care formează morfologia *imaginii plastice*”.

Prin interesul mai larg pe care îl prezintă *pictura* și *sculptura* pentru vorbitorii obișnuiți, cei care își propun să explice termenii privitori la aceste domenii încearcă o manieră superficială, aproximativă de definire (v. dicționarele generale, DEX), definire care creează impresia falsă de *accesibilitate*. Absența unei mărci diastratice în dicționarele generale și a delimitării de uzul comun susțin această interpretare. În realitate, analiza definițiilor *științifice* ale unor termenii specifici din **artele plasice** arată caracterul specializat, strict determinat într-o ierarhie conceptuală interdependentă, iar necunoașterea, neglițarea

acesteia duce la o interpretare superficială a sensului specializat. De exemplu, TONUL, TENTA, CULOAREA, VALORAȚIA se intercondiționează reciproc în definire. Astfel, TONUL (hiperonim al CULORII) este definit într-un dicționar specializat (**definiția terminologică**) ca o „valoare a TENTEI”, raportată la VALORAȚIE și VOLUMETRIE, definiție rezumată preștiințific în DEX, „grad de luminozitate a unei *culori*”. Prin circulația largă a unor termeni ca TON, TENTĂ, CULOARE, în limba comună rezultă o aparentă accesibilitate dată de o interpretare superficială determinologizată, care nu ține seama de intercondiționarea conceptuală a domeniului.

Într-o situație similară ni se pare că sunt unii termeni **economici** cu uz larg, precum INVESTIȚIE, CONT, DEFICIT, BUGET ș.a. în definiția cărora, vorbitorii obișnuiți nu țin seama de intercondiționările conceptuale.

Mulți termeni din **artele plastice** se caracterizează prin *univocitate (monosemantism)*, fiind de aceea *decontextualizați*, cum e MANIERISM (care nu se combină cu adjective tocmai datorită sensului comun) sau SINOPIA („culoare naturală utilizată pe zid”) ș.a. Unii termeni *monoconceptuali* și *monoreferențiali* proveniți din **mineralogie** și **chimie** își întăresc univocitatea prin reprezentări simbolice, non-lingvistice.

Interpretarea termenilor din **mineralogie** și **chimie** nu apelează întodeauna la formule, mai ales la nivelul nespecialiștilor. Mai mult, raportarea unor nume ca ALB VAN DYCK, ALBASTRU DE PRUSIA, la un referent anume, precis nu poate fi făcută de oricine, vorbitorii obișnuiți interpretându-le superficial, determinologizat ca „un fel de alb”, „un fel de albastru”.

Compararea *definițiilor lexicografice* (DEX) cu cele *terminologice* (D Art) din **artele plastice** arată diferențe

importante. De exemplu, DEX definește termenul cromatic GRI numai prin sinonimia cu CENUȘIU, pentru care se dă o definiție *preștiințifică*: „culoare obținută prin suprapunerea în diferite proporții a culorilor *alb* și *negru*.” În **artele plastice** nu se utilizează însă CENUȘIU, iar termenul GRI se raportează nu numai la *alb*, *negru* sau culorile spectrale, ci are valori strict specializate în sintagme ca GRIURI *colorate* și GRIURI *neutre*.

Termenul TON este polisemantic în DEX (TON 2), iar sensul din **artele plastice** (s II 2) este definit *preștiințific*: „grad de luminozitate a unei culori” și *aproximativ* „nuanță a unei culori”.

Și alți termeni specifici **artelor plastice** au în DEX *definiții uzuale* sau aproximează sensul specializat, ca la TUȘĂ (s. IV): „felul de a aplica culoarea pe pânza unui tablou”, care „definește stilul unui pictor”. Definiția lexicografică neglijează trăsături relevante cum ar fi cei din sintagma *divizarea TUȘEI*: „procedeu de aplicare a culorilor în care *tenta plată* (subl. n) e înlocuită de *tușe mărunte* (uneori de puncte)”.

Izolată, unii termeni din **artele plastice** precum VALORAȚIE au o definiție parțial științifică: „procedeu artistic datorită căruia se poate crea în pictură iluzia volumului obiectelor prin efecte de *valoare* II 6 (efect obșinuit în pictură prin alăturarea a două nuanțe diferite ale unui ton)”.

Rezultă că numeroasele definiții *preștiințifice* sau *uzuale* ale termenilor din **artele plastice** date de DEX dau impresia, de multe ori, de falsă accesibilitate și pot conduce la imprecizii terminologice.

Unii termeni din **artele plastice** au un caracter strict specializat, tehnic, fiind *monoconceptuali*, *monosemantici* și *monoreferențiali*, precum SFUMATO, SGRAFITTO. DEX-ul nu indică specializarea prin marcă diastatică, apartenența la domeniu fiind parțial recuperată de definiție, dar în mai mică măsură decât în alte terminologii. Caracterul *monoconceptual* poate fi realizat și

în situațiile în care termenii de bază sunt polisemantici în DEX, dar cu sensuri secundare, figurate, nerelevante pentru specialiști în raport cu importanța conceptului specializat. Sunt ilustrativi termeni ca RACURSI(U), VERNIS, MANIERISM, ICONOLOGIE.

Astfel, s. 2 al lui RACURSIU din DEX este definit strict specializat: „procedeu de folosire a *perspectivei* (subl. n) în **artele plastice** și în **cinematografie** (subl.n) prin care extremitățile obiectului par apropiate, iar unele dimensiuni *reduse* (subl. n.)” Interpretarea unui sens figurat, rezultat din extinderea celui specializat este justificată numai din perspectiva unui dicționar general. Același tratament al sensurilor apare și la MANIERISM. În schimb, la VERNIS sensul specializat (cu valori complexe) este pe locul întâi, iar s. 2 fig. fiind în mod evident derivat din el: s.l. „soluție formată din rășini (naturale au artificiale) și dintr-un solvent care formează un strat lucios cu rol de ornament sau protector.” Informațiile privind domeniul și semele funcționale apar numai la nivelul sintagmei înregistrate sub acest sens: **verniss moale** = „tehnică a gravurii”.

Cele două sensuri diferite ale lui ICONOLOGIE denumind două domenii științifice profund distincte nu pot fi confundate de specialiștii din fiecare dintre ele, dar pot fi derutante pentru nespecialiști: s. 1 „știință care se ocupă de studiul atributelor proprii diferitelor personaje din mitologia greco-romană, creștină etc. a căror cunoaștere permite artistului să le reprezinte” și s. 2 „Ramură a paleontologiei care studiază urmele (de locomoție) lăsate de vertebrate pe unele sedimente”.

Numeroși termeni din **artele plastice** sunt însă polisemantici, având chiar toate sensurile în acest domeniu. Exemple curențe de acest tip sunt numele de *materii colorante*

care desemnează și *culoarea respectivă*, precum VERMILLON; OCRU; CARMIN ș.a.

De exemplu, DEX-ul dă trei sensuri pentru OCRU: s. 1 „varietate de argilă de culoare galbenă, roșie brună, folosită ca pigment” s. 2. „vopseala preparată din ocră” și s. 3. „culoare galben brună”.

D. Art. dă pentru OCRU diverse detalii specializate, de la înțelegerea generală „nume generic al unei familii de culori extrase din zăcămintele naturale” și până la detalii descriptive - tehnice ca: „se prezintă și în tinte rupte, de la galben deschis, oranj, roșu, brun etc. care au o mare acoperire; este foarte rezistent la lumină, utilizat în pictură și în frescă”. Se indică varietăți de *pigment*: OCRU BRUN și de *culoare* OCRU AURIU. Utilizarea sintagmatică dezambiguizează sensurile.

Și alți termeni de bază din **artele plastice**, precum **MODELEU** sunt polisemantici, prin dezvoltarea unor sensuri metonimice (cauză / efect, abstract / concret) în același domeniu: s.1. „procedeu de redare a volumului” și s.2. „tratare mai mult sau mai puțin accentuată în redarea planurilor, formelor și volumului unei sculpturi”. Media semantică, „nucleul dur” al sensului specializat fiind identică se poate asigura precizia sensului în context.

Dezvoltarea polisemiei prin metonimie se constată chiar la unul dintre arhilexemele domeniului – PICTURĂ, care desemnează fie „o ramură a artei”, fie numai „o anumită operă de acest tip.”

Precizia comunicării din **artele plastice** poate fi afectată și de existența *sinonimiei*, bine reprezentată prin denumirile de materii colorante sau *culori*: GRI DAVY = GRI ARDEZIE; GRI MINERAL = ALBASTRU de CENUȘĂ = ALASTRU

ULTRAMARIN. Multe dintre aceste sinonime pot fi derutante pentru vorbitorii obișnuți care nu le cunosc și nu le pot raporta la un referent unic. Unele dicționare indică sinonime pentru denumiri care aparțin unor variante stilistice diferite, ceea ce împiedică substituția lor în anumite contexte: GRI = LINĂU (reg.) = REFT; OXID de ZINC = ȚINCVAIS (reg.) (variantele regionale fiind înregistrate numai în unele dicționare specializate).

În condițiile mai multor situații care pot afecta precizia *sensului specializat* în **artele plastice** rolul *contextului* este foarte important. Se constată mai întâi preponderența exprimării perifrastice (mai precisă și mai transparentă în desemnarea sensului specializat): *sintagmele fixe și compusele* (de multe ori greu de delimitat): SEMN PLASTIC, ACORD CROMATIC; COMPOZIȚIE de GEN. Numeroase sintagme specializate exprimă subdiviziuni conceptuale (ca în toate terminologiile): PICTURĂ pe STICLĂ, ~ ÎN ULEI; DESEN LINIAR, ~ ARTISTIC:

Au structura unor *compuse* un număr mare de denumiri de *materii colorante* și *culorile* corespunzătoare: ALB de PLUMB, ALB de ZINC, NEGRU de FUM, NEGRU de ANILINĂ, ALB de TITAN, GALBEN de CADMIU, dar și ALBASTRU de VORONEȚ, ALBASTRU de PRUSIA, ROȘU VAN DYCK.

Numai unii termeni din **artele plastice** pot fi considerați *decontextualizați* precum MANIERISM, SINOPIA, CINABRU. Alți termeni au preferințe relativ limitate în ce privește combinațiile, precum: NATURALISMUL *pictorului*, ~ *tabloului*, ~ *epocii*, ~ *secolului*.

Unele *sintagme specializate* ale domeniului (mai mult sau mai puțin libere) se constituie prin combinarea cu adjectivul CROMATIC: ACORD CROMATIC, DISONANȚĂ CROMATICĂ, GAMĂ CROMATICĂ. Procedul este întâlnit și în alte **terminologii** (cum ar fi cea **politică** sau **militară**, unde adjectivele respective apar în numeroase combinații specifice).

Dependența contextuală a numeroși termeni din **artele plastice** este o caracteristică a acestui domeniu, care, rezolvă o parte din precizia comunicării specializate din acest domeniu. Prin comparație, rezultă importanța criteriilor lingvistice (paradigmatice și sintagmatice) în interpretarea sensului specializat din **artele plastice**, criterii aplicabile diferit în funcție de subansamblurile care o alcătuiesc.

15. TIPURI ȘI CARACTERISTICI ALE TERMINOLOGIILOR ANALIZATE

15.1. Tipuri de terminologii. Considerații generale

Investigarea întreprinsă în această lucrare a pornit din direcții diferite, dar cu o perspectivă unitară. Pe de o parte s-a procedat la *analiză* prin segmentarea strictă a domeniilor și prin precizarea obiectului și metodelor de cercetare. Pe de altă parte, s-a propus *sinteza* punctelor de vedere și a rezultatelor ținând seama atât de rigorile comunicării specializate-terminologia „internă” (T_1), cât și de condițiile comunicării în societățile actuale-terminologia „externă” (T_2). Liantul interpretării diverselor probleme teoretice și practice este constituit de *rolul lingvisticii în interpretarea sensului specializat* pentru facilitarea accesului ne-specialiștilor la el sau pentru „democratizarea” cunoașterii. Datele lingvistice sunt rezultatul analizei *paradigmatice* (definiții și relații de sens) și, ca auxiliar, al analizei *sintagmatice* (independența sau tipurile de dependență față de context).

Interpretările pe care le propunem, *rezultate* din degajarea caracteristicilor lingvistice ale terminologiilor *concrete* analizate (alese mai mult sau mai puțin întâmplător) vor fi raportate la *tipurile terminologice* stabilite de diverși specialiști. Delimitarea unor **științe exacte** opuse științelor **naturale** și celor **sociale** sau a

terminologiilor tari diferite de **cele slabe** poate avea consecințe asupra posibilității de „deschidere” a codului sau asupra accesului vorbitorilor obișnuiți la diverse sensuri specializate. Rezultatele analizelor concrete contribuie însă la validarea ipotezei că unele tipologii nu pot fi interpretate categoric, tranșant.

Compararea și diferențierea terminologiilor după o grilă unitară (lingvistică, semantică) se constituie într-o **terminologie funcțională** (deziderat formulat de numeroși specialiști), în corelație cu o terminologie **dinamică**, așa cum trebuie să fie, din principiu, **terminologia „externă”** (T_2), care pune în legătură variantele funcționale ale unei limbi.

Și alți specialiști susțin, în teorie, o **terminologie funcțională**, bazată pe *funcționarea termenilor*, rezultat al relației dintre felul în care sunt structurate cunoștințele și felul în care termenii apar în discurs (J.C. Sager 2000: 41). Ca urmare a acestei interpretări rezultă un raport **dinamic** între **terminologizare** și **lexicalizare** (J.C. Sager 2000: 48) sau, în interpretarea noastră, între **terminologia „externă”** și cea **„internă”**.

Evaluarea tipologică a **terminologiilor** ține seama de criterii diferite, uneori empirice, intuitive sau, alteori, riguroase (conceptuale sau statistice). Principiile distincției între terminologii se bazează pe dihotomia **științe exacte / științe umane** (S. Marcus 1990; 1994) sau ~ **umaniste**. Diferențierea se bazează pe utilizarea unui *limbaj artificial*, simbolic, total *non-ambiguu* în științele **exacte** (utilizat alături sau în locul limbajului natural). Această distincție poate fi susținută prin date statistice (R.M. Losee 1995) și are consecințe semantice: terminologiile **„tari”** (**științele exacte**) au un *grad de specializare ridicat*, reflectat de un *cod relativ închis* „rezultat al unei *normări puternice*” (B. Spillner 2000: 55 ș.u.; L. Depecker 2002: 63; A. Bidu-Vrănceanu 2002: 36). În schimb, **științele umaniste**,

„**slabe**” se caracterizează printr-o *normare relativă*, corelată cu ambiguitățile inerente exprimării numai prin limbaj natural (M.T. Cabré 1991: 61).

Pentru tipologia terminologiilor v. și A. Toma 2005: 34-35 și 2006: 398-404. Se rețin sinonimele utilizate pentru cele două tipuri mari de terminologii: **terminologiile non umaniste, exacte, reale, tari, dure, sau puternice** față de **științele umaniste sau sociale** reprezentate prin **terminologii slabe, moi**.

Se reține sinteza cercetărilor statistice (A. Toma 2005: 37-38) din care rezultă că în **științele puternice**, numărul și frecvența termenilor strict specializați este mai mare decât în **științele „slabe”**. Se calculează distanța intelectuală dintre domenii pentru a aprecia capacitatea de „a da” sau „a împrumuta” concepte altor științe. Se propune astfel un alt criteriu de distincție între terminologiile „tari” și cele „slabe” arătându-se că mai ales științele „tari” pot fi „donator”. Proveniența (direcția de „migrare”) poate fi evaluată statistic pentru că *frecvența ridicată* a unui termen într-un limbaj arată specificul lui pentru acel domeniu (implicit în ce privește sensul). *Frecvența scăzută* corespunde unei utilizări non specifice indicând faptul că termenul este împrumutat și are, de cele mai multe ori, modificări de sens (v. A. Toma 2005: 32-38). Ca urmare, *deschiderea codurilor* („laicizarea” științelor) este mai mică și mai limitată în **științele „puternice”** și, dimpotrivă, în **științele „slabe”** deschiderea este mai largă.

Dihotomia dintre **științele „tari”** și cele **„slabe”** este clară, bazată pe argumente categorice: univocitatea sensului, desemnată riguros prin semne non-lingvistice, precis normate. Exemple de terminologii „tari” frecvent utilizate sunt **matematica** și **chimia**. În nomenclatura

chimiei, entitățile sunt clar definite, iar semnificația e fixată prin definiții în funcție de *tabele de valori* (J.C. Sager 2000: 48, care califică **chimia** ca o „limbă controlată”, ceea ce constituie maximul pentru o terminologie). Diverse **tehnologii** (**piesele pentru mașini**, de pildă) precis descrise și reprezentate în *cataloge ierarhice* sunt exemple (mai izolat date, v. J.C. Sager, id.) de terminologii „tari”.

Nu este clară poziția **științelor naturii** plasate de unii autori distinct de științele „tari” sau „slabe”. **Științele naturii** satisfac criteriul non-ambiguității, utilizează convențional, normat ca semne simbolice *denumiri latinești*, dar se bazează pe observație. Rezultatele sunt reprezentate într-o *ierarhie conceptuală* sau *taxonomie strictă* (redată și ea prin tablouri, arbori etc.). Se caracterizează în acest fel **botanica**, **geologia**, **zoologia** (J.C. Sager 2000: 57). Similar cu **științele naturii** se prezintă **medicina**, caracterizată printr-o *ierarhie conceptuală* strictă, care condiționează precizia și univocitatea. Reprezentarea prin *siglă* a numeroși **termeni medicali** contribuie la monosemantism și precizie.

Analizele concrete arată dificultăți de încadrare în științe „tari” sau „slabe” a *terminologiilor eterogene*, alcătuite din subansambluri care pot prezenta caracteristici diferite (v. la 15.2. – **mineralogia** și **artele plastice**).

Distincțiile dintre **terminologiile „tari”** și cele „slabe” pot fi susținute și precizate de aprecieri bazate pe satisfacerea *criteriilor lingvistice*.

Din punct de vedere *paradigmatic*, **termenul** trebuie să respecte condiția *univocității*, a preciziei *sensului specializat*, ceea ce înseamnă *monosemantism* stabilit într-o ierarhie conceptuală a unui domeniu. Respectarea acestui criteriu ar trebui corelată cu respingerea factorilor care pot antrena ambiguitatea semantică,

respectiv *polisemantismul* și *sinonimia* (condiții greu de îndeplinit în multe terminologii). Aceste condiții sunt dependente de *normarea terminologică*, mai mult sau mai puțin strictă și, în orice caz, variabilă de la o știință la alta. Precizia semantică are consecințe asupra rolului *contextului* în identificarea sensului specializat (de la decontextualizare la libertăți, preferințe, restricții combinatorii). Comportarea lingvistică a termenilor, răspunsul variabil, diferențiat la criteriile paradigmatică și sintagmatică arată că delimitarea netă între terminologiile „tari” și cele „slabe” are doar un caracter preliminar și, din analizele concrete rezultă că *terminologiile pot fi (mai) „tari” sau (mai) „slabe” în diferite forme și grade.*

15.2. Caracteristici tipologice ale terminologiilor analizate

În științele „tari” impunerea, normarea riguroasă a unui sens precis se face pe mai multe căi. Terminologia **matematică**, ca știință „tare”, **exactă** (ca și **logica**) se caracterizează unitar prin răspunsul pozitiv la toate criteriile „ideale” impuse termenilor. Caracteristicile **matematicii** ca tip de știință se prezintă cel mai omogen atât în sine, cât și în raport cu alte terminologii.

Mineralogia are, în mare măsura caracteristicile unei științe „tari”: termenii sunt monoreferențiali, plasați într-o ierarhie conceptuală strictă cu taxonomii reprezentabile prin grafice riguroase. Redarea prin formulă **chimică** (știință indiscutabil „tare”) a multor termeni din **mineralogie** reprezintă un argument suplimentar în caracterizarea ca știință „tare”. Plasarea **geologiei** și implicit a **mineralogiei** alături de **științele naturii** (v. la 15.1.) o diferențiază de **științele exacte**.

Din punct de vedere lingvistic, mulți termeni din **mineralogie** (**pietre (semi)prețioase**) nu sunt *monosemantici* și

au *sinonime*, posibila ambiguitate semantică fiind corelată cu o dependență contextuală mai mare; așadar din acest punct de vedere nu rezultă o repartitie categorică în categoria terminologiei „tari”. Caracteristicile tipologice, argumentele privind clasarea ca tip de terminologie a **mineralogiei** nu prezintă omogenitatea celor din **matematică**. Rezultă că între diverse terminologii „tari”, care satisfac în forme și grade diferite precizia în exprimarea sensului specializat există variații care fac ca tipologia să nu fie categorică.

Repartitia tipologică este și mai puțin clară în cazul **economiei**, în care exprimarea numai prin limbaj natural constituie un dezavantaj sub aspectul preciziei, complicat de existența *polisemiei* și *sinonimiei* și dă contactul cu limba comună. Există o rigurozitate științifică a sensului specializat care nu poate fi definit dacă nu se ține seama de interdependența conceptuală într-o ierarhie precisă, cu o normare relativ strictă, dar nereprezentabilă taxonomic și greu accesibilă nespecialiștilor.

În **filozofie (metafizică)**, apreciată ca știință **fundamentală**, dar și ca știință **umanistă**, criteriile de apreciere depind de rolul fundamental atribuit **contextului** și **textului**, caracteristici absente în științele „tari”.

Terminologia **artelor plastice** este o dovadă în ce privește faptul că tipologia terminologică nu poate fi strict delimitativă. La o apreciere superficială, de ansamblu, această terminologie ar putea fi apropiată de caracteristicile științelor **umaniste**, cu o terminologie „slabă”. În realitate însă, caracterul eterogen dat de subansamblurile diferite care alcătuiesc această terminologie arată că acolo unde termenii sunt preluați din **mineralogie** și **chimie** sau din **matematică** se manifestă caracteristicile științelor „tari”. De asemenea, termenii de bază în **artele plastice** se remarcă printr-o interdependență conceptuală strictă, care îi apropie de terminologiile „tari”. Se remarcă, pe de altă parte, prezența unor

termeni interdisciplinari cu **științele umaniste** sau „slabe”. *Eterogenitatea subansamblurilor terminologice* care alcătuiesc **artele plastice**, plasarea lor între *științele umaniste* și *non-umaniste*, ca și *dependența contextuală a multor termeni* sunt caracteristici care dau specificul acestei terminologii. Neglijarea caracteristicilor „tari”, impresia falsă de „deschidere” a codului și percepția superficială a sensului au consecințe nefavorabile asupra utilizării adecvate a termenilor din acest domeniu pe care o atenție sporită acordată categoriilor tipologice le-ar putea corecta.

Un loc aparte în **științele umaniste, sociale** îl ocupă **terminologia politică**. Dacă unii termeni de bază se remarcă prin stabilitate conceptuală, denotativă și prin intercon condiționări ierarhice, trăsături surprinzătoare în categoria terminologiilor „slabe”, alte criterii privind univocitatea și monosemantismul nu mai sunt respectate și corespund încadrării în această categorie. Dar cea mai pertinentă particularitate a **terminologiei politice** se stabilește la nivelul libertăților contextuale, cu consecințe asupra *mobilității conotative la nivel sintagmatic*. Din acest punct de vedere limbajul **politic** poate exprima *valori afective, emoționale*, respinse din comunicarea științifică (chiar în domeniul umanist).

J.C. Sager 2000: 48 consideră că funcția *emoțională* nu ocupă un rol important în comunicarea specializată. Alți autori (B. Spillner 1994: 55) admit totuși elementele subiective în **litere, istorie**, (legate sau nu de o funcție emoțională) V. în aceeași privință și P. Lerat 1990: 80.

Nu avem în vedere **metaforele științifice** din nicio terminologie.

Relațiile **limbajului politic** cu limba comună și cu vorbitorii ne-specializați care favorizează utilizarea unor mijloace de comunicare complexe (ținând de pragmatică, retorică, ș.a) arată că o tipologie generalizantă, rigidă, riscă să negligeze

particularitățile importante ale unei terminologii. Altfel spus, deși **terminologia politică** este clar integrată în **științele sociale** are, chiar la nivelul acestui tip o serie de particularități importante.

Faptul că mai multe terminologii analizate prezintă caracteristici eterogene arată că o tipologie binară sau chiar ternară încalcă o serie de particularități relevante din multe puncte de vedere. Din perspectiva unei **terminologii funcționale**, tipologia trebuie să se intereseze nu numai de categorii, ci, mai ales, de subcategorii, cum rezultă din răspunsul variabil al terminologiilor la aceleași criterii. Rezultatele obținute din analiză unitară a mai multor terminologii prezintă interes teoretic și aplicativ.

Un aspect important care ilustrează atât obiective teoretice cât și aplicative este cel al *specificului semantic* al limbilor chiar la nivel terminologic, cu consecințe asupra *traducerii* dintr-o limbă în alta. V. în acest sens P. Lerat 1995: 94-100, 169-176; M. T. Cabré 1998: 238; L. Depecker 2002: 104.

Analiza concretă a cât mai multe terminologii ținând seama de problemele abordate în această lucrare poate susține interesul specialiștilor și al ne-specialiștilor pentru **lexicul specializat în mișcare**.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- ASSAL, ALLAL et alii 1992 – Sémantique et terminologie: sens et contexte, în *Terminologie et Traduction*, nr. 2-3, Comis. de communautés européenne, p. 411 ș.u..
- AVRAM, MIOARA 1999 – "Comentarii lingvistice despre POLITICĂ și probleme conexe", în *Limba și literatură*, XLVIII, nr. 3-4, p. 181 ș.u.
- AUTHIER, JEAN 1982 – "La mise en scene de la communication dans des discours de vulgarisation scientifique", în *Langue française*, nr. 53.
- BAUDET, JEAN-C. 2000 – "De l'ingénieur aux termes de l'interdisciplinarité", în H. Béjoint și Ph. Thoiron, p. 93 ș.u.
- BEACCO, JEAN-CLAUDE și MOIRAND, SOPHIE 1995 – "Autour des discours de transmission des connaissances" *Langages*, nr.117, p. 32 ș.u.
- BEACCO, JEAN-CLAUDE și MOIRAND, SOPHIE coord. 1995 – "Les enjeux des discours spécialisés" în *Carnets du Cediscor*, Presses de la Sorbonne Nouvelle, Paris.
- BEJOINT, HENRI 1993 – "La définition en terminographie", în Arnaud, J.L.P; Thoiron, Ph. (coord.), *Aspects du vocabulaire*, Presses Universitaires de Lyon, Lyon.
- BEJOINT, HENRI și THOIRON, PHILIPPE 2000 – *Le sens en terminologie*, Presses Universitaires de Lyon, Lyon.
- BELANGER, GILLES 1991 – "Pour une nouvelle terminographie", în *Meta*. XXXVI, 1
- BESSE (de), BRUNO 1990 – "La définition terminologique," în *La Définition*, Larousse, Paris.
- BESSE (de), BRUNO 1991 – "Le contexte terminographique!", în "Meta", XXXVI, 1.
- BESSE (de) BRUNO 1994 – "Le domaine", în *Français scientifique*, p. 182 ș.u.
- BIDU-VRANCEANU, ANGELA 1986 – *Structura vocabularului limbii române. Probleme teoretice și aplicații practice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- BIDU-VRANCEANU, ANGELA 1987 – „La sémantique et ses applications à la lexicographie”, în *Aspects of language. Studies in Honour of Mario Alinei*, vol. II – *Theoretical and applied Semantics*, Editura Rodopi, Amsterdam
- BIDU-VRANCEANU, ANGELA 1989 – "Aspecte ale funcției reflexive a limbii în terminologiile tehnico-științifice", în *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 5, p. 417 ș.u.
- BIDU-VRANCEANU, ANGELA 1990 – "Mărcile stilistice (diastatice) ale lexicului specializat în DEX 2", în *Limba Română*, XLVIII, nr. 1-2, p. 19 ș.u.

- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA 1993 – *Lectura dicționarilor*, Editura Metropol, București.
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA 2002 – “Contribuții lingvistice în studiul terminologiilor științifice” în vol. *Limba română și societatea informațională*, coord. D. Tufiş și F. Gh. Filip, p. 33 ș.u.
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA 2003 –a– “Semantica lexicală românească din perspectivă europeană”, în vol. *Identitate românească și perspective europene. Probleme și perspective*, p.85 ș.u., Editura Ars Docendi, București.
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA 2003 –b– “Dinamica sensurilor cuvintelor românești din 1990 până în 2002”, în vol. *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. II, p. 291 ș.u., coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București.
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA 2004 – “Tradiție și inovație în lexicul politic. Există terminologie politică?”, în vol. *Tradiție și inovație în studiul limbii române*, p. 255 ș.u., coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București.
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA 2005 –a– “Structură și funcționare a lexicului specializat – termeni politici” – în vol. *Limba română – structură și funcționare*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, p. 283 ș.u., Editura Universității din București.
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA 2005 –b– în A. Bidu-Vrănceanu și N. Forăscu 2005, p. 29-42 (analiza semică și contextuală), p. 146-155 (analiza câmpurilor lexico-semantice), p. 171-174 (analiza abstractelor).
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA coord. 2000 – *Lexic comun, lexic specializat*, Editura Universității din București.
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA coord. 2001 – *Lexic științific interdisciplinar*, Editura Universității din București.
- BIDU-VRÂNCEANU, ANGELA și FORĂSCU, NARCISA 1984 – *Modele de structurare semantică*, Editura Facla, Timișoara.
- BIDU-VRANCEANU, ANGELA și FORĂSCU, NARCISA 2005 – *Limba română contemporană. Lexicul*, Editura Humanitas Educational, București.
- CABRE, MARIA TERESA 1991 – “Terminologie ou terminologies? Spécialité linguistique ou domaine interdisciplinaire”, în *Meta*, XXXVI, I.
- CABRÉ, MARIA TERESA 1998 – *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Presses de l'Université d'Ottawa et Armand Colin.
- CABRE, MARIA TERESA 2000 – “Sur la représentation mentale: bases pour une tentative de modélisation”, în H. Béjoint și Ph. Thoiron, p. 20 ș.u.
- CALARASU, CRISTINA 2005 – *Studii de terminologie a profesioniilor. Încercare de sociologie lingvistică*, Editura Universității din București.
- CANDEL, DANIELLE; GERNER, HILTRUD; BERNARDOFF, ANNIE; BAUDINOT, PASCALE 1990 – “Aspects de la documentation scientifique et technique dans un grand dictionnaire de langue”, în *Autour*

d'un dictionnaire: "Le Tresor de la langue Française". Didier Erudition, Paris.

CANDEL, DANIELLE 1994 – "Vers un dictionnaire de français scientifique et technique", în *Français scientifique*, p. 185 ș.u.

CHARAUDEAU, PATRIK și MAINGUENEAU, DOMINIQUE 2002 – *Dictionnaire d'analyse du discours*, Editions du Seuil, Paris.

CHIVU, GH. 1081 – "Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640-1780)", în *Limba Română*, XXX, nr. 5, p. 505 ș.u.

COLLINOT, ANDRE și MAZIERE, FRANCINE 1997 – *Un pret à parler: le dictionnaire*, Presses Universitaires de France, col. Linguistique nouvelle, Paris.

CORBIN, DANIELLE et PIERRE 1980 – "Le monde étrange des dictionnaires (1): les marques d'usage dans le Micro Robert", în *Bulletin du Centre d'analyse du discours*, nr. 4.

CORBIN, PIERRE 1989 –a– "Les marques stylistiques/diastratiques dans le dictionnaire monolingue" în *Worterbucher/Dictionaries/Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Walter de Gruyter Ed., Berlin, New York.

CORBIN, PIERRE 1989 –b– "Pour une lecture généalogique des dictionnaires généraux monolingues français contemporains," în *Lexicographers and Their Word*, edited by Gregory James, University of Exeter.

COSERIU, EUGENIO 1996 – "Limba și politică", în *Revista de lingvistică și știință literară*, nr. 5, Chișinău.

COTEANU, ION 1990 –a– "Terminologii tehnico-științifice. Aspecte. Probleme", în *Limba Română*, XXXIX, nr. 2.

COTEANU, ION 1990 –b– "Despre popularizarea termenilor tehnico-științifici", în *Limba Română*, XXXIX, nr. 3.

COTTEZ, HENRI 1994 – "La place des termes techniques et scientifiques dans un dictionnaire de langue", în *Français scientifique*, p. 13 ș.u.

CUSIN-BERCHE, FABIENNE 2003 – *Les mots et leurs contextes*, Presse Sorbonne Nouvelle, Paris.

CVASNÎ-CĂTĂNESCU, MARIA 2006 – *Retorica publicistică. De la paratext la text*, Editura Universității din București.

La Définition 1990 – Actes du Colloque La Définition, organisé par CELEX de l'Université Paris Nord, Eds. Jacques Chaurand, Francine Mazière, Centre d'études du lexique, col. Langue et Langage, Larousse, Paris.

DEPECKER, LOIC 2000 – "Le signe entre signifié et concept", în H. Béjoint și Ph. Thoiron, p. 96 ș.u.

DEPECKER, LOIC 2002 – *Entre signe et concept. Eléments de terminologie générale*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris.

DIMITRESCU, FLORICA 1998 – "Termeni politici în "Pruncul român"", în *Limba și Literatură*.

- ENE, CLAUDIA 2000 – “Probleme ale definiției termenilor filozofici. Conceptul de *fericire*”, în A. Bidu-Vrănceanu coord. 2000, p. 145-157.
- ENE, CLAUDIA 2004 – *Forme ale intersubiectivității în limbajul filozofic românesc*, Editura Universității din București.
- FORĂSCU, NARCISA 2005 – în A. Bidu-Vrănceanu și N. Forăscu 2005, p. 90-119 (sinonimia), p. 120-142 (antonimia).
- Français scientifique 1994 – *Français scientifique et technique et le dictionnaire de langue*, ed. Danielle Candel, Didier Erudition, Paris.
- GAUDIN, FRANÇOIS 1992 – “Terminologie et démocratisation du savoir: à propos de dictionnaires scientifiques”, în *Le langage et l'homme*, vol. XXVII, nr. 2-3, p. 129 ș.u., Institut Libre Marie Haps, Bruxelles.
- GAUDIN, FRANÇOIS 1995 – “Champs, clotures et domaines des langues de spécialité à la culture scientifique”, în *Meta*, XL, 2.
- GAUDIN, FRANÇOIS 1996 – “Terminologie: l'ombre du concept”, în *Meta*, XLI, 4.
- GAUDIN, FRANÇOIS 1998 – “Le lecteur de vulgarisation: un profane ou un prochain”, în *L'autre en discours*, eds. Bres Jacques et alii, Dyalang et Praxiling, Presses de l'Université Montpellier III, p. 287 ș.u.
- GAUDIN, FRANÇOIS 2003 – *Socioterminologie. Une approche sociolinguistique de la terminologie*, 1er ed. 1993, 2-ème ed. 2003, De Boeck & Larcier, Edition Duculot, Bruxelles.
- GAUDIN, FRANÇOIS et GUESPIN, LOUIS 2002 – *Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires*, De Boeck-Duculot, Bruxelles.
- GOUADEC, DANIEL 1997 – *Terminoguide no.3, Terminologie et phraséologie pour traduire. Le concordancier du traducteur*, Centre de formation de traducteurs, terminologues et rédacteurs, Université de Rennes II, La Maison du Dictionnaire, Paris.
- GROSS, G. și GUENTHER, F. 2002 – “Comment décrire une langue de spécialité?”, în *Cahiers de lexicologie*, nr. 1, p. 179 ș.u.
- GUILBERT, LOUIS 1973 – “La spécificité du terme scientifique et technique”, în *Langue Française*, no. 17, Larousse, Paris.
- IONESCU-RUXĂNDOLU, LILIANA 1999 – *Conversația. Structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, All Educational, București.
- IONESCU-RUXĂNDOLU, LILIANA 2006 – “Prezentarea și negocierea identității în dezbaterile electorale”, în *Limba română – Aspecte sincronice și diacronice*, p. 349 ș.u., coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București.
- IONESCU, EMIL 2003 – “Premises of a morphological dictionary of Romanian”, în Florentina Hristea și Marius Popescu (editori), *Building Awareness in Language Technology*, p. 203-210, Editura Universității din București.
- JACOBI, DANIEL 1987 – *Textes et images de la vulgarisation scientifique*, Peter Lang, Bruxelles.
- JACOBI, DANIEL 1990 – “Les série superordonnées dans le discours de vulgarisation scientifique”, în *Langages*, nr. 98, Larousse, Paris.

- JACOBI, DANIEL 1994 – “Lexique et reformulation intradiscursive dans les documents de vulgarisation scientifique”, în *Français scientifique*. 1994.
- JACOBI, DANIEL 1999 – *La communication scientifique: discours, figures, modèles*, Presses Universitaire de Grenoble, Grenoble.
- JUCQUOIS, GILLES 2004 – “Langues de spécialité et communication,” în *Langues à niveaux multiples*, editée par H Boiullon, Peeters, Louvain-la-neuve.
- LEHMANN, ALICE et MARTIN-BERTHET, FRANÇOISE 1998 – *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*, Dunod, Paris.
- LERAT, PIERRE 1988 – “Terminologie et sémantique descriptive”, în *La Banque des mots*, no. spécial, p. 11 ș.u., CILF, Paris.
- LERAT, PIERRE 1990 – “L’hypéronimie dans la structuration des terminologies”, în *Langages*, nr. 98.
- LERAT, PIERRE 1994 – “Terminologies vs. lexicographie”, în *Français scientifique* 1994.
- LERAT, PIERRE 1995 – *Les langues spécialisées*, Presses Universitaires de France, Paris.
- LERAT, PIERRE 1997 – “Le contenu terminologique au péril de l’interdisciplinarité”, în H. Béjoint et Ph.T hoiron, p. 5 ș.u.
- LEROT, JEACQUES 2000 – “Qu’est-ce que le lexique conceptuel?”, în H. Béjoint și Ph. Thoiron, p. 15 ș.u.
- LOFFLER-LAURIAN, ANNE MARIE 1984 – “Vulgarisation scientifique: formulation, reformulation, traduction”, în *Langue française*, nr. 64.
- LOFFLER-LAURIAN, ANNE MARIE 1994 – “Les définitions dans la vulgarisation scientifique”, în *Français scientifique*, p. 93 ș.u.
- LOSEE, ROBERT M. 1995 – The Development and Migration of concepts from Donor to Borrower Disciplines: Sublanguage Term Use in Hard & Soft Sciences, în *Proceedings of the Fifth International Conference on Scientometrics and Informetrics*, p. 265 ș.u., Chicago.
- MARCUS, SOLOMON 1979 – “The semiotic of scientific languages” în *A semiotic landscape*, Eds S. Chatman, U. Eco, J. M. Klinkenberg, *Proceedings of the First Congress of The International Association for Semiotic Studies*, Mouton, The Hague.
- MARCUS, SOLOMON 1990 – “Metaphor as dictatorship”, în J. Bernard et al (eds), *World of Signs – World of things*, Angewandte Semiotik 15, Viena Austrian Semiotic Society.
- MARCUS, SOLOMON 1994 – “Creative Metaphors in the Scientific language”, în *Analele Universității Ovidius din Constanța*, tom 5, p. 233 ș.u.
- MAZIÈRE, FRANCINE 1981 – “Le dictionnaire et les termes”, în *Cahiers de lexicologie*, vol. XXXIX, p. 79 ș.u.
- MAZIÈRE, FRANCINE 1982 – “Cellule – un discours de vulgarisation dans les dictionnaires encyclopédiques”, în *Langue française*, nr. 53, p. 62 ș.u.

- MAZIÈRE, FRANCINE 1989 – “Une analyse de la définition, formes, historicité et idéologie”, în *Lexiques*.
- MEYER, INGRID et MACKINTOSH, KRISTEN 2000 – “L'étirement du sens terminologique, aperçu du phénomène de la déterminologisation”, în H. Béjoint și Ph. Thoiron 2000, p. 198 ș.u.
- MICLĂU, PAUL și colab. 1980 – Introduction à l'étude des langue de spécialité, TUB, București.
- MICLĂU, PAUL 1981 – “Dimensiunea semantică a limbajelor specializate”, în *Semantică și semiotică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- MORTUREUX, MARIE FRANÇOISE 1982 – “Paraphrase et métalangage dans le dialogue de vulgarisation scientifique”, în *Langue Française*, nr. 53, p. 48 ș.u.
- MORTUREUX, MARIE FRANÇOISE 1994 – “L'analyse du discours de vulgarisation scientifique et le dictionnaire de langue scientifique”, în *Français scientifique*, p. 63 ș.u.
- MORTUREUX, MARIE FRANÇOISE 1997 – *La lexicologie entre langue et discours*, Ed. Sedes, Paris.
- MUSEANU, ELENA 2006 – “Termeni economici în mass media românească actuală”, în *Limba română. Aspecte sincronice și diacronice*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, p. 307 ș.u.
- MUSEANU, ELENA 2007 – “Structuri paradigmatică în terminologia economică”, în vol. *Limba Română – stadiul actual al cercetării*, coord. Gabriela Pană Dindelegan (sub tipar) (comunicare la sesiunea Catedrei de limba română, noiembrie 2006).
- NDMURUKUNDU-KURURU, BARBARA 1997 – “ Les concepts de communication et d'information en communication, en didactique des langues et dans le discours politique” în *Terminologie et interdisciplinarité*, v. Schaezen (De), ed. P. 113 ș.u.
- NEDERLANDT, PIERRE 1997 – “Interdisciplinarité et terminologie en sciences humaines” în *Terminologie et interdisciplinarité*, v. Schaezen(De), ed. p. 37 ș.u.
- NIKLAS-SALMINEN, AINO 2003 – *La lexicologie*, Armand Colin, Paris.
- NYCKEES, VINCENT 1998 – *La Sémantique*, Belin Ed., Paris.
- OTMAN, GABRIEL 1996 – *Les représentations sémantiques en terminologie*, Masson Ed., col. Sciences Cognitives, Paris
- PANA DINDELEGAN, GABRIELA 1997 – «Terminologia lingvistică actuală. între tradiție și inovație», în *Limba și Literatură*, An XLII, vo. II, p. 5 ș.u.
- PÉTIOT, G. 1982 – “Autogestion: discours politique et vulgarisation”, în *Langue Française*, nr. 53, p. 92 ș.u.
- RASTIER, FRANÇOIS și colab. 1994 – *Sémantique pour l'analyse. De la linguistique à l'informatique*, avec la collaboration de A. Abeillé, et M. Cavazza. Ed. Masson. Paris.

- RASTIER, FRANÇOIS 1995 – “Le terme entre ontologie et discours, în *Banque des mots*, nr. 7, p. 45 ș.u.
- REY, ALAIN 1979 – *La terminologie: noms et notions*, Presses Universitaires de France, Paris.
- REY-DEBOVE, JOSETTE 1978 – *Le métalangage: Etude linguistique du discours sur le langage*, Le Robert, Paris.
- REBEYROLLE, JOSETTE 1995 – *Polysémie dans les langues spécialisées: une question de point de vue*, Mémoire DEA, Université de Toulouse le Mirail.
- SAGER, JUAN C. 2000 – “Pour une approche fonctionnelle de la terminologie”, în H. Béjoint et Ph. Thoiron, p. 40 ș.u.
- SĂVULESCU, SILVIA 2000 – “Lexic specializat – mineralogie”, în A. Bidu-Vrâncanu, coord. p.119 ș.u.
- SCHAETZEN (De), CAROLINE ed. 1997 – *Terminologie et interdisciplinarité*, Peeters, Louvain-la Neuve.
- SCAETZEN (De), CAROLINE 1997 – “Chassé-croisé de vocables entre l’informatique et les disciplines informatisées”, în *Terminologie et interdisciplinarité*, p. 123 ș.u.
- SPILLNER, BERND 1994 – “Terminologies et connotations”, în *Français scientifique*, p. 53 ș.u.
- STEURS, FRIEDA 1997 – “Conceptual and Terminological Problem in Translating on Taxation in the R U”, în H. Béjoint și Ph. Thoiron, p. 105 ș.u.
- STOICHIȚOIU, ADRIANA 1987 – “Sens și definiție în limbajele specializate”, în vol. *Consfătuirea pe șară a cadrelor didactice care predau la anul pregătitor (profil medical)*, Iași, iunie 1987, p. 149 ș.u.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA 2001 –a– *Semiotica discursului juridic*, Editura Universității din București.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA 2001 –b– *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influențe. Creativitate*, Editura All, București.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA 2003 – “Observații privind semantismul termenului LIDER în româna actuală”, în *Analele Universității din București. Limbă și Literatură Română*, an LII, p. 129 ș.u.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA 2004 – “Strategii lexico-semantice în discursul politic actual”, în vol. *Tradiție și inovație în studiul limbii române*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA 2006 –a– *Creativitate lexicală în româna actuală*, Editura Universității din București.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, ADRIANA 2006 –b– *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, Editura Universității din București.
- ȘTEFĂNESCU, ARIADNA 2002 – “Caracteristici ale limbajului vag în jargonul informaticii”, în vol. *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, p.263 ș.u., coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București.
- Terminologia 2000 – *Terminologia în România și Republica Moldova*, coord. Marius Sala, Florin T. Tănăsescu, Ioana Vintilă Rădulescu, Ed. Clusium, Cluj Napoca.

- Terminologie 1998 – Revue française de linguistique appliquée –1998–
Terminologies: nouvelles orientations, vol.III-2, Association française de
 linguistique appliquée
- THOIRON, PHILIPPE 1994 – “La terminologie multilingue: une aide à la maîtrise
 des concepts” în *Meta (Hommage à Bernard Quemada. Termes et textes)*,
 vol. 39, nr.4, p. 765 ș.u.
- THOIRON, PHILIPPE 1996 – “Avant-propos”, în *Meta*, XLI, nr.4.
- TOMA, ALICE 2000 – “Lexic specializat – matematica”, în A. Bidu-Vrănceanu,
 coord. p. 85 ș.u.
- TOMA, ALICE 2005 – “Perspective lingvistice în caracterizarea științelor “tari” și a
 științelor “slabe””, în *Analele Universității din București, Limba și
 literatura română*, an LIV, p. 33 ș.u.
- TOMA, ALICE 2006 – *Lingvistică și matematică. De la terminologia lexicală la
 terminologia discursivă*, Editura Universității din București.
- TOMESCU, SPERANZA 2006 – „„Terorism” și „terorist”, „atac terorist” între
 lexicul specializat și cel comun”, în vol. *Limba română. Aspecte
 sincronice și diacronice*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura
 Universității din București, p. 337 ș.u.
- TOMESCU, SPERANZA 2007 – „Lexicul științific interdisciplinar din terminologia
 militară”, în vol *Limba Română – stadiul actual al cercetării*, coord.
 Gabriela Pană Dindelegan (sub tipar) (comunicare la sesiunea Catedrei de
 limba română, noiembrie 2006).
- TUFIȘ, DAN și FILIP, FLORIN GH. coord. 2002 – *Limba română în Societatea
 Informațională, Societatea Cunoașterii*, Editura Expert, București.
- URSU, N. A. 1962 – *Formarea terminologiei științifice românești*, București.
- VANSTEELANDT-DEBAUCHE, ANDRÉE 2004 – “Les langues de spécialité et
 leur apprentissage: un moyen de (re)dynamiser l’enseignement des
 langues”, în *Langues à niveaux multiples*, ed. par H.Bouillon, Peeters,
 Louvain –la – neuve, p. 275 ș.u.
- Van CAMPENHOUDT, MARC 2000 – “De la lexicographie spécialisée à la
 terminographie. Vers un “métadictionnaire””, în H. Béjoint și Ph. Thoiron,
 p. 127 ș.u.
- VASILIU, EM. 1980 – “Sens și definiție lexicografică”, în *Studii și cercetări
 lingvistice*, XXXI, nr. 5.
- VASILIU, EM. 1982-1983 – “Adevăr analitic și definiție lexicografică”, în *Analele
 științifice ale Universității Al.I.Cuza, Iași*, sec.III, tom XXVIII-XXIX.
- VASILIU, EM. 1984 – “Asupra naturii conceptuale a sensului”, în *Analele
 Universității din București, Limba și literatura română*, XXX, p. 71 ș.u.
- VASILIU, EM. 1986 – “Definiția sensului sau definiția obiectului?”, în *Studii și
 cercetări lingvistice*, XXXVII, 2, p. 85 ș.u.
- VINTILĂ-RĂDULESCU, IOANA 1999 – *Terminologia și problemele ei actuale*,
 București.

- VINTILĂ-RĂDULESCU, IOANA 2001 – articolele despre TERMEN, TERMINOLOGIE (p. 556-558) în *Enciclopedia limbii române*, coord. M. Sala, Univers Enciclopedic, București.
- VRÂNCEANU, ALEXANDRA 2000 – "Lexicul specializat – artele plastice", în A. Bidu-Vrânceanu, coord., p. 165 ș.u.
- VRÂNCEANU, ALEXANDRA 2001 – "Lexic specializat – arte plastice – lexic științific interdisciplinar", în A. Bidu-Vrânceanu, coord., p. 53 ș.u.
- WINANDS, PAUL 1997 – "L'interdisciplinarité du discours sur l'identité culturelle", în H. Béjoint și Ph. Thoiron, p. 137 ș.u.
- ZAFIU, RODICA 2001 – *Diversitatea stilistică în româna actuală*, (informatica – p. 86-90), Editura Universității din București.

DICȚIONARE

- DEX 1 – *Dicționar explicativ al limbii române*, coord. Ion Coteanu și Luiza și Mircea Seche, Editura Academiei RSR, București, 1975.
- DEX 2 – *Dicționar explicativ al limbii române*, ediția a 2-a, coord. Ion Coteanu și Lucreția Mareș, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997.
- MDA – *Micul dicționar academic, vol. I-IV*, Academia Română, Institutul de lingvistică "I. Iordan – Al. Rosetti", redactori responsabili acad. Marius Sala și Ion Dănăilă, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001-2003.
- MDENC – *Mic dicționar enciclopedic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Mic dicționar – *Mic dicționar al limbii române*, de Z. Creța, L. Mareș, Z. Ștefănescu-Goangă, F. Șuteu și V. Șuteu, Editura Demiurg, București, 1992.
- DAS – *Dicționar analogic și de sinonime*, de M. Bucă, I. Evseev, Fr. Kiraly, D. Crașoveanu, L. Vasiluță, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- DMG – *Dicționar de matematici generale*, Iacob, Caius (coord.), Bobancu, Vasile (elab.), Editura Enciclopedică, București, 1974.
- DM – *Dicționar de matematici*, Editura Danubius, București, 1995.
- DF – *Dicționar de filozofie*, Editura Politică, București, 1978.
- D Art. – *Dicționar de artă. forme, tehnici, stiluri artistice*, vol.I – A-M (1995), vol.II – N-Z (1998), coord. Mircea Popescu, Editura Meridiane, București.
- DP – *Dicționar politic*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, coord. T. Tamaș, Editura Șansa, București, 1993.
- Lexicon geol. – *Lexicon geologie-geografie-mine-petrol*, coord. Nicolae Mihăilescu, Editura Tehnică, București, 1975, 1979.
- DPSP – *Pietre prețioase, semiprețioase și decorative. Dicționar*, de Ionescu, Corina, Editura didactică și pedagogică, București, 1995.

- Voc.Ec. – *Vocabular economic și financiar cu indice de termeni în patru limbi*. Editura Humanitas, București, 1994.
- D Ec – *Dicționar de economie*, coord. Niță Dobrotă, Editura Economică, București, 1999.
- DSL – *Dicționar de științe ale limbii*, ediția a 2-a, de Bidu-Vrănceanu, Angela; Călărașu, Cristina; Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana; Mancaș, Mihaela; Pană Dindelegan, Gabriela, Editura Nemira, București, 2001-2005.

IZVOARE

- 22, săptămânal, București.
- Cadran politic*, revistă lunară de analiză și informare politică, București.
- Dilema*, săptămânal, București.
- Acad. Caș.* – Academia Cașavencu, săptămânal, București.
- Cot.*, Cotidianul, cotidian, București.
- Jurnalul național*, cotidian, București.
- AS* – Formula AS, săptămânal, București.
- Adevărul economic*, săptămânal, București
- Ziarul Financiar*, săptămânal, București.
- Săptămâna Financiară*, săptămânal, București.
- Capital*, săptămânal, București.
- Bursa*, săptămânal, București.
- Banii noștri*, săptămânal, București.
- 100 de ore, plus. Irak: Jurnal de război* (culegere de articole din presa zilelor războiului din Irak – română și străină, Editura Ziua, București, 2003.
- C.Vâlsan 1992 – *Politologie*, Editura Didactică și Pedagogică

SUMMARY

The book **SPECIALIZED VOCABULARY IN MOVEMENT** analyses different aspects that derive from the great interest of the speakers for the scientific terminologies, an interest that covers ordinary communication in today Romanian. The phenomenon is signaled as being specific to the modern societies under the name of "democratization of knowledge" or "laicization of the sciences". For a common communication that may integrate adequately the scientific terms is necessary a dynamic relation between the dictionaries (that impose the correct sense, including the specialized one) and the actual texts of a wider circulation which take smaller or bigger liberties. The confrontation of using, in a concrete manner, the terms in texts with medium or small specialization, with their status strictly specialized, leads to a more complex approach of terminology as a science, characterized through a perspective predominantly descriptive (different of the proper terminology of the specialists which is strictly normative). The terminology that we adopt is delimited according to the starting point, the followed purpose and the analysis methods, although it interconditions with the proper terminology to which it has to refer to. The analysis of the use of the terms in texts with an inferior degree of specialization or even in the ordinary communication has as a main objective the correctness of using the specialized senses from different domains by non-specialists (decoding and codification). The appreciation of the scientific specialization degree may be performed by referring the concrete utilizations to the general dictionaries. Similarly with the analyses of the words from the common vocabulary, it has been looking for a grid of interpretation of the specialized sense ("the reading" of definitions) that may make them available to the specialists. The analysis of the specialized terms takes into account both the paradigmatic criteria (types of definitions, semantic relations – polysemy, synonymy, antonymy, the affiliation to certain

lexical-semantic fields), and syntagmatic relations (mentioning the type of text, the contextual limits and liberties that contribute to the proper interpretation of the specialized sense). With respect to this criteria, it is measured the degree of scientific specialization, the distance between the scientific and the habitual communication, being identified the movement (the dynamic) of the specialized senses.

The book contains five parts. In Part I, we define the units and the principles of the analysis (term, word, expressing and description modalities, orientations in the terminological research).

Part II deals with the specialized vocabulary in dictionaries, types of definitions (lexicography, terminology, alternatives), illustrated by examples from different domains (technique, medical, economy, chemistry); on their base, there may be extracted models or principles of "reading" of the specialized terms, useful for the non-specialists.

Part III deals with the interdependence between paradigmatic and syntagmatic, very important in a complex and descriptive terminology. The paradigmatic objectives refer to the description of the senses specialized according to the definitions and the semantic relations, as they appear in the dictionaries and in texts, being appreciated the different degrees of conceptual-semantic approximation, the equivalences and the differences. The extension of the specialized vocabulary in the direction of the common language entails a primordial importance of the texts (other than those strictly specialized) and of the contexts (the degree of dependence or of combinatory interdependence, the analysis of liberties, of the preferences or of the contextual restrictions), aspects that condition the adequate identification of the specialized senses. There are delimited the terms that designate the phenomenon of the specialized terms' extension beyond the strict domain of the specialists – determinologization, trivialization, vulgarization.

Part IV deals with interdisciplinarity (characteristic to the modern sciences), analysing aspects specific to the current Romanian terminologies and establishing their specificity from this point of view.

Part V presents a few characteristics of some Romanian terminologies resulted from the methodological Unitarian description from a linguistic point of view, with consequences over a terminological typology.

The conclusions show that in any terminology, the purpose of the correct communication remains fundamental and it is appreciated according to the dictionaries, instruments with a social accessible character. The correctness of communication (in a direct relation of the scientific one with the habitual one) favours not only the comprehension between the speakers, but also the desideratum of the “democratization of knowledge” or “laicization of the sciences”.

By referring to the most recent bibliography of an interdisciplinary domain very actual – the terminology, the book poses several theoretical and applicative problems, of interest both for the students, master students doctorates, researchers in the humanist domain or from other scientific domains, as well as for the ordinary speakers, preoccupied by the correct use of the specialized terms in the ordinary communication.

RÉSUMÉ

Le livre **LEXIQUE SPÉCIALISÉ EN MOUVEMENT** se propose d'analyser les divers aspects liés au grand intérêt des parleurs pour les terminologies scientifiques, qui s'étend dans la communication ordinaire de la langue roumaine actuelle. Le phénomène est considéré comme spécifique aux sociétés modernes sous le nom de "démocratisation de la connaissance" ou "laïcisation des sciences". Pour une communication ordinaire qui inclue de façon adéquate les termes scientifiques, on a besoin d'une relation dynamique entre les dictionnaires (qui imposent le sens correct, y compris celui spécialisé) et les textes actuels de circulation plus large qui se permettent des libertés inférieures ou supérieures. La confrontation de l'emploi correct des termes dans des textes avec spécialisation moyenne ou réduite avec leur statut strictement spécialisé conduit à une approche plus complexe de la terminologie comme science, caractérisée par une perspective en majorité descriptive (différentiée de la terminologie proprement dite des spécialistes, qui est strictement normative). La terminologie que nous adoptons est délimitée ainsi en fonction du point de départ, du but suivi et des méthodes d'analyse, même si elles interconditionnent avec la terminologie proprement dite à laquelle elle est obligée se rapporter. L'analyse des utilisations concrètes des termes dans des textes ayant un degré inférieur de spécialisation ou même dans la communication ordinaire a pour objectif principal l'exactitude de l'utilisation des sens spécialisés des divers domaines par les non spécialistes (décodage et codification). L'appréciation du degré de spécialisation scientifique peut être faite en rapportant les utilisations concrètes aux dictionnaires généraux. De façon similaire aux analyses du lexique commun, on cherche une grille d'interception du sens spécialisé ("lecture" des définitions) qui les fasse accessibles aux non spécialistes. L'analyse des sens spécialisés prend en considération tant les critères paradigmatiques (types de définitions,

relations sémantiques – la polysémie, la synonymie, l'antonymie, l'appartenance à certains champs lexiques-sémantiques), quant les relations syntagmatiques (spécification du type de texte, des limites et des libertés contextuelles qui contribuent à l'interprétation adéquate du sens spécialisé). Par rapport à ces critères, on mesure le degré de spécialisation scientifique, la distance entre la communication scientifique et celle ordinaire, identifiant le mouvement (la dynamique) des sens spécialisés.

Le livre contient cinq parties. Dans la première partie, on définit les unités et les principes de l'analyse (terme, parole, modalités d'expression et description, orientations dans la recherche terminologique).

La deuxième partie vise le traitement du lexique spécialisé dans des dictionnaires, les types de définitions (lexicographiques, terminologiques, alternatives), illustrés par des exemples pris dans divers domaines (techniques, médicaux, économie, chimie); en suivant les résultats de l'analyse, on peut individualiser des modèles ou des principes de "lecture" des termes spécialisés, utiles pour les non spécialistes aussi.

La troisième Partie s'occupe de l'interdépendance entre le paradigmatique et le syntagmatique, très importante dans une terminologie complexe, descriptive. Les objectives paradigmatiques visent la description des sens spécialisés en fonction des définitions et des relations sémantiques, comme ils apparaissent dans les dictionnaires et dans les textes, appréciant les degrés divers d'approximation conceptuelle-sémantique, les équivalences et les différences. L'extension du lexique spécialisé dans la direction de la langue commune attire une importance primordiale des textes (autres que ceux strictement spécialisés) et des contextes (le degré de dépendance ou indépendance combinatoire, l'analyse des libertés ou des restrictions contextuelles), aspects qui conditionnent l'identification adéquate des sens spécialisés. Sont délimités les termes désignant le phénomène des extensions des termes spécialisés au-delà du domaine strict des spécialistes – la déterminologisation, la banalisation, la vulgarisation.

La quatrième Partie s'occupe de l'interdisciplinarité (caractéristique aux sciences modernes), analysant les aspects spécifiques à des terminologies roumaines actuelles et établissant leur spécifique de ce point de vue.

La cinquième Partie présente quelques caractéristiques des terminologies roumaines résultées de la description méthodologique unitaire de point de vue linguistique, avec des conséquences sur une typologie terminologique.

Les conclusions montrent que dans toute terminologie, le but de la communication correcte reste fondamental et il est apprécié en fonction des dictionnaires, instruments à caractère social accessible. L'exactitude de la communication (dans une relation directe entre celle scientifique et celle ordinaire) favorise non pas seulement la compréhension entre les parleurs, mais également le desideratum "de la démocratisation de la connaissance" et de la "laïcisation des sciences".

Par le rapport à la bibliographie plus récente d'un domaine interdisciplinaire très actuel – la terminologie, le livre met des nombreux problèmes théoriques et applicatifs d'intérêt tant pour les étudiants, les étudiants au master, les doctorants, les chercheurs du domaine humaniste ou d'autres domaines scientifiques, quant pour les parleurs ordinaires, préoccupés de l'emploi correct des termes spécialisés dans la communication ordinaire.

21 lei

Tiparul s-a executat sub c-da nr. 1807/2007
la Tipografia Editurii Universității din București

DATA RESTITUIRII		
0. MAL 2010	6 MAR 2023	
~~04. 2013~~	7 MAR 2023	
04. 2013	11 JUL 2023	
05. 2013		
05. 2013		
05. 2013		
26 MAR 2016		
~~13 SEP 2022~~		
14 NOV 2022		
22 FEB 2023		

Lexicul specializat sau terminologiile se remarcă prin importanța deosebită datorată nevoii de comunicare precisă, atât între specialiști, cât și între vorbitorii obișnuiți. Fenomenul extinderii unor termeni specializați dincolo de un anumit domeniu, caracteristic epocii actuale, este numit „democratizarea cunoașterii” și face ca **termenii** să fie atât unități cognitive, cât și unități lingvistice. De aceea, cartea de față încearcă să răspundă întrebării ce înseamnă **terminologie (terminologie sau terminologii?)**, stabilind interdependențele și delimitând abordările în funcție de scopul urmărit, de metodele de cercetare și de alte aspecte. Dat fiind rolul primordial pe care îl are limba și, implicit lingvistica în comunicarea de orice tip, se susține o terminologie dinamică, care interesează și ne-specialiștii (numită adesea socioterminologie).

În cartea de față, se analizează termenii specializați ca fapte naturale înregistrate în texte de diferite tipuri, în interacțiune constantă cu definițiile lor din dicționare. Din relația dintre **dicționare** (ca instrumente sociale care legitimează și corectează cunoașterea lingvistică și extralingvistică) și valorile parțial variabile din **texte** rezultă o *dinamică a sensurilor specializate*, circumscrisă însă între anumite limite. Se urmărește prin metode lingvistice (analiza definițiilor și a relațiilor de sens, a rolului contextului și al textului) să se faciliteze accesul la sensul specializat din diverse domenii, să se asigure corectitudinea interpretării și utilizării lui, ca o condiție a „democratizării cunoașterii”.

Terminologia, ca știință interdisciplinară vizează o serie de probleme de interes la nivelul *teoriei și filozofiei limbii*. În aceste condiții, cartea interesează *mai multe categorii de specialiști*, admitând mai multe niveluri de „lectură” științifică.

Un obiectiv important al cărții de față este *formarea de specialiști în terminologie* (studenți, masteranzi, doctoranzi) care să poată transmite adecvat informațiile științifice, să dețină bazele metodologice, să vehiculeze instrumentele necesare cunoașterii specializate din diverse domenii și care să se califice pentru realizarea unor lucrări terminologice.

Prin raportarea continuă la cea mai recentă bibliografie a domeniului, dar mai ales prin abordarea științifică personală și unitară, lucrarea prezintă cele mai importante rezultate din perspectivă științifică și didactică.

